

НАЦІОНАЛЬНА АСОЦІАЦІЯ
АДВОКАТІВ УКРАЇНИ

БЮЛЕТЕНЬ КОМІТЕТУ З СІМЕЙНОГО ПРАВА НААУ

(інформаційний дайджест новин у сфері сімейного права)

за IV квартал 2020 року

Випуск 6

Зміст

2

I. НОВИНИ КОМІТЕТУ	3
1.1. Проведені Комітетом та за участі членів Комітету заходи у сфері сімейного права та короткий огляд їх змісту	3
II. НОВЕЛИ (актуальні зміни) ЗАКОНОДАВСТВА	10
2.1. Закони та інші нормативно-правові акти	10
2.2. Законопроекти	11
III. СУДОВА ПРАКТИКА	13
3.1. Практика Верховного Суду	13
3.1.1. Справи щодо поділу майна подружжя	13
3.1.2. Справи щодо стягнення аліментів	18
3.1.3. Справи щодо визначення місця проживання дитини	23
3.1.4. Справи, пов'язані із міжнародним викраденням дітей	29
3.1.5. Справи щодо визначення походження дітей, позбавлення та поновлення батьківських прав	30
3.1.6. Справи щодо видачі обмежувальних приписів	44
3.1.7. Справи щодо інших сімейно-правових спорів	48
3.1.8. Інші судові рішення	55
3.2. Практика Європейського суду з прав людини	66
IV. ПУБЛІКАЦІЇ У СФЕРІ ДІЯЛЬНОСТІ КОМІТЕТУ	72
4.1. Наукові публікації	72
4.2. Дисертації	73
4.3. Публікації, які не відносяться до розряду наукових	73

Відповідальний редактор Дайджесту:

Бобак О.В.

Редактори: Бузанов Д.В., Водоп'ян Т.В., Гаро Г.О.,
Гриценко Л.О., Денисова Т.С., Жидачек Т.М., Попіка І.А.,
Серишева О.С., Черемис А.В.

Контакти: 04070, м. Київ, вулиця Борисоглібська, 3,
2-й поверх

Комітет з сімейного права НААУ

Голова Комітету: Гаро Г.О.

e-mail: g.garo@unba.org.ua

I. Новини комітету

1.1. Проведені Комітетом та за участі членів Комітету заходи у сфері сімейного права та короткий огляд їх змісту

За ініціативою Комітету у НААУ проведено тематичний тиждень сімейного права. У межах тижня, 5–9 жовтня 2020 року, Комітетом було підготовлено цікаві матеріали, зокрема адвокати мали змогу ознайомитися зі статтями членів Комітету, які присвячені актуальним питанням і практичним аспектам у діяльності сімейного адвоката:

- [Стягнення аліментів на утримання батьків: що потрібно врахувати?](#)

Автор: Наталія Паламарчук

- [«Повернути не можна залишити»: практичні моменти застосування судами положень Конвенції про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей](#)

Автор: Оксана Бобак

- [Як адвокату збільшити шанси на визнання та виконання рішення українського суду із сімейної справи за кордоном?](#)

Автор: Ольга Сєришева

- [7 правових позицій Верховного суду про застосування обмежувальних приписів](#)

Автор: Людмила Гриценко

- [Особливості поділу нерухомого майна, яке знаходиться на тимчасово окупованій території АР Крим \(ТОТ АР Крим\) або тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях \(ТОТ ОРДЛО\)](#)

Автор: Дмитро Бузанов

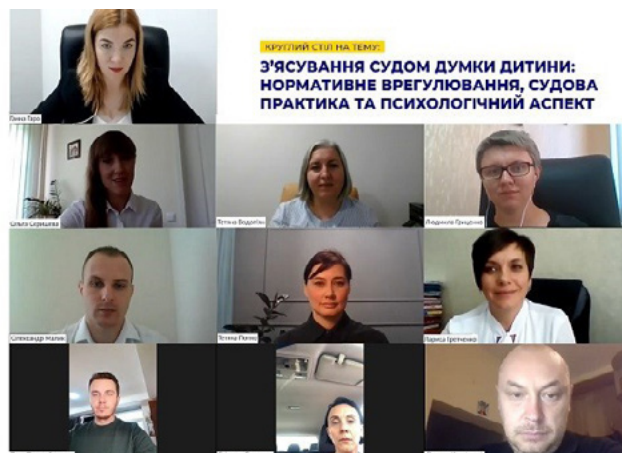
Окрім статей, Комітетом було ініційовано проведення акредитованого круглого столу на тему: [«З'ясування судом думки дитини: нормативне врегулювання, судова практика та психологічний аспект»](#) 5 жовтня 2020 року.

Більше публікацій у галузі сімейного права можна переглянути [на сторінці Комітету у Facebook](#).

Онлайн-круглий стіл на тему: «З'ясування судом думки дитини: нормативне врегулювання, судова практика та психологічний аспект»

Дата проведення: 5 жовтня 2020 року

Місце проведення: онлайн-платформа Zoom

В експертному обговоренні взяли участь члени з сімейного права НААУ: Тетяна Водоп'ян, Лариса Гретченко, Ольга Сєришева, Людмила Гриценко, правозахисник Олександр Малик, психолог Тетяна Попко, а також запрошені колеги з Комітету з цивільного права та процесу: Світлана Савицька, Олег Простибоженко, адвокат Дмитро Незвиський.

На початку заходу його модератор, Голова Комітету з сімейного права НААУ **Ганна Гаро** зазначила: «Сьогоднішня тема обрана не випадково, ще 4 роки тому про те, що дитина – суб'єкт, а не об'єкт права, говорили одиниці. Завдяки нашим зусиллям судова практика все більше оперує поняттями «найкращі інтереси дитини», а судові рішення скасовує Верховний Суд та направляє на новий розгляд, оскільки не було з'ясовано думку дитини. Чинне законодавство передбачає таку процесуальну дію, проте чіткого порядку, на противагу допиту дитини як свідка, не має. Також близьким є поняття опитування дитини, що приносить тільки додаткові питання».

Детальніше про обговорення: <https://cutt.ly/FjO951h>.
Із текстом Резолюції заходу можна ознайомитись за посиланням.

Вебінар Світлани Савицької: “Справи про позбавлення батьківських прав”

Дата проведення: 07 жовтня 2020 року.

Місце проведення: онлайн платформа ВША НААУ.

Під час вебінару розглянуто наступні питання:

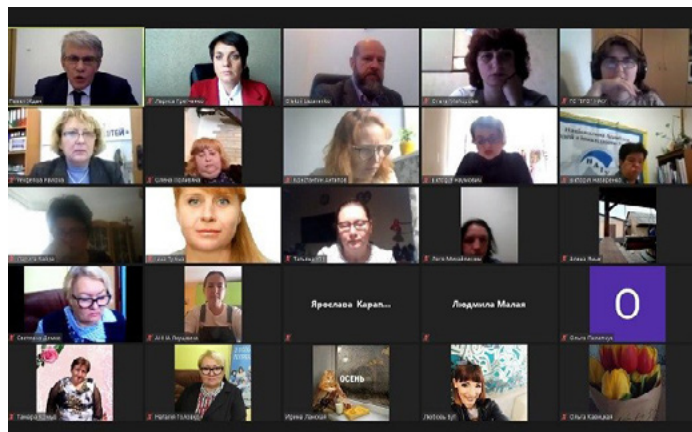
- підстави позбавлення батьківських прав;
- що таке ухилення від виховання дитини і коли це є підставою для позбавлення батьківських прав;
- осіб, які мають право на звернення з позовом про позбавлення батьківських прав;
- учасників справи про позбавлення батьківських прав та порядок розгляду таких справ;
- вплив практики ЄСПЛ на розгляд зазначеної категорії справ, тощо.

Онлайн – конференція «Сучасні виклики захисту прав дітей з інвалідністю в Україні»

Дата проведення: 8 жовтня 2020 року

Місце проведення: онлайн-платформа Zoom

Заступник Голови Комітету з сімейного права НААУ, керівник Центру «Адвокат дитини» Вищої школи адвокатури НААУ **Лариса Гретченко** на запрошення ГО «Всеукраїнська фундація «Захист прав дітей» взяла участь у онлайн – конференції, присвя-

ченій актуальним питанням соціальної та правової захищеності дітей з особливими потребами.

Захід об'єднав батьків дітей з інвалідністю з багатьох регіонів України, конструктивний діалог з якими відбувся за участі Уповноваженого Президента України по правам людей з інвалідністю Валерія Сушкевича, **представників Міністерства освіти і науки України Тетяни Симоненко, ГО «Національна Асамблея людей з інвалідністю» Лариси Байди, очільників ГО «Всеукраїнська фундація «Захист прав дітей» Євгенії Павлової та Олексія Лазаренка, а також інших громадських організацій.**

В ході обговорення механізмів правового захисту прав та інтересів неповнолітніх представниця НААУ Лариса Гретченко звернула увагу на гарантоване державою право дітей на безоплатну правову допомогу, роз'яснила зміст і види правової допомоги, доступні дитині сьогодні та інформацію про органи, що її забезпечують, а також надала практичні поради щодо ефективного правозахисту маленьких громадян, які внаслідок фізичної і розумової незрілості потребують спеціальної охорони і піклування.

Учасники заходу визнали потребу об'єднання спільних зусиль задля створення безбар'єрного простору для соціальної адаптації дітей з інвалідністю у суспільстві, забезпечення рівного доступу дітей з особливими потребами до якісного медичного обслуговування та інклюзивної освіти, удосконалення чинного законодавства щодо матеріальної, соціально – побутової, правової захищеності та підтримки осіб з інвалідністю і їх сімей.

Вебінар Наталії Паламарчук: “Стягнення аліментів на утримання батьків: що потрібно врахувати?”

Дата проведення: 22 жовтня 2020 року.

Місце проведення: онлайн платформа ВША НААУ.

Під час вебінару розглянуто наступні питання:

- умови, за яких виникає обов'язок утримувати батьків;
- спосіб стягнення та розмір аліментів на утримання батьків;
- звільнення від обов'язку утримання батьків.

Вебінар Лариси Гретченко: “Судова практика у справах про булінг: відповідальність педагогів, учнів та батьків”

Дата проведення: 26 жовтня, 30 листопада, 16 грудня 2020 року.

Місце проведення: онлайн платформа ВША НААУ.

Вебінар: Судова практика у справах про булінг: відповідальність педагогів, учнів та батьків

Під час вебінару розглянуто наступні питання:

- Адміністративну відповідальність учасників освітнього процесу за булінг (цькування).
- Ознаки булінгу в складі дисциплінарного проступку, службової бездіяльності, рішеннях чи діях учасників.
- Професійну відповідальність педагогічних працівників за булінг учня.
- Цивільно – правову відповідальність учасників освітнього процесу у справах, пов'язаних з булінгом.
- Огляд тематичної судової практики.

Вебінар Світлани Савицької: “Актуальні проблеми справ про встановлення батьківства”

Дата проведення: 28 жовтня 2020 року.

Місце проведення: онлайн платформа ВША НААУ.

Під час вебінару розглянуто наступні питання:

- визначення походження дитини;
- визнання та оспорування батьківства: в чому різниця?
- оспорування батьківства матір'ю та батьком; підстави для визнання батьківства та строки позовної давності.

Навчальний курс «Дитина у медичних правовідносинах»

Дата проведення: 7–8 листопада 2020 року.

Місце проведення: офіс та онлайн-платформа ВША НААУ (м. Київ, вул. Борисоглібська 3, 6 поверх).

Лектори курсу: Вікторія Валах, Тетяна Водоп'ян, Ганна Гаро, Лариса Гретченко та Юлія Савелова.

Під час заходу спікери розкрили низку важливих тем, зокрема: «Особливості правосуб'єктності у медичних правовідносинах за участі дитини», «Практичні аспекти захисту персональних даних дитини та збереження медичної таємниці», «Щеплення дитини: право вибору чи обов'язок? Взаємопов'язаність з правом на освіту», «Захист прав дитини до та під час її народження», «Механізми захисту прав дитини у сфері охорони здоров'я», «Особливості роботи адвоката у медичних справах щодо захисту прав дитини у суді», «Практичні аспекти відшкодування шкоди, завданої дитині у сфері медичної допомоги» та інші.

Онлайн-дискусія на тему: «Скасування Сімейного кодексу України. За чи проти»

Дата проведення: 11 листопада 2020 року

Місце проведення: онлайн-платформа Zoom

Модераторка заходу Голова комітету **Ганна Гаро** розповіла учасникам, що круглий стіл було організовано з метою уз-

годження позиції адвокатської спільноти, експертів законопроектної роботи та відомих в Україні науковців щодо можливого скасування Сімейного кодексу України (далі – СК України) шляхом перенесення його положень до окремої книги єдиного Цивільного кодексу України (далі – ЦК України).

Відповідний пункт з'явився влітку в плані законодавчої роботи Верховної Ради України на 2020 рік. Це викликало активну дискусію в спільноті, а тому Комітет вирішив розібратися в цій темі й провести її публічне обговорення для з'ясування думки колег.

Детальніше про запрошених та обговорення:

<https://cutt.ly/hjO4FtJ>

Вебінар Світлани Савицької: “Справи про визначення місця проживання дитини та встановлення порядку участі у вихованні дитини”

Дата проведення: 7 грудня 2020 року.

Місце проведення: онлайн платформа ВША НААУ.

Під час вебінару розглянуто наступні питання:

- участь адвоката у вказаних справах та обов'язок адвоката своїми діями не завдати шкоди дитині, відносно якої відбувається спір;
- основні принципи, які мають бути враховані під час вирішення вказаних справ;
- визначення кола учасників вказаних справ;
- досудовий та судовий порядок вирішення вказаних справ, їх особливості;
- обставини, що підлягають доказуванню;
- особливості виконання рішень суду, органів опіки та піклування про визначення місця проживання дитини та встановлення способів участі у вихованні дитини.

Вебінар Ганни Гаро: “Особливості поділу майна чоловіка та жінки, що проживали однією сім'єю, але не перебували у шлюбі між собою”

Дата проведення: 15 грудня 2020 року.

Місце проведення: онлайн платформа ВША НААУ.

Під час вебінару розглянуто наступні питання:

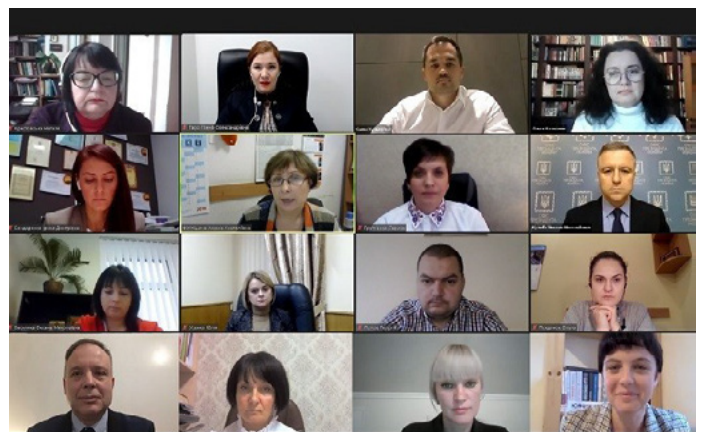
- Особливості судового та договірному порядку поділу спільної сумісної власності чоловіка і жінки, які проживали однією сім'єю без реєстрації шлюбу;
- Підстави для визнання факту проживання чоловіка і жінки однією сім'єю без реєстрації шлюбу та майна об'єктом спільної сумісної власності;

Особливості в регулюванні майнових відносин між чоловіком і жінкою, які проживали однією сім'єю, але не перебували у шлюбі між собою до 01 січня 2004 року.

Експертний Круглий стіл на тему: «Реалізація Конвенції ООН про права дитини в Україні: державна політика, нормотворення та правозастосування»

Дата проведення: 20 листопада 2020 року

Місце проведення: онлайн-платформа Zoom

Захід відбувся із нагоди відзначення 20 листопада Всесвітнього дня дитини та 31-ї річниці прийняття Конвенції ООН про права дитини в НААУ.

Захід організовано НААУ за ініціативою Комітету з сімейного права та Центром «Адвокат дитини» Вищої школи адвокатури НААУ.

Модерувала захід Заступниця Голови Комітету з сімейного права НААУ, Керівник Центру «Адвокат дитини» Вищої школи адвокатури НААУ Лариса Гретченко.

Детальніше про запрошених та обговорення:
<https://cutt.ly/QjO49nm>

Панельна дискусія на тему: «Право на соціальний захист осіб з інвалідністю, отриманою в результаті військового конфлікту на Донбасі»

Дата проведення: 24 грудня 2020 року

Місце проведення: онлайн-платформа Zoom

Захід відбувся у НААУ за ініціативою Комітету з сімейного права НААУ, за участі Комітету з військового права та Комітету з питань захисту прав осіб з інвалідністю.

Співорганізатором заходу виступив Гельсінський фонд з прав людини (м. Варшава, Польща) в рамках проекту ОБСЄ (Організація з безпеки і співробітництва в Європі) /БДІПЛ (Бюро з демократичних інститутів і прав людини Організації з безпеки і співробітництва в Європі) / ОБСЄ в рамках проекту «Промовування людського виміру безпеки в Україні».

Деталі обговорення: <https://bit.ly/38WOWiO>

Крім того, члени Комітету активно працюють у напрямку створення наукових статей та науково-аналітичних матеріалів. Так, за період 4 кварталу 2020 року Комітетом з сімейного права було опубліковано наступні статті:

1. Успадкували корпоративні права: як не заблукати в трьох соснах

Автор: Ганна Гаро, Голова Комітету

2. Ювенальна спеціалізація: елемент реформування системи юстиції щодо дітей та пріоритет в діяльності Центру «Адвокат дитини» ВША НААУ

Автор: Лариса Гретченко, Заступник Голови Комітету

Бюлетень Комітету з сімейного права НААУ за III квартал 2020 року

У Бюлетені відображено:

- новини комітету;
- новели (актуальні зміни) законодавства;
- огляд судової практики у справах щодо поділу майна подружжя, стягнення аліментів, визначення місця проживання дитини, міжнародного викрадення дітей, визначення походження дітей, позбавлення та поновлення батьківських прав, видачі обмежувальних приписів та інших сімейних спорів;
- перелік наукових публікацій, дисертацій.

Посилання на Бюлетень: <https://cutt.ly/XjO4vhp>

Відповіді членів Комітету на запитання адвокатів у межах рубрики Вищої школи адвокатури НААА #ВідповідіЛекторівВША

Відповідає Світлана Савицька:

- Якщо батько проживає з двома неповнолітніми синами і це зареєстровано, а мати проживає окремо в іншому місці чи можуть діти залишитись з батьком після розлучення, дітям 12 і 8 років? (07.10.2020)
- Ситуація наступна: подано позов про розірвання шлюбу без зазначення місця проживання дітей. Як правильно зазначити про це у відзиві на позовну заяву? Діти заявляють про своє бажання проживати разом з відповідачем (мамою). (22.10.2020)
- Батько помер, мати не з'являється до дітей понад 10 місяців. Мати є громадянкою РФ та перебуває в Україні без будь-яких документів, що посвідчують її особу. В свідоцтві про народження дітей вказана мати згідно свідоцтва про шлюб в Україні. Як мати зробити належним відповідачем у справі про позбавлення її батьківських прав? (23.10.2020)
- Як визначити підсудність справи про позбавлення батьківських права, якщо у відповідача –громадянина України, не має та не було зареєстрованого місця проживання? (09.11.2020)
- Чи дійсно щодо неповнолітніх підозрюваних чи потерпілих доручення в рамках безоплатної правничої допомоги має надаватися лише «ювенальним адвокатам»? (08.12.2020)

Відповідає Олександр Малик:

- Чи важливо з'ясовувати в суді причину розлучення батьків в цілях визначення місця проживання всупереч бажання дитини? Як на це дивляться суди? (30.09.2020)
- Спир про місцепроживання дитини, дитині в грудні виповниться 14 років. Справу призначено до розгляду у жовтні. Що робити? Чи можна просити перенесення засідання на грудень для заслуховання думки дитини? (02.11.2020)
- Чи завжди потрібно спілкуватись адвокату напряду з дитиною? В яких випадках краще діяти через психолога на вашу думку? (06.11.2020)

Відповідає Ольга Серишева:

- В апеляційній інстанції розглядається справа про визначення місця проживання дитини з одним із батьків. Ухвалою суду семирічну дитину викликають на допит. Ким краще підкріпити пояснення дитини – психологом? Педагогом? (13.10.2020)

Відповідає Людмила Гриценко:

- Чи буде малюнок належним доказом, висновок про обставини на малюнку є припущенням? (19.10.2020)
- Як може психолог аналізувати дії дитини якщо вже дитина при розлученні отримує психологічну травму. В такому стані дитина сприймає оточення по іншому і ця ситуація не є нормальним середовищем для дитини? (18.11.2020)
- Як психолог оцінює стан дитини при питанні зміни прізвища? (19.11.2020)

Відповідає Тетяна Водоп'ян:

- Непоодинокі випадки реєстрації дитини у житлі, що не належить батькам, без фактичного там проживання. Суди відмовляють у визнанні втратившими право користування через те, що дитина самостійно не обирає місце проживання. Як бути? (22.10.2020)

Відповідає Ганна Гаро:

- Багато часу було відведене медіації, справа в суді, сторони домовилися. Що краще: мирова угода затверджена ухвалою суду чи зміна вимог, визнання їх і прийняття рішення судом? (06.10.2020)
- Чоловік та дружина, обидва громадяни України поїхали працювати у Німеччину. Там розлучились у 2015 році. Зараз чоловік має намір вступити у новий шлюб з громадянкою Німеччини, однак консул України в Німеччині наполягає на тому, що рішення про розлучення з минулою жінкою повинно бути посвідчено в Україні. Питання: як це зробити? Чи вірно я розумію, що потрібно звертатись до суду в Україні та визнавати це рішення про розлучення дійсним на території України? (22.10.2020)

Відповідає Лариса Гретченко:

- Чи обов'язковий комісійний розгляд повідомлення про булінг в закладі освіти та чи мають значення висновки комісії при розгляді судом справи про адміністративне правопорушення за ст. 173-4 КУпАП? (23.10.2020)
- Як діяти у випадку, коли не вдається встановити (довести) систематичність як обов'язкову ознаку булінгу, натомість має місце разовий випадок цькування? (06.11.2020)
- Допоможіть у питанню як діяти, якщо дитина не відвідує школу вже понад 30-ти днів. Батькам повідомлення надіслані, акти про стан також надіслані до органів у справах дітей (15.12.2020)

Відповідає Наталія Паламарчук:

- Рішенням суду присуджено стягувати з повнолітнього сина на утримання одного з непрацездатних батьків аліменти у розмірі 1/10 від заробітку (доходу). Боржник не працює. Яка практика у такому випадку: виконавець вираховує суму, виходячи із середньої заробітної плати, чи буде прив'язка до 50% прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність? (03.11.2020)
- Чи можлива експертиза без матері та дитини, на основі даних батька? (19.11.2020)
- Для висновку обов'язково потрібні обидва батьки? Якщо один з них не з'являється на виклик психолога, як робиться висновок про нього, тільки зі слів та сприйняття дитини? (20.11.2020)

Відповідає Ірина Попіка:

- Чи може суд за своєю ініціативою в інтересах дитини призначити про справі про оспорування батьківства

призначити судову медичну експертизу для визначення батьківства дитини, якщо сторони не заявляють такого клопотання або визнають позов без проведення ДНК-експертизи? Чи має право суд ухвалити рішення лише на підставі визнання позову без ДНК-тесту? (19.11.2020)

- Чи існує певна специфіка у питаннях прав дітей, які народились за наслідками сурогатного материнства, зокрема щодо її прав по відношенню до жінки, яка її виносила? (23.11.2020)
- Якщо дитина висловлює думку, що хоче жити з обома батьками? Бо матір дитини, з якою постійно дитина живе, тисне на неї, і дитина боїться сказати, що хоче жити з батьком? Дитині 8 років. (21.12.2020)

Відповідає Наталія Савонік:

- Чи завжди суди враховують висновок психолога при прийнятті рішень у сімейних спорах? (20.11.2020)

Відповідає Ольга Спектор:

- Якщо дитина живе з матір'ю як встановити що небажання спілкуватися з батьком є не нав'язаним з боку матері? (24.11.2020)
- Чи можна допитувати як свідка дитину у справі про аліментах, якщо дитині не виповнилось 14 років? Позивач бажає допитати свого сина, чи надає батько кошти їй. (25.11.2020)

Відповідає Вікторія Валах:

- Чи має бути згода обох батьків на психологічне обстеження дитини? Батьки розлучені. Психолог каже, що має бути згода від обох. (10.12.2020)

Відповідає Марія Піллероа Мадан:

- Чи можна розвестись онлайн? А подати заяву на розлучення онлайн? (15.12.2020)

II. НОВЕЛИ (актуальні зміни) ЗАКОНОДАВСТВА

2.1. Закони та інші нормативно-правові акти

Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо захисту житлових прав дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, та осіб з їх числа»

Дата прийняття: 16.12.2020

Набрання чинності: 31.12.2020

Дата введення в дію: 31.03.2021

Метою прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо захисту житлових прав дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, осіб з їх числа» (далі – проект акта) є удосконалення законодавства України щодо додаткового захисту житлових прав дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, соціальної підтримки осіб із числа дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, а також цих осіб після досягнення ними 23 років.

З повним текстом закону можна ознайомитись за посиланням:
<https://bit.ly/36RD9jw>

Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо захисту прав осіб з числа дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, яким встановлено інвалідність»

Дата прийняття: 02.12.2020

Дата набрання чинності: 30.12.2020

Метою Закону є поліпшення соціального захисту осіб з числа дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, які мають інвалідність.

З повним текстом закону можна ознайомитись за посиланням:
<https://bit.ly/2OgSLqk>

Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо права фізичної особи на зміну по батькові»

Дата прийняття: 03.11.2020

Дата набрання чинності: 01.01.2021

Закон прийнято з метою виконання рішення Європейського суду з прав людини у справі «Гарнага проти України» та усунення прогалин які існують між нормами цивільного та сімейного кодексів України, щодо можливості зміни фізичною особою по батькові.

Так, Законом передбачається внесення змін до частин першої, другої та третьої статті 295 Цивільного кодексу України, змін до частини першої статті 149 Сімейного кодексу України та доповнення статті 149 Сімейного кодексу України частиною другою та третьою, якими передбачається право особи на власний розсуд змінювати своє по батькові так само, як і своє прізвище та (або) власне ім'я.

З повним текстом закону можна ознайомитись за посиланням:
<https://bit.ly/2MLglFR>

2.2. Законопроекти

Проект Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо розширення освітніх пільг для дітей медичних працівників, які померли внаслідок захворювання коронавірусною хворобою (COVID-19) під час виконання професійних обов'язків».

Номер, дата реєстрації: 4374 від 13.11.2020

Суб'єкт права законодавчої ініціативи: Народний депутат України

Головний комітет: Комітет з питань освіти, науки та інновацій

Статус: Включено до порядку денного

3 пояснювальної записки:

Реаліями нашого часу стала боротьба з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19). У цьому зв'язку важко недооцінити внесок медичних працівників, які самовіддано щодня і щохвилини трудяться, докладаючи всіх сил для порятунку співвітчизників та недопущення поширення коронавірусної хвороби (COVID19). Водночас, незважаючи на всі зусилля, пандемія продовжує набирати обертів. Для відзначення заслуг медичних працівників закладів охорони здоров'я, наукових установ та залучених до боротьби з коронавірусною хворобою (COVID-19) закладами охорони здоров'я студентів-медиків старших курсів та інтернів, Верховна Рада України вже внесла в законодавство низку змін.

Водночас, неохопленою залишилася ще одна сфера правового регулювання, у якій доцільно відзначити самовіддану працю медичних працівників, які щодня, без перебільшення, ризикують своїм не лише здоров'ям, але й життям. Мова йде про надання державної цільової підтримки для здобуття вищої та фахової передвищої освіти для дітей медичних працівників, які поклали своє життя, рятуючи співвітчизників від поширення коронавірусної хвороби (COVID19).

Метою законопроекту є законодавче врегулювання питання розширення освітніх пільг для дітей медичних працівників, які померли внаслідок захворювання коронавірусною хворобою (COVID-19) під час виконання професійних обов'язків.

Проект Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо надання дітям медичних працівників державної цільової підтримки для здобуття фахової передвищої та вищої освіти»

Номер, дата реєстрації: 4374-1 від 13.11.2020

Суб'єкт права законодавчої ініціативи: Народний депутат

України

Ініціатори законопроекту: Дубінський Олександр Аннатолійович

Головний комітет: Комітет з питань освіти, науки та інновацій

Статус: Включено до порядку денного

3 пояснювальної записки:

Станом на початок листопада 2020 року за інформацією Міністерства охорони здоров'я, від гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненою коронавірусом SARS-CoV-2, в Україні померли 7 532 особи. А кількість лікарів, медичних працівників, які загинули під час боротьби з гострою респіраторною хворобою COVID-19, спричиненою коронавірусом SARS-CoV-2, становила 212 осіб. З поширенням в Україні коронавірусної хвороби діти медичних працівників стали вразливішими. В умовах пандемії українські лікарі майже щодня стикаються з ризиками для свого здоров'я або навіть ідуть з життя. Їхні діти втрачають одного з батьків або залишаються круглими сиротами.

За таких обставин, держава повинна надати додаткові соціальні гарантії та підтримку дітям медичних працівників, один із батьків яких загинув (помер) від гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV2, що пов'язано з виконанням зазначеними медичними працівниками робіт з ліквідації такої хвороби. Необхідно надати можливість дітям медичних працівників, які померли внаслідок ускладнень від коронавірусної хвороби, здобувати фахову передвищу та вищу освіту за умов державної цільової підтримки.

Діти медичних працівників, один із батьків яких загинув (помер) від гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2, внаслідок виконання зазначеними медичними працівниками робіт з ліквідації такої хвороби, повинні мати можливість користуватися пільговими правилами вступу до закладів фахової передвищої та вищої освіти нарівні з абітурієнтами, один з батьків яких загинув у зоні проведення АТО/ООС або помер внаслідок хвороби чи каліцтва, отриманих під час бойових дій на Донбасі. Враховуючи вищезазначене, існує нагальна необхідність у прийнятті проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо надання дітям медичних працівників державної цільової підтримки для здобуття фахової передвищої та вищої освіти».

Метою законопроекту є закріплення на законодавчому рівні, в тому числі, пільгових правил вступу до закладів вищої освіти та закладів фахової передвищої освіти для дітей медичних працівників, у яких помер один із батьків внаслідок захворювання коронавірусною хворобою (COVID-19) під час виконання професійних обов'язків.

Проект Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо державної підтримки дітей медичних працівників, які померли внаслідок інфікування коронавірусною хворобою (COVID-19) у зв'язку з виконанням професійних обов'язків»

ною хворобою (COVID-19) у зв'язку з виконанням професійних обов'язків, а також створення умов для оздоровлення та відпочинку таких дітей.

Номер, дата реєстрації: 4374-2 від 30.11.2020

Суб'єкт права законодавчої ініціативи: Народний депутат України

Головний комітет: Комітет з питань освіти, науки та інновацій

Статус: Надано для ознайомлення

3 пояснювальні записки:

Станом на 11 листопада 2020 року за інформацією Міністерства охорони здоров'я, від гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненою коронавірусом SARS-CoV-2, в Україні померли 9145 особи. Від початку пандемії коронавірусу в Україні на COVID-19 захворіли 26 422 медичних працівників, з яких померло — 2581. З поширенням в Україні коронавірусної хвороби діти медичних працівників стали вразливішими.

В умовах пандемії українські лікарі майже щодня стикаються з ризиками для свого здоров'я або навіть ідуть з життя. Їхні діти втрачають одного з батьків або залишаються круглими сиротами. За таких обставин, держава повинна надати додаткові соціальні гарантії та підтримку дітям медичних працівників, один із батьків яких загинув (помер) від гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARSCoV-2, що пов'язано з виконанням зазначеними медичними працівниками робіт з ліквідації такої хвороби.

Таким чином, існує необхідність надати можливість дітям медичних працівників, які померли внаслідок ускладнень від коронавірусної хвороби, здобувати фахову передвищу та вищу освіту за умов державної цільової підтримки, а також створити умови для забезпечення цих дітей послугами з оздоровлення та відпочинку за рахунок бюджетних коштів. Діти медичних працівників, один із батьків яких загинув (помер) від гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARSCoV-2, внаслідок виконання зазначеними медичними працівниками своїх професійних обов'язків з ліквідації такої хвороби, повинні мати можливість користуватися пільговими правилами вступу до закладів фахової передвищої та вищої освіти та можливістю оздоровлюватися нарівні з дітьми, один з батьків яких загинув у зоні проведення АТО/ООС або помер внаслідок хвороби чи каліцтва, отриманих під час бойових дій на Донбасі. Мова йде про надання державної підтримки для оздоровлення чи відпочинку та здобуття вищої та фахової передвищої освіти для дітей медичних працівників, які поклали своє життя, рятуючи співвітчизників від поширення коронавірусної хвороби (COVID-19).

Метою законопроекту є закріплення на законодавчому рівні пільгових правил вступу до закладів вищої освіти та закладів фахової передвищої освіти для дітей медичних працівників, у яких помер один із батьків внаслідок інфікування коронавірус-

III. СУДОВА ПРАКТИКА

3.1. Позиції Конституційного Суду України та практика Верховного Суду

3.1.1. Справи щодо поділу майна подружжя

Постанова Верховного Суду від 05 жовтня 2020 року у справі №537/78/19 (провадження № 61-17347св19)

У разі відчуження спільного сумісного майна, наприклад машини, без згоди одного з подружжя той з них, що таку згоду не надавав, має право на стягнення з відчужувача грошової компенсації.

Позивач звернувся з позовом до суду про поділ спільного майна подружжя, мотивуючи свої вимоги тим, що нею та її чоловіком 17 вересня 2005 року між нею та відповідачем зареєстрований шлюб, під час якого за спільні кошти подружжя придбаний автомобіль марки «Toyota Camry», 2008 року випуску.

Вказувала на те, що спірний автомобіль фактично перебував в особистому користуванні відповідача, а у 2017 році вона дізналася про те, що відповідач продав автомобіль без її згоди, а тому позивач вважала, що їй та відповідачу належало по 1/2 частини кожного автомобіля, який є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя; у порядку поділу спільного майна подружжя автомобіля, стягнути з відповідача на її користь грошові кошти як компенсацію вартості 1/2 частини у спільному майні подружжя.

Рішенням Крюківського районного суду м. Кременчука Полтавської області від 05 червня 2019 року позов було задоволено.

Відповідач не погодився з таким рішенням та подав апеляційну скаргу. Постановою Полтавського апеляційного суду від 20 серпня 2019 року позов було не задоволено, а рішення суду першої інстанції залишено без змін.

Своє рішення суди мотивували тим, що автомобіль, яким чоловік розпорядився на власний розсуд без згоди дружини, придбаний під час шлюбу сторін, тобто є спільною сумісною власністю подружжя, а тому позивач має право на отримання грошової компенсації вартості 1/2 частини спірного транспортного засобу.

Відповідачем на вказані рішення судів було подано касаційну скаргу, яку вмотивовано тим, що позивач не довела, що автомобіль є спільною сумісною власністю подружжя та відчужений без її згоди, а також тим, що позивач не порушувала питання про визнання недійсним договору купівлі-продажу спірного автомобіля.

Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування.

Поділ спільного майна подружжя здійснюється за правилами, встановленими статтями 69–72 СК України та статтею 372 Ци-

вільного кодексу України.

До складу майна, що підлягає поділу включається загальне майно подружжя, наявне у нього на час розгляду справи та те, що знаходиться у третіх осіб.

Частина четверта статті 65 СК України передбачає, що договір, укладений одним із подружжя в інтересах сім'ї, створює обов'язки для другого з подружжя, якщо майно, одержане за договором, використане в інтересах сім'ї.

У випадку, коли при розгляді вимог про поділ спільного сумісного майна подружжя буде встановлено, що один із них здійснив його відчуження чи використав його на свій розсуд проти волі іншого з подружжя і не в інтересах сім'ї чи не на її потреби або приховав його, таке майно або його вартість враховується при поділі.

Установивши, що автомобіль «Toyota Camry», 2008 року випуску, придбаний під час шлюбу сторін, є спільною сумісною власністю подружжя, проте відповідач відчужив його без згоди позивача як іншого із подружжя, суд першої інстанції, з висновком якого погодився суд апеляційної інстанції, дійшов правильного висновку про те, що з відповідача на користь позивача підлягає стягненню грошова компенсація вартості 1/2 частини спірного транспортного засобу.

На підставі викладеного, Верховний Суд постановив касаційну скаргу відповідача залишити без задоволення. Рішення Крюківського районного суду м. Кременчука Полтавської області від 05 червня 2019 року та постанову Полтавського апеляційного суду від 20 серпня 2019 року залишити без змін.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92065790>

Постанова Верховного Суду від 18 листопада 2020 року у справі №691/262/15-ц (провадження № 61-8576св19)

Розписка не може слугувати договором подружжя про поділ спільно-нажитого майна. Домовленість про добровільну згоду поділу майна повинна бути нотаріально посвідчена.

У лютому 2015 року позивачка звернулася до суду із позовом до відповідача про поділ майна, набутого під час шлюбу, який мотивувала тим, що з 25 серпня 2005 року сторони перебувають у зареєстрованому шлюбі, за час якого ними було побудовано житловий будинок з господарськими будівлями та надвірними спорудами.

Посилаючись на те, що фінансування будівництва домоволодіння було здійснено за її особисті кошти, домовленості з

відповідачем щодо поділу вказаного майна досягнуто не було, просила визнати за нею право власності на S частини вказаного домоволодіння.

У квітня 2015 року відповідач звернувся до суду із зустрічним позовом, в якому посилався на те, що позивачка склала розписки про те, що вона забрала з будинку меблі та техніку, а також автомобіль «SsangYong Korando», який був придбаний ними за час шлюбу, і не буде мати у подальшому жодних претензій щодо рухомого майна та вказаного вище домоволодіння, тому вважав, що у такий спосіб сторони домовилися про добровільний поділ спільного майна.

Просив відмовити в задоволенні вимог позивачки про поділ спільного майна подружжя, визнати, що між подружжям відбувся поділ спільного майна, набутого під час перебування у зареєстрованому шлюбі - за взаємною згодою. Визнати будинок з надвірними будівлями його особистою власністю. Залишити у власності позивача автомобіль «SsangYong Korando» та вивезе нею, без складання опису спільне майно.

Рішенням Городищенського районного суду Черкаської області від 27 грудня 2018 року позовні вимоги позивачки та зустрічний позов відповідача задоволено частково.

Визнано житловий будинок з господарськими будівлями та надвірними спорудами об'єктом спільної сумісної власності подружжя, та визнано їх частки.

Задовольняючи частково позовні вимоги відповідача суд першої інстанції виходив із досягнутої між сторонами згоди щодо поділу майна у вигляді складених його дружиною розписок, а тому вважав за можливе приєднати визнану за позивачем S частку домоволодіння до його S частки.

Постановою Апеляційного суду Черкаської області від 20 березня 2019 року рішення Городищенського районного суду Черкаської області від 27 грудня 2018 року змінено та скасовано його в частині часткового задоволення зустрічних позовних вимог відповідача до позивачки про поділ спільного майна подружжя.

Постанова суду апеляційної інстанції мотивована тим, що суд першої інстанції дійшов правильного висновку про те, що вказане майно було набуто у власність сторонами за час шлюбу, а тому є їх спільною сумісною власністю. Однак, за змістом статті 69 СК України договір про поділ житлового будинку, квартири, іншого нерухомого майна, а також про виділ нерухомого майна дружині, чоловікові зі складу усього майна подружжя має бути нотаріально посвідчений, проте сторони нотаріально посвідченого договору про поділ нерухомого майна чи виділу рухомого майна, яке є об'єктом права спільної сумісної власності не укладали, а тому відсутні підстави вважати, що сторони досягли згоди щодо добровільного поділу спільного майна. Складені позивачкою розписки не є договором щодо майна, яке є об'єктом права спільної сумісної власності у розумінні статей 202, 626, 627 ЦК України та статті 69 СК України.

Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування.

У разі поділу майна, що є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя, частки майна дружини та чоловіка є рівними, якщо інше не визначено домовленістю між ними або шлюбним договором (частина перша статті 70 СК України).

Установивши, що спірне домоволодіння набуто сторонами у період перебування у зареєстрованому шлюбі за спільні кошти, виходячи із принципу рівності часток подружжя у спільному майні, суд апеляційної інстанції дійшов правильного висновку про те, що вказане майно є спільною сумісною власністю сторін і підлягає поділу між ними шляхом визнання за сторонами права власності по S частині на вказане вище домоволодіння.

Доводи касаційної скарги про те, що сторони дійшли згоди щодо поділу майна, що підтверджується складеними позивачкою розписками про відсутність у неї претензій до домоволодіння, не можуть бути підставою для скасування постанови апеляційного суду.

Так, частиною першою статті 64 СК України передбачено, що дружина та чоловік мають право на укладення між собою усіх договорів, які не заборонені законом, як щодо майна, що є їхньою особистою приватною власністю, так і щодо майна, яке є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя. Згідно зі статтею 69 СК України дружина і чоловік за взаємною згодою можуть розділити майно, якщо такий договір буде нотаріально посвідчений.

Оскільки сторони нотаріально посвідченого договору про поділ нерухомого майна чи виділу рухомого майна, яке є об'єктом права спільної сумісної власності, не уклали, суд апеляційної інстанції правильно виходив із відсутності досягнутої між сторонами згоди, яка б відповідала вимогам частини другої статті 69 СК України, у зв'язку із чим обґрунтовано відмовив у задоволенні зустрічного позову. При цьому суд правильно зазначив, що складені позивачкою розписки не є договором щодо майна, яке є об'єктом права спільної сумісної власності, у розумінні статей 202, 626, 627 ЦК України та статті 69 СК України.

На підставі викладеного, Верховний Суд вирішив касаційну скаргу залишити без задоволення, а постанову Апеляційного суду Черкаської області від 20 березня 2019 року - без змін.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93171080>

Постанова Верховного Суду від 25 листопада 2020 року у справі №161/6784/20 (провадження № 61-11351св20)

Позов про поділ спільного майна подружжя задля забезпечення позову повинен бути добросовісним та ніяким способом не може порушувати права інших осіб.

У червні 2020 року позивачка звернулася до суду із позовом до відповідача про поділ майна подружжя.

Ухвалою Луцького міськрайонного суду Волинської області від 03 червня 2020 року залучено до участі у справі в якості третьої особи, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору на стороні відповідача - Товариство з обмеженою відповідальністю «Фінансова компанія «Інвестохіллс Веста» (далі - ТОВ «ФК«Інвестохіллс Веста»).

09 червня 2020 року позивачка подала до суду заяву про забезпечення позову, у якій просила накласти арешт на земельну ділянку; садибу, та незавершену будівництвом нежитлову будівлю виробничого призначення. Свої вимоги обґрунтовувала тим, що на все майно її чоловіка накладений арешт та здійснено заходи його реалізації органами виконавчої служби

та приватними виконавцями. Крім того, зі слів чоловіка, він має фінансову заборгованість і перед іншими фізичними особами та має на меті продати майно, яке не буде реалізоване чи виявлене органами виконавчої служби, щоб її погасити. Оскільки це майно набуто ними, як подружжям, під час шлюбу, за спільні кошти, спільною працею та зареєстровано на ім'я чоловіка, вона звернулася до суду з позовом про його поділ. Враховуючи значну вартість майна та збитки, які вона може зазнати внаслідок відчуження їхнього спільного майна, що істотно ускладнить чи унеможливить виконання рішення суду, а також, порушить її права та законні інтереси, як власника майна, необхідно забезпечити позов шляхом накладення арешту на майно.

Ухвалою Луцького міськрайонного суду Волинської області від 09 червня 2020 року заяву позивачки про забезпечення позову задоволено. Ухвала суду першої інстанції мотивована тим, що невжиття таких заходів може утруднити виконання рішення суду. Зазначений вид забезпечення позову відповідає позовним вимогам.

Не погоджуючись з ухвалою суду, ТОВ «ФК«Інвестохіллс Веста» подало апеляційну скаргу. Постановою Волинського апеляційного суду від 23 липня 2020 року ухвалу суду першої інстанції залишено без змін.

Залишаючи без змін ухвалу суду першої інстанції, суд апеляційної інстанції відхилив доводи апеляційної скарги про те, що позов у цій справі подано виключно для ухилення від виконання рішення суду та є нічим іншим як зловживанням процесуальними правами, оскільки позивач та відповідач продовжують проживати однією сім'єю, ведуть спільне господарство та фактично розлучатись не збираються, є нічим непідтвердженим припущенням. Між сторонами виник спір щодо поділу майна, що підтверджується поданою позовною заявою, яка перебуває на розгляді в суді першої інстанції.

Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування.

Забезпечення позову – це сукупність процесуальних дій, які гарантують реальне виконання рішення суду у разі задоволення позовних вимог у справі.

При вирішенні питання про забезпечення позову суд має здійснити оцінку обґрунтованості забезпечення позову з урахуванням співмірності із заявленими вимогами, відповідності виду забезпечення позову позовним вимогам, збалансованості інтересів сторін, а також інших учасників процесу.

Верховний Суд неодноразово вказував на те, що поділ спільного майна подружжя не може використовуватися учасниками цивільного обороту для уникнення сплати боргу боржником або виконання судового рішення про стягнення боргу. Боржник, проти якого ухвалено судові рішення про стягнення боргу, та його дружина, які здійснюють поділ майна, діють очевидно недобросовісно та зловживають правами стосовно кредитора, оскільки поділ майна порушує майнові інтереси кредитора і направлений на недопущення звернення стягнення на майно боржника. Тому правопорядок не може залишати поза реакцією такі дії, які хоч і не порушують конкретних імперативних норм, але є очевидно недобросовісними та зводяться до зловживання правом.

На підставі викладеного, Верховний Суд вирішив касаційну скаргу Товариства з обмеженою відповідальністю «Фінансова

компанія «Інвестохіллс Веста» задовольнити. Ухвалу Луцького міськрайонного суду Волинської області від 09 червня 2020 року та постанову Волинського апеляційного суду від 23 липня 2020 року скасувати та ухвалити нове рішення. У задоволенні заяви про забезпечення позову відмовити.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93246441>

Постанова Верховного Суду від 09 грудня 2020 року у справі №359/2582/17 (провадження № 61-21259св19)

Для того, щоб поділити об'єкт незавершеного будівництва потрібно установити його ступінь готовності, обов'язок якого покладається на суд через призму вимог процесуального законодавства – повного та всебічного з'ясування обставин, що мають істотне значення для вирішення справи.

Позивачка звернулася до суду з позовом до відповідача, Департаменту Державної архітектурно-будівельної інспекції у Київській області (далі – ДАБІ у Київській області) про визнання майна об'єктом права спільної сумісної власності подружжя, визнання права власності на майно.

За час шлюбу подружжя набуло у власність: земельну ділянку, на якій розташований об'єкт незавершеного будівництва житловий будинок, право власності на який не зареєстровано; а також земельну ділянку та незавершений будівництвом житловий будинок.

Посилаючись на те, що відповідач ніколи не був працевлаштований та не мав постійного доходу, а матеріальне забезпечення сім'ї відбувалося за рахунок її коштів, отриманих від здійснення нею підприємницької діяльності, позивачка з урахуванням уточнень позовних вимог, просила: визнати об'єктом права спільної сумісної власності подружжя: 1) об'єкт незавершеного будівництва – житловий будинок з надвірними будівлями та спорудами; 2) дві земельні ділянки; 3) будинок; 4) визнати за нею право власності на 2/3 частини незавершеного будівництвом житлового будинку і земельної ділянки та на 2/3 частини іншого житлового будинку і земельної ділянки.

Рішенням Бориспільського міськрайонного суду Київської області від 30 квітня 2019 року позовні вимоги позивача задоволено частково, а саме: визнано вище перелічені об'єкти спільною сімейною власністю, проте їх поділено порівну, тому що позивачка не надала належних і допустимих доказів на підтвердження існування обставин, що мають істотне значення, та є підставою для відступлення від принципу рівності часток подружжя, а відповідач не спростував презумпцію спільного майна подружжя.

Постановою Київського апеляційного суду від 30 жовтня 2019 скасувало рішення Бориспільського міськрайонного суду Київської області від 30 квітня 2019 року в частині визнання спільною сумісною власністю подружжя та поділу обох незавершених будівництвом будинків.

Вирішуючи спір у частині поділу об'єктів незавершеного будівництва, суд першої інстанції не врахував, що зазначене нерухоме майно не прийнято до експлуатації, а право власності на нього не зареєстровано у встановленому законом порядку. Матеріали справи не містять доказів про ступінь готовності спірного нерухомого майна та визначення окремих часток,

що підлягають виділу. Зважаючи на те, що сторони не заявили вимог про визнання права власності на будівельні матеріали або конструктивні елементи будинку, та (або) присудження грошової компенсації, суд апеляційної інстанції визнав необґрунтованими вимоги про визнання спільною сумісною власністю подружжя та поділ об'єктів незавершеного будівництва.

Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування.

За позовом дружини, членів сім'ї забудовника, які спільно будували будинок суд має право здійснити поділ об'єкта незавершеного будівництва, якщо, враховуючи ступінь його готовності, можна визначити окремі частини, що підлягають виділу, і технічно можливо довести до кінця будівництво зазначеними особами.

Сутність поділу полягає в тому, що кожному з подружжя присуджуються в особисту власність конкретні речі, а також здійснюється розподіл майнових прав та обов'язків. При здійсненні поділу в судовому порядку суд має виходити з презумпції рівності часток. Поділ спільного сумісного майна подружжя здійснюється з визначенням кола об'єктів спільної сумісної власності подружжя і встановлення їхньої вартості. Вартість майна, що підлягає поділу, визначається за погодженням між подружжям, а при недосягненні згоди – виходячи з дійсної його вартості на час розгляду справи. Поділу підлягає усе майно, що є у спільній сумісній власності подружжя.

На підтвердження факту законності зведення та готовності до експлуатації житлового будинку позивачка надала будівельний паспорт на забудову земельної ділянки за вказаною адресою, а також повідомлення про початок виконання будівельних робіт та декларацію про готовність до експлуатації об'єкта, будівництво якого здійснено на підставі будівельного паспорта. Замовником у зазначених документах вказаний відповідач.

У декларації про готовність до експлуатації об'єкта вказано, що закінчений будівництвом об'єкт є готовим до експлуатації, на об'єкті виконано всі передбачені будівельним паспортом обсяги робіт з дотриманням відповідних державних будівельних норм, стандартів і правил; обладнання встановлено згідно з актами про його прийняття після випробування у визначеному порядку; заходи з забезпечення вибухобезпеки, пожежної безпеки, охорони навколишнього середовища проведені в повному обсязі.

Таким чином визначальною (істотною) обставиною при вирішенні зазначених спорів є установлення ступеня готовності об'єкта незавершеного будівництва, обов'язок якого покладається на суд через призму вимог процесуального законодавства – повного та всебічного з'ясування обставин, що мають істотне значення для вирішення справи.

На обґрунтування позовних вимог про визнання незавершеного будівництвом будинку об'єктом права спільної сумісної власності подружжя та визнання права власності на нього, позивач зазначала, що 24 червня 1993 року її колишній чоловік (відповідач) отримав дозвіл на будівництво житлового будинку на земельній ділянці за вказаною адресою. На замовлення відповідача був виготовлений будівельний паспорт на забудову земельної ділянки за зазначеною адресою, який містить проєкт забудови та акт і схему виносу в натуру меж земельної ділянки і розбивки будівель.

На підставі викладеного, Верховний Суд вирішив касаційну скаргу задовольнити частково.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93564450>

Постанова Верховного Суду від 02 грудня 2020 року у справі № 524/2697/17 (провадження № 61-15077св19)

Майно ФОП, яке використовується для господарської діяльності подружжя, вважається їх спільним майном, як і інше майно, набуте в період шлюбу, за умови, що воно придбане за рахунок належних подружжю коштів, та може підлягати поділу.

Позивач звернувся до суду з позовом до відповідача, в якому просив визнати приміщення продовольчого магазину об'єктом спільної сумісної власності подружжя, визнати за ним право власності на S його частину; визнати за ним право власності на S частину земельної ділянки, а також визнати за ним право особистої приватної власності на придбане під час шлюбу інше приміщення магазину продовольчих товарів

Позов мотивовано тим, що під час перебування сторін у зареєстрованому шлюбі з 21 серпня 1993 року по 16 травня 2016 року ними за спільні кошти, придбано нерухоме майно, яке відповідно до статей 60–71 СК України є об'єктом спільної сумісної власності та підлягає розподілу.

Крім того, зазначає, що приміщення магазину промислових товарів є його особистою власністю, оскільки придбано за кредитні кошти, які сплачено ним частинами протягом листопада 2006 року – жовтня 2007 року за рахунок коштів, отриманих у дар від його батьків 23 листопада 2006 року, у сумі 237 000,00 грн.

20 червня 2017 року відповідачка звернулася до суду із зустрічною позовною заявою, в якій просила визнати за нею право особистої приватної власності на приміщення продовольчого магазину; земельну ділянку; інше приміщення магазину промислових товарів та стягнути з позивача витрати на правничу допомогу.

Обґрунтовуючи зустрічні позовні вимоги відповідачка вказала, що за час перебування в зареєстрованому шлюбі сторонами придбано вказані магазини, будинок, 2 автомобілі. Разом з тим, продовольчі магазини є її особистою власністю, оскільки були придбані за її власні кошти, отримані від підприємницької діяльності, та які подаровані 15 квітня 2002 року її матерію 68 200,00 грн, що на той час еквівалентно 12 829,00 дол. США.

18 квітня 2002 року за частину отриманих в дар коштів нею придбано 4/20 частин житлового будинку, а згодом в порядку безоплатної приватизації отримала у власність земельну ділянку з цільовим призначенням: для будівництва та обслуговування житлового будинку та господарських споруд, на якій була розташована належна частина житлового будинку.

За подаровані гроші нею здійснено реконструкцію частини житлового будинку в приміщення продовольчого магазину, об'єкт введено в експлуатацію 25 липня 2003 року та 24 лютого 2004 року видано свідоцтво про право власності. У зв'язку зі зміною цільового призначення землі для експлуатації та обслуговування продовольчого магазину, 08 квітня 2004 року вона отримала новий державний акт на вказану земельну ділянку.

Магазин промислових товарів за іншою адресою нею придбано за кредитні кошти, які перераховані банком на її особистий поточний рахунок, який використовувався виключно для здійснення підприємницької діяльності. У той же день, з цього ж рахунку, відповідачка перерахувала кошти в сумі 100 000,00 грн на рахунок КВКП «Панорама» за придбання вказаного магазину.

Тому вона зазначає, що придбані нею приміщення використовувалися для здійснення особистої підприємницької діяльності, крім того, орендовано також магазин. Частину отриманого прибутку вона спрямовувала на погашення кредиту в АКБ «УкрСиббанк» та повністю розрахувалася з банком 04 жовтня 2007 року.

З огляду на вказане відповідачка вважає, що вказані приміщення є її особистою власністю.

Рішенням Автозаводського районного суду м. Кременчука Полтавської області від 28 вересня 2018 року, з урахуванням ухвали цього ж суду від 26 листопада 2018 року про виправлення описки, позовні вимоги позивача задоволено частково.

У задоволенні зустрічних позовних вимог відповідачки відмовлено.

Суд першої інстанції, частково задовольняючи первісний позов позивача, виходив з того, що набуте сторонами спірне майно відповідає статусу спільної сумісної власності за критеріями його набуття під час шлюбу, а тому, враховуючи вимоги статті 69–72 СК України, дійшов висновку про наявність підстав для визнання права власності по S частці спірних приміщень за кожним із них.

Постановою Полтавського апеляційного суду від 26 червня 2019 року рішення Автозаводського районного суду м. Кременчука Полтавської області від 28 вересня 2018 року залишено без змін. Мотивуючи це тим, що майно фізичної особи-підприємця може бути об'єктом спільної сумісної власності подружжя і предметом поділу між кожним з подружжя з урахуванням загальних вимог законодавства щодо критеріїв визначення правового режиму спільного сумісного майна подружжя та способів поділу його між кожним з подружжя.

Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування.

У частині першій статті 61 СК України передбачено, що об'єктом права спільної сумісної власності подружжя може бути будь-яке майно, за винятком виключеного з цивільного обороту.

ФОП, яка перебуває у шлюбі, відповідає за зобов'язаннями, пов'язаними з підприємницькою діяльністю, усім своїм особистим майном і часткою у спільній сумісній власності подружжя, яка належатиме їй при поділі цього майна.

Отже, майно ФОП, яке використовується для її господарської діяльності, вважається спільним майном подружжя, як і інше майно, набуте в період шлюбу, за умови, що воно придбане за рахунок належних подружжю коштів.

Використання зазначеного майна одним з подружжя для здійснення підприємницької діяльності може бути враховано під час обрання способу поділу цього майна.

Під час здійснення поділу майна в судовому порядку суд повинен виходити з презумпції рівності часток, а також з вимог статті

71 СК України, відповідно до якої поділ майна, що є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя, здійснюється шляхом виділення його в натурі або реалізується через виплату грошової компенсації вартості його частки в разі неподільності майна (частина друга статті 364 ЦК України). При цьому відповідно до частини третьої статті 71 СК України речі для професійних занять присуджуються тому з подружжя, хто використовував їх у своїй професійній діяльності. Вартість цих речей враховується при присудженні іншого майна другому з подружжя.

Суди попередніх інстанцій дійшли обґрунтованого висновку, що договори дарування, не спростовують презумпції права спільної сумісної власності, оскільки не підтверджують факт, що саме за вказані кошти відповідачка придбала та провела реконструкцію спірного продовольчого магазину. Відповідачкою не доведено, що для цього нею використано особисті кошти не в інтересах сім'ї.

Суди дійшли правильних висновків про часткове задоволення позовних вимог позивача та відмови в задоволенні зустрічних позовних вимог відповідача з урахуванням того, що спірне майно є спільною сумісною власністю подружжя, оскільки сторони його набули під час шлюбу та за спільні сумісні кошти подружжя.

На підставі викладеного, касаційна скарга була залишена без задоволення. Рішення Автозаводського районного суду м. Кременчука Полтавської області від 28 вересня 2018 року та постанова Полтавського апеляційного суду від 26 червня 2019 року в частині часткового задоволення позову та відмови в задоволенні зустрічного позову було залишено без змін.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93438216>

Постанова Верховного Суду від 15 жовтня 2020 року у справі №483/812/19 (провадження № 61-20774св19)

У випадку відчуження майна одним із подружжя проти волі іншого з подружжя та у зв'язку з цим - неможливості встановлення його дійсної (ринкової) вартості, визначенню підлягає ринкова вартість подібного за своїми якими (технічними характеристиками) майна на час розгляду справи.

Позивачка звернулася до суду з позовом до відповідача про поділ майна подружжя та просила стягнути з нього на її користь компенсацію 1/2 частини вартості спірних транспортних засобів у розмірі 424 585 грн.

На обґрунтування позову посилалася на те, що вони з відповідачем, перебуваючи у зареєстрованому шлюбі, набули право власності на спірні транспортні засоби, проте після розірвання шлюбу згоди щодо їх поділу не досягли. Під час розгляду справи їй стало відомо, що відповідач без її згоди відчужив спільно набуті транспортні засоби своїй матері, у зв'язку з чим вона просить стягнути з відповідача половину вартості автомобілів.

Рішенням Очаківського міськрайонного суду Миколаївської області від 22 серпня 2019 року позов задоволено. Стягнуто з відповідача на користь позивачки компенсацію 1/2 частини ринкової вартості транспортних засобів у розмірі 424 585 грн.

Рішення суду першої інстанції мотивоване тим, що частки сторін у спільно набутому майні є рівними, оскільки сторони не

заперечували того факту, що за час спільного проживання вони обидва працювали, дбали про родину та придбали транспортні засоби в інтересах сім'ї, а також, що жодна зі сторін не надала доказів на підтвердження обставин, що можуть вплинути на зміну часток у праві спільної сумісної власності подружжя.

Вирішуючи спір щодо вартості спірних автомобілів, суд першої інстанції зазначив, що позивач вжила всіх можливих заходів для доведення дійсної вартості транспортних засобів, тоді як відповідач, маючи реальний доступ до автомобілів (так як відчужив їх своїй матері), не надав жодного доказу, який би спростував заявлену позивачем ринкову вартість автомобілів. Крім того, зазначена відповідачем вартість чотирьох автомобілів у розмірі 40 000 грн є договірною, а не дійсною ринковою вартістю транспортних засобів. З урахуванням наведеного, а також того факту, що позивач свій процесуальний обов'язок доказування виконала - надала суду докази, що підтверджують орієнтовну ринкову вартість транспортних засобів (витяги з веб-сайту з продажу автомобілів), а також середньостатистичну ринкову вартість автомобілів конкретної марки, моделі та характеристик (звіти про оцінку), а відповідач жодного доказу на підтвердження іншого не надав, суд першої дійшов висновку про задоволення позову.

Постановою Миколаївського апеляційного суду від 17 жовтня 2019 року рішення Очаківського міськрайонного суду Миколаївської області від 22 серпня 2019 року залишено без змін.

Постанова суду апеляційної інстанції мотивована тим, що обґрунтовуючи вартість транспортних засобів, позивач посилається на звіти експерта автотоварознавця від 10 липня 2019 року, згідно з якими вартість автомобілів досліджувалась відповідно до наданих реєстраційних документів. Відповідач, заперечуючи проти зазначених товарознавчих досліджень, не скористався своїм правом щодо надання інших доказів на спростування визначеного розміру вартості автомобілів та підтвердження іншої їх вартості, а також правом ініціювання перед судом призначення відповідної експертизи для з'ясування таких обставин. Отже, суд першої інстанції при визначенні вартості рухомого майна обґрунтовано виходив з висновків товарознавчого дослідження, наданих позивачем.

Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування.

Як роз'яснив Пленум Верховного Суду України у пунктах 22, 30 постанови від 21 грудня 2007 року № 11 «Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про право на шлюб, розірвання шлюбу, визнання його недійсним та поділ спільного майна подружжя», вартість майна, що підлягає поділу, визначається за погодженням між подружжям, а при недосягненні згоди - виходячи з дійсної його вартості на час розгляду справи. У випадку, коли при розгляді вимоги про поділ спільного сумісного майна подружжя буде встановлено, що один із них здійснив його відчуження чи використав його на свій розсуд проти волі іншого з подружжя і не в інтересах сім'ї чи не на її потреби або приховав його, таке майно або його вартість враховується при поділі.

У випадку відчуження майна одним із подружжя проти волі іншого з подружжя та у зв'язку з цим - неможливості встановлення його дійсної (ринкової) вартості, визначенню підлягає ринкова вартість подібного за своїми якостями (технічними характеристиками) майна на час розгляду справи. Такий підхід є

гарантією справедливої сатисфакції особи у зв'язку з припиненням її права на спільне майно.

Крім того, суди першої та апеляційної інстанцій обґрунтовано зазначили про те, що відповідач не надав доказів на підтвердження дійсної вартості спірних транспортних засобів, а також не спростував належними доказами визначений розмір вартості цих автомобілів.

На підставі викладеного, Верховний Суд вирішив касаційну скаргу залишити без задоволення. Рішення Очаківського міськрайонного суду Миколаївської області від 22 серпня 2019 року та постанову Миколаївського апеляційного суду від 17 жовтня 2019 року залишити без змін.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92270499>

3.1.2. Справи щодо стягнення аліментів

Постанова Верховного Суду від 28 жовтня 2020 року у справі №610/1213/17 (провадження №61-212ск18)

Стягнення з платника аліментів неустойки не можливе, якщо заборгованість утворилася з незалежних від нього причин, зокрема, у зв'язку з несвоєчасною виплатою заробітної плати, затримкою або неправильним перерахуванням аліментів банками.

Позивачка звернулася до суду з позовом про стягнення неустойки (пені) за прострочення сплати аліментів.

Мотивувала свій позов тим, що рішенням Орджонікідзевського районного суду м. Харкова від 10 листопада 2004 року стягнуто з відповідача на її користь аліменти на утримання неповнолітніх дітей у розмірі 1/2 частини заробітку з всіх видів заробітку до повноліття дітей з наступними змінами розміру аліментів на дітей з розрахунку на одну дитину - 1/4 частини заробітку, двох дітей - 1/3 частини заробітку, трьох дітей - 1/2 частини заробітку щомісяця з моменту подання заяви до суду з 08 жовтня 2004 року та до досягнення дітьми повноліття або зміни обставин.

Станом на 15 березня 2017 року відповідач має заборгованість зі сплати аліментів на утримання дітей у загальному розмірі 69 652,50 грн.

З урахуванням зазначеного, позивачка просила стягнути з відповідача неустойку (пеню) за прострочення сплати аліментів на утримання неповнолітніх дітей за період з 01 квітня 2014 року по 15 березня 2017 року у загальному розмірі 347 603,02 грн.

Рішенням Балаклійського районного суду Харківської області від 05 вересня 2017 року, залишеним без змін ухвалою Апеляційного суду Харківської області від 30 листопада 2017 року, у задоволенні позову відмовлено.

Відмовляючи у задоволенні позову, суд першої інстанції, з висновком якого погодився суд апеляційної інстанції, виходив з відсутності вини відповідача у простроченні сплати аліментів, оскільки вона утворилася з незалежних від нього причин,

а саме у зв'язку із тим, що відповідач не був обізнаний про хід виконання рішення суду.

Позиція Верховного Суду та нормативно-правове регулювання.

Згідно із частиною першою статті 196 СК України при виникненні заборгованості з вини особи, яка зобов'язана сплачувати аліменти за рішенням суду, одержувач аліментів має право на стягнення неустойки (пені) у розмірі 1 % від суми несплачених аліментів за кожен день прострочення.

Неустойка (пеня) – це спосіб забезпечення виконання зобов'язання. Її завдання – сприяти належному виконанню зобов'язання, стимулювати боржника до належної поведінки. Однак таку функцію неустойка виконує до моменту порушення зобов'язання боржником. Після порушення боржником свого обов'язку неустойка починає виконувати функцію майнової відповідальності. Це додаткові втрати неналежного боржника, майнове покарання його за невиконання або невчасне виконання обов'язку сплатити аліменти.

Передбачена статтею 196 СК України відповідальність платника аліментів за прострочення їх сплати у виді неустойки (пені) настає лише за наявності вини цієї особи. На платника аліментів не можна покладати таку відповідальність, якщо заборгованість утворилася з незалежних від нього причин, зокрема, у зв'язку з несвоєчасною виплатою заробітної плати, затримкою або неправильним перерахуванням аліментів банками. В інших випадках стягується неустойка за весь час прострочення сплати аліментів.

Суд апеляційної інстанції не встановив, чи прострочення сплати аліментів стало можливим через несвоєчасну виплату відповідачеві заробітної плати, чи мало місце неправильне перерахування аліментів банківськими установами.

Також суд не врахував, що обов'язок щомісячно сплачувати аліменти покладено на відповідача рішенням Ордонікідзевського районного суду м. Харкова від 10 листопада 2004 року, про яке йому було достовірно відомо, однак яке добровільно ним не виконувалось.

На підставі вищевикладеного, Верховний Суд вирішив касаційну скаргу позивача задовольнити частково, а ухвалу Апеляційного суду Харківської області від 30 листопада 2017 року скасувати, справу направити на новий розгляд до суду апеляційної інстанції.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92692096>

Постанова Верховного Суду від 07 жовтня 2020 року у справі №718/3118/18 (провадження № 61-15050св19)

Припинення права на аліменти на дитину у зв'язку з набуттям права власності на нерухоме майно повинно бути оформлено відповідним договором, за яким його сторони мають взаємні права та обов'язки.

У листопаді 2018 року позивач звернувся до суду із позовом

до відповідача, третя особа – Кіцманська районна державна адміністрація Чернівецької області про припинення права на аліменти на дитину у зв'язку з набуттям права власності на нерухоме майно.

В обґрунтування позовних вимог зазначав, що рішенням Кіцманського районного суду Чернівецької області від 23 квітня 2012 року стягнуто з позивача на користь відповідача аліменти на утримання першої дитини в розмірі 500 грн щомісячно. Згодом, рішенням Кіцманського районного суду м. Чернівці від 31 травня 2016 року стягнуто з позивача на користь відповідача аліменти на утримання другої дитини в розмірі 750 грн щомісячно і змінено розмір аліментів, які підлягають на утримання першої дитини, до 750 грн. щомісячно.

12 травня 2017 року між батьком та першою дитиною, від імені якої діяла відповідач, вчинено договір дарування, за умовами якого позивач відчужив на користь дитини житловий будинок з господарсько-побутовими будівлями та спорудами.

Заочним рішенням Кіцманського районного суду Чернівецької області від 27 листопада 2017 року стягнуто з позивача на користь відповідача аліменти на утримання обох дітей в розмірі 1 200 грн на кожну дитину щомісячно до досягнення повноліття, починаючи з 03 листопада 2017 року.

Позивач вказував на те, що в порушення вимог закону відповідач не визнає припинення права на аліменти на першу дитину у зв'язку з набуттям права власності на нерухоме майно, у зв'язку із чим він просив припинити право відповідача на аліменти на утримання першої дитини з набуттям права власності на нерухоме майно з 12 травня 2017 року.

Рішенням Кіцманського районного суду Чернівецької області від 27 грудня 2018 року у позові відмовлено.

Рішення суду першої інстанції мотивовано тим, що на підставі частини першої статті 190 СК України той із батьків, з ким проживає дитина, і той із батьків, хто проживає окремо від неї, з дозволу органу опіки та піклування можуть укласти договір про припинення права на аліменти для дитини у зв'язку з передачею права власності на нерухоме майно (житловий будинок, квартиру, земельну ділянку тощо). Однак, між учасниками даної справи не було укладено договір про припинення права на аліменти для дитини у зв'язку з передачею права власності на нерухоме майно, що передбачено положеннями статті 190 СК України. Було укладено договір дарування, який за своєю природою не створює для сторін взаємних прав та обов'язків.

Постановою Чернівецького апеляційного суду від 07 березня 2019 року апеляційну скаргу позивача залишено без задоволення.

Позиція Верховного Суду та нормативно-правове регулювання.

Згідно частини першої статті 190 СК України той із батьків, з ким проживає дитина, і той із батьків, хто проживає окремо від неї, з дозволу органу опіки та піклування можуть укласти договір про припинення права на аліменти для дитини у зв'язку з передачею права власності на нерухоме майно (житловий будинок, квартиру, земельну ділянку тощо). Такий договір нотаріально посвідчується. Право власності на нерухоме майно за таким договором виникає з моменту державної реєстрації цього права

відповідно до закону. Якщо дитина досягла чотирнадцяти років, вона бере участь в укладенні цього договору.

Відповідно до частини другої статті 190 СК України набувачем права власності на нерухоме майно є сама дитина або дитина і той із батьків, з ким вона проживає, на праві спільної часткової власності на це майно. У разі укладення такого договору той із батьків, з ким проживає дитина, зобов'язується самостійно утримувати її.

Судами встановлено, що маючи передбачену законом можливість укласти договір про припинення права на аліменти для дитини у зв'язку з передачею права власності на нерухоме майно, позивач, реалізуючи повноваження власника, розпорядився своїм майном шляхом його дарування першій дитині.

Доводи касаційної скарги про те, що судами не враховано, що 10 травня 2017 року відповідачем подано до відділу державної виконавчої служби заяву про закінчення виконавчого провадження зі стягнення з позивача аліментів у зв'язку із сплатою аліментів до повноліття дитини не доводять факт домовленості учасників справи щодо укладення договору про припинення права на аліменти для дитини у зв'язку з передачею права власності на нерухоме майно на умовах та у спосіб, що передбачено статтею 190 СК України.

Такі доводи не містять обставин, які є важливими для розгляду саме даних позовних вимог, оскільки питання існування чи відсутності заборгованості зі сплати аліментів не є предметом позову в даній справі.

На підставі вищевикладеного, Верховний Суд вирішив касаційну скаргу залишити без задоволення.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92551487>

Постанова Верховного Суду від 04 листопада 2020 року у справі №382/1728/18 (провадження № 61-9514св19)

Стягнення аліментів як безпідставно набутих можливе лише у випадку, якщо виплата відповідних грошових сум є результатом рахункової помилки зі сторони особи, яка проводила таку виплату та у разі недобросовісності зі сторони набувача виплати.

У вересні 2018 року позивач звернувся до суду з позовом до відповідача, третя особа – Служба в справах дітей та сім'ї Яготинської районної державної адміністрації (далі – Служба в справах дітей та сім'ї Яготинської РДА) про визначення місця проживання дітей, припинення стягнення аліментів, стягнення аліментів на утримання дітей, повернення безпідставно набутих коштів.

На обґрунтування позовних вимог зазначав, що вони з відповідачем перебували у зареєстрованому шлюбі з 2008 року, який рішенням Яготинського районного суду Київської області від 21 березня 2013 року розірвано. У шлюбі у них народилися дочка та син, які після розірвання шлюбу залишилися проживати разом з відповідачкою та її новим чоловіком за місцем її проживання.

Позивач постійно брав участь у вихованні дітей та матеріально їх забезпечував, на виконання судового наказу Яготинського

районного суду Київської області від 12 квітня 2018 року щомісячно сплачував на користь відповідача аліменти на утримання дітей, у розмірі 1/3 частини його доходу.

На час винесення судового наказу дочка проживала у бабусі й дідуса (батьків відповідачки), а син – разом із матір'ю та її новим чоловіком за місцем її проживання.

У зв'язку із тим, що відповідач веде аморальним способом життя: зловживає спиртними напоями та завдає сину тілесні ушкодження, 07 червня 2018 року комісією з питань захисту прав дитини при Яготинській РДА рекомендовано тимчасово на період літніх канікул визначити місце проживання обох дітей у сім'ї батька.

Після визначення місця проживання дітей разом з позивачем тимчасово, на період літніх канікул, відповідачка жодного разу не відвідувала дітей і не надавала матеріальної допомоги на їх утримання. На виконання судового наказу Яготинського районного суду Київської області від 12 квітня 2018 року позивач продовжував сплачувати аліменти, всього з червня 2018 року і по дату звернення із зазначеним позовом до суду – відповідачка отримала аліменти у розмірі 3 137,49 грн, які не були використані нею на утримання дітей, а тому зазначені грошові кошти підлягають стягненню з відповідача на користь позивача, як такі, що використані не за призначенням.

Рішенням Яготинського районного суду Київської області від 01 листопада 2018 року позов позивача задоволено, мотивоване тим, що позивачем було наведено достатню кількість законних підстав. Постановою Київського апеляційного суду від 08 квітня 2019 року апеляційну скаргу відповідача щодо скасування рішення про стягнення сплачених коштів (3 137,49 грн) задоволено не було.

Позиція Верховного Суду та нормативно-правове регулювання.

Частиною першою статті 1212 ЦК України передбачено, що особа, яка набула майно або зберегла його у себе за рахунок іншої особи (потерпілого) без достатньої правової підстави (безпідставно набуто майно), зобов'язана повернути потерпілому це майно. Особа зобов'язана повернути майно і тоді, коли підстава, на якій воно було набуто, згодом відпала.

Згідно з пунктом першим частини першої статті 1215 ЦК України не підлягає поверненню безпідставно набуті заробітна плата і платежі, що прирівнюються до неї, пенсії, допомоги, стипендії, відшкодування шкоди, завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю, аліменти та інші грошові суми, надані фізичній особі як засіб до існування, якщо їх виплата проведена фізичною або юридичною особою добровільно, за відсутності рахункової помилки з її боку і недобросовісності з боку набувача.

Аналіз наведеної норми права свідчить, що законодавцем передбачені два виключення із цього правила: по-перше, якщо виплата відповідних грошових сум є результатом рахункової помилки зі сторони особи, яка проводила таку виплату; по-друге, у разі недобросовісності зі сторони набувача виплати.

Зазначений висновок викладений Верховним Судом України у постанові від 02 липня 2014 року у справі № 6-91цс14.

Зважаючи на те, що грошові кошти у розмірі 3 137,49 грн були набуті відповідачем, у період з червня по вересень 2018 року як аліменти на утримання дітей на виконання судового наказу, тобто не безпідставно та за відсутності достовірних доказів недобросовісного набуття їх відповідачем, суди попередніх інстанцій дійшли помилкового висновку про наявність правових підстав для стягнення їх з відповідача на користь позивача, як безпідставно набутих.

На підставі викладеного, Верховний суд вирішив касаційну скаргу задовольнити частково. Рішення Яготинського районного суду Київської області від 01 листопада 2018 року та постанову Київського апеляційного суду від 08 квітня 2019 року в частині вирішення позовних вимог про стягнення безпідставно одержаних коштів скасувати, ухвалити в цій частині нове рішення, яким у задоволення позову про стягнення безпідставно одержаних коштів відмовити. В іншій частині рішення Яготинського районного суду Київської області від 01 листопада 2018 року, в незмінній після його апеляційного перегляду частині, та постанову Київського апеляційного суду від 08 квітня 2019 року залишити без змін.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92811566>

Постанова Верховного Суду від 23 листопада 2020 року у справі №723/3193/19-ц (провадження № 61-11454св20)

Підстави для звільнення від сплати заборгованості за аліментами повинні бути належним чином обґрунтовані. Факт спільного проживання сторін однією сім'єю без реєстрації шлюбу не є доказом того, що платник аліментів приймав активну участь у належному матеріальному забезпеченні дитини.

У серпні 2019 року позивач звернувся до суду з позовом до відповідача, третя особа – Сторожинецький районний відділ державної виконавчої служби Головного територіального управління юстиції у Чернівецькій області (далі – Сторожинецький РВ ДВС Головного ТУЮ у Чернівецькій області) про встановлення факту спільного проживання однією сім'єю без реєстрації шлюбу, скасування заборгованості за аліментами.

Позовна заява мотивована тим, що рішенням Сторожинецького районного суду Чернівецької області від 11 вересня 2014 року між сторонами розірвано шлюб, що був укладений 18 січня 2013 року. Також зазначеним судовим рішенням стягнуто з нього на користь відповідача аліменти на утримання у розмірі 1/3 частки його заробітку щомісячно, але не менше 30 % прожиткового мінімуму на дитину відповідного віку, до досягнення дитиною повноліття.

Хоча шлюб було розірвано, сторони продовжували проживати однією сім'єю без реєстрації шлюбу, спільно виховували сина, вели спільне господарство, однак 08 січня 2019 року відповідач зібрала речі, переїхала проживати до своєї матері та подала до Сторожинецького РВ ДВС Головного ТУЮ у Чернівецькій області заяву про стягнення з нього заборгованості за аліментами за період з 2014 року, яка становить 60 502,66 грн.

Позивач вважає, що сума заборгованості зі сплати аліментів, яка нарахована державним виконавцем, підлягає скасуванню, посилаючись на спільне проживання та просив суд: встановити

факт спільного проживання однією сім'єю його та відповідача без реєстрації шлюбу у період з 18 грудня 2015 року до 08 січня 2019 року; скасувати заборгованість за аліментами в розмірі 60 502,66 грн на утримання неповнолітнього сина.

Рішенням Сторожинецького районного суду Чернівецької області від 03 березня 2020 року вимоги позивача повністю задоволено.

Рішення суду першої інстанції мотивовано тим, що належними та допустимими доказами підтверджено факт спільного проживання однією сім'єю позивача та відповідача без реєстрації шлюбу у період з 18 грудня 2015 року до 08 січня 2019 року, відповідачем вони не спростовані. Позивачем доведено той факт, що у період з 2015 року до січня 2019 року він брав активну участь у вихованні, належному матеріальному забезпеченні сина, що є обставиною, яка має істотне значення для справи.

Постановою Чернівецького апеляційного суду від 01 липня 2020 року скасовано рішення суду першої інстанції.

Постанова апеляційного суду мотивована тим, що сам факт спільного проживання сторін однією сім'єю без реєстрації шлюбу не підтверджує ту обставину, що позивач у період з 2015 року до січня 2019 року приймав активну участь у належному матеріальному забезпеченні сина та є обставиною, що має істотне значення для скасування заборгованості за аліментами, тобто рішення суду про стягнення аліментів ним не виконувалося.

Позиція Верховного Суду та нормативно-правове регулювання.

Одним із основних прав дитини є право на утримання, яке кореспондується з конституційним обов'язком батьків утримувати дітей до їх повноліття та знайшло своє закріплення у СК України.

Стягнення аліментів на утримання дитини є одним із способів захисту інтересів дитини, забезпечення одержання нею коштів, необхідних для її життєдіяльності.

Згідно з частиною другою статті 197 СК України за позовом платника аліментів суд може повністю або частково звільнити його від сплати заборгованості за аліментами, якщо вона виникла у зв'язку з його тяжкою хворобою або іншою обставиною, що має істотне значення.

Відповідно до статті 8 Закону України «Про охорону дитинства» кожна дитина має право на рівень життя, достатній для її фізичного, інтелектуального, морального, культурного, духовного та соціального розвитку.

З норм права та практики ЄСПЛ вбачається, що рівність прав батьків є похідною від прав та інтересів дитини на гармонійний розвиток та належне виховання, й, у першу чергу, повинні бути визначені інтереси дитини у ситуації спору, а вже тільки потім права батьків.

Вирішуючи спір, апеляційний суд з дотриманням вимог статей 89, 263–264, 382 ЦПК України повно та всебічно з'ясував обставини справи, надав належну правову оцінку доводам сторін, наданим ними доказам та дійшов обґрунтованого висновку про відсутність підстав для задоволення вимог позивача, оскільки

він не надав належних, достовірних та достатніх доказів на підтвердження наявності будь-яких передбачених частиною другою статті 197 СК України обставин, що мають істотне значення та могли бути підставою для звільнення від сплати заборгованості за аліментами, що є його процесуальним обов'язком у силу статей 12, 81 ЦПК України.

Колегія суддів Верховного Суду погоджується з такими висновками суду апеляційної інстанції.

Посилання касаційної скарги на те, що позивач з 2015 року по січень 2019 року проживав разом з відповідачем і брав активну участь у вихованні, належному матеріальному забезпеченні сина, що є обставиною, яка має істотне значення та є підставою для звільнення його від сплати заборгованості за аліментами, не заслуговують на увагу, оскільки отримання аліментів на дитину одного із подружжя, не залежить від того перебувають батьки у шлюбі чи ні, живуть вони разом чи окремо один від одного.

На підставі викладеного, Верховний Суд вирішив касаційну скаргу залишити без задоволення. Постанову Чернівецького апеляційного суду від 01 липня 2020 року залишити без змін.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93119522>

Постанова Верховного Суду від 09 грудня 2020 року у справі №727/12304/19 (провадження № 61-8302св20)

Спів про визнання незаконними розрахунків державного виконавця щодо заборгованості зі сплати аліментів може розглядатись у порядку оскарження рішень, дій або бездіяльності державного виконавця.

Позивач звернувся до суду зі скаргою на дії державного виконавця Обухівського міськрайонного відділу державної виконавчої служби Головного територіального управління юстиції у Київській області.

Скаргу мотивовано тим, що у провадженні Обухівського міськрайонного відділу державної виконавчої служби Головного територіального управління юстиції у Київській області перебуває виконавче провадження №52971387 з примусового виконання виконавчого листа № 2-970/2009, виданого Шевченківським районним судом м. Чернівці 12 травня 2009 року про стягнення аліментів на користь стягувача на утримання доньки у розмірі 1/4 частини всіх видів заробітку (доходу), але не менше 30% прожиткового мінімуму встановленого для дитини відповідного віку щомісячно до повноліття дитини, починаючи з 19 лютого 2009 року.

З 08 жовтня 2018 року по 16 листопада 2019 року позивач сплатив заборгованість. Натомість у листопаді 2019 року ним отримано довідку-розрахунок від 2019 року, згідно якої вбачається, що за період з березня 2018 року по вересень 2019 року аліменти ним не сплачувалися, у зв'язку з чим наявна заборгованість в розмірі 54 752,25 грн.

Вважаючи здійснений державним виконавцем розрахунок заборгованості по сплаті аліментів необґрунтованим, та таким, що порушує його права, як сторони виконавчого провадження, позивач просив визнати виконавчі дії державного виконавця Обухівського міськрайонного відділу державної виконавчої

служби Головного територіального управління юстиції у Київській області в частині здійснення розрахунку заборгованості по сплаті аліментів неправомірними та скасувати довідку-розрахунок від 08 жовтня 2019 року.

Ухвалою Шевченківського районного суду м. Чернівці від 05 лютого 2020 року у задоволенні скарги відмовлено.

Ухвала суду першої інстанції мотивована тим, що державним виконавцем в межах наданих йому законом повноважень вчинялись виконавчі дії з метою примусового виконання виконавчого листа, і згідно довідки-розрахунку від 08 жовтня 2019 року заборгованість боржника складає 54 752,25 грн, що є підтвердженням наявної заборгованості за сплати аліментів у вказаному розмірі.

Постановою Чернівецького апеляційного суду від 29 квітня 2020 року постановила, що скаржник фактично не погоджується з розміром заборгованості, визначеним державним виконавцем, у зв'язку із чим між сторонами виконавчого провадження існує спір щодо розміру заборгованості зі сплати аліментів. Спів щодо визначення розміру аліментів підлягає розгляду в порядку позовного провадження.

Позиція Верховного Суду та нормативно-правове регулювання.

Боржник має право оскаржувати рішення, дії або бездіяльність державного виконавця та інших посадових осіб державної виконавчої служби виключно в судовому порядку.

Позивач звернувся до суду зі скаргою в порядку оскарження рішень, дій або бездіяльності державного виконавця. Відповідно до змісту скарги та заявлених вимог заявник не погоджується з визначеним державним виконавцем розміром заборгованості за аліментами.

За правилами частин першої та третьої статті 71 Закону України «Про виконавче провадження» порядок стягнення аліментів визначається законом. Визначення суми заборгованості зі сплати аліментів, присуджених як частки від заробітку (доходу), визначається виконавцем у порядку, встановленому СК України.

У постанові Великої Палати Верховного Суду від 27 листопада 2019 року у справі № 201/10329/16-ц (провадження № 14-496цс19) викладений правовий висновок, згідно з яким, оскільки скаржник звернувся до суду, який видав виконавчий документ, зі скаргою на дії державного виконавця щодо розрахунку аліментів у порядку контролю за виконанням судового рішення, така скарга має розглядатись за правилами цивільного судочинства. У цій справі спір вирішувався саме шляхом подачі скарги на дії державного виконавця щодо розрахунку аліментів, з чим погодилася Велика Палата Верховного Суду.

Отже, суд апеляційної інстанції дійшов помилкового висновку, що спір у цій справі підлягає вирішенню судом лише у порядку позовного провадження і що саме це є підставою для відмови у задоволенні скарги на дії державного виконавця.

На підставі викладеного, Верховний суд України вирішив касаційну скаргу задовольнити і направити справу на новий розгляд.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93630749>

3.1.3. Справи щодо визначення місця проживання дитини

Постанова Верховного Суду від 28 жовтня 2020 року у справі № 241/47/19 (провадження № 61-5726св20)

З досягненням віку 10 років у дитини з'являється право не тільки бути вислуханою і почутою, але й право брати активну участь у вирішенні своєї долі, зокрема, у визначенні місця проживання.

Особа звернулась до суду із позовом про визначення місця проживання дітей з матір'ю. Позивач зазначає, що діти проживали разом із нею та її батьками у трикімнатній квартирі, облаштованій усім необхідним для життя та розвитку дітей, діти відвідували школу, спортивні секції, син відвідував комп'ютерну академію «ШАГ». Батько переховує дітей, постійно змінюючи місце проживання, до школи не відпускає, діти не виходять на вулицю, а молодшому навіть не зроблені щеплення за віком, тобто відповідач наражає його на небезпеку інфікування дитячими хворобами. Крім того, батько забороняє дітям спілкуватись з однолітками, повністю ізолювавши їх від зовнішнього світу та спілкування з рідними та близькими людьми. Батько веде аморальний спосіб життя, зловживає алкоголем, власного житла не має, проживає у двокімнатній квартирі, де мешкає ще троє дорослих людей.

Батько звернувся до суду з зустрічним позовом про визначення місця проживання дітей з батьком зазначаючи, що з часу прийняття рішення про розірвання шлюбу, матір дитини постійно виїжджає за межі України, а малолітні діти в цей час лишалися під наглядом її батьків, які досягли 70-річного віку та самі мають потребу у допомозі, а не доглядати за малолітніми дітьми, особливо за наймолодшим, який потребує багато уваги, догляду і має окремий режим, що для їх віку є дуже складним завданням. Мати не має змоги забезпечити дітей всім необхідним у зв'язку з відсутністю у неї постійного доходу та власного житла.

Рішенням суду першої інстанції, визначено місце проживання дитини разом з матір'ю. Зустрічний позов задоволено частково, визначено місце проживання двох малолітніх дітей з батьком.

Постановою апеляційного суду рішення суду залишено без змін.

Верховний Суд вирішив зазначені судові рішення залишити без змін, зважаючи на наступне.

Позиція Верховного Суду та нормативно-правове регулювання.

При вирішенні спору про місце проживання дитини належить звертати особливу увагу на її вік та з'ясовувати, з ким із батьків вона бажає проживати. Вирішуючи спори між батьками, які проживають окремо, про те, з ким із них дитина залишається, суд, виходячи із рівності прав та обов'язків батька й матері щодо своїх дітей, повинен ухвалити рішення, яке відповідало б якнайкращим інтересам дитини. При цьому суд враховує, хто з батьків виявляє більшу увагу до дітей і турботу про них, їхній вік і прихильність до кожного з батьків, особисті якості батьків, можливість створення належних умов для виховання, маючи

на увазі, що перевага в матеріально-побутовому стані одного з батьків сама по собі не є вирішальною умовою для передачі йому дітей.

Частинами першою, другою статті 171 СК України встановлено, що дитина має право на те, щоб бути вислуханою батьками, іншими членами сім'ї, посадовими особами з питань, що стосуються її особисто, а також питань сім'ї. Дитина, яка може висловити свою думку, має бути вислухана при вирішенні між батьками, іншими особами спору щодо її виховання, місця проживання.

У рішенні Європейського суду з прав людини від 11 липня 2017 року у справі «М. С. проти України», заява № 2091/13, суд зауважив, що при визначенні найкращих інтересів дитини у кожній конкретній справі необхідно враховувати два аспекти: по-перше, інтересам дитини найкраще відповідає збереження її зв'язків із сім'єю, крім випадків, коли сім'я є особливо непридатною або неблагополучною; по-друге, у найкращих інтересах дитини є забезпечення її розвитку у безпечному, спокійному та стійкому середовищі, що не є неблагонадійним (параграф 76).

Урахування думки дитини щодо її життя передбачає й стаття 12 Конвенції з прав дитини, в якій записано, що Конвенція зобов'язує держави-учасниці забезпечити дитині, здатній формулювати власні погляди, право вільно висловлювати ці погляди з усіх питань, що стосуються її, і цим поглядам має приділятися належна увага, згідно з віком дитини та зрілістю.

Отже, з досягненням віку 10 років у дитини з'являється право не тільки бути вислуханою і почутою, але й право брати активну участь у вирішенні своєї долі, зокрема, у визначенні місця проживання.

Аналіз наведених норм права, зокрема й практики Європейського суду з прав людини, дає підстави для висновку, що рівність прав батьків щодо дитини є похідною від прав та інтересів дитини на гармонійний розвиток та належне виховання, й у першу чергу повинні бути визначені та враховані інтереси дитини, виходячи із об'єктивних обставин спору, а вже тільки потім права батьків.

Таким чином, судом першої інстанції правильно було заслухано думку дітей, висловлену ними під час судового засідання, які пояснили, що бажають проживати саме із батьком, оскільки він більш ретельно приділяє їм увагу, турбується, дбає про них, тоді як з матір'ю постійно виникали конфлікти.

Європейський суд з прав людини зауважує, що між інтересами дитини та інтересами батьків повинна існувати справедлива рівновага і, дотримуючись такої рівноваги, особлива увага має бути до найважливіших інтересів дитини, які за своєю природою та важливістю мають переважати над інтересами батьків (HUNT v. UKRAINE, № 31111/04, § 54, ЄСПЛ, від 07 грудня 2006 року). При визначенні основних інтересів дитини у кожному конкретному випадку необхідно враховувати дві умови: по-перше, у якнайкращих інтересах дитини буде збереження її зв'язків із сім'єю, крім випадків, коли сім'я виявляється особливо непридатною або явно неблагополучною; по-друге, у якнайкращих інтересах дитини буде забезпечення її розвитку у безпечному, спокійному та стійкому середовищі, що не є неблагополучним (MAMCHUR v. UKRAINE, № 10383/09, § 100, ЄСПЛ, від 16 липня 2015 року).

Таким чином, судом першої інстанції, з яким погодився й

апеляційний суд, встановивши наявність практично однакових належних матеріально-побутових умов як у матері, так і у батька для проживання і виховання малолітніх дітей, врахувавши висновок органу опіки та піклування, а також бажання старших дітей проживати з батьком та їх прихильність до батька, дійшов правильного висновку про доцільність в інтересах дітей визначити місце проживання малолітніх дітей разом з батьком.

Верховний Суд також погоджується з висновками судів попередніх інстанцій про визначення місця проживання малолітнього сина, з матір'ю, оскільки він в силу свого малолітнього віку (три роки) потребує тісного контакту з матір'ю, її піклування та турботи, крім того відсутні докази на підтвердження того, що переміщення цієї дитини, за визначеним судом місцем проживання з матір'ю, поставить його під загрозу заподіяння фізичної або психічної шкоди або іншим шляхом створить для дитини нетерпиму обстановку.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92363264>

Постанова Верховного Суду від 25 листопада 2020 року у справі № 760/15413/19 (провадження № 61-9164св20)

Суд може обумовити побачення з дитиною присутністю іншої особи лише в окремих випадках, якщо це викликано інтересами дитини.

Застосування засобів забезпечення позову у справах про визначення місця проживання дитини є необхідним для запобігання втрати емоційного контакту матері з малолітньою дитиною, погіршення між ними психоемоційного характеру відносин на період розгляду справи у суді, який може бути тривалим, та остаточного вирішення питання про визначення місця проживання дитини.

Позивачка звернулася до суду з позовом про визначення місця проживання малолітніх дітей, в якому просила визначити проживання її малолітніх доньок разом з нею. Відповідач звернувся до суду з зустрічним позовом, в якому просив визначити місце проживання його малолітніх дітей разом з ним.

Позивач за первісним позовом звернулася до суду з заявою про забезпечення позову. Заяву мотивовано тим, що відповідач забрав молодшу доньку та не повернув її матері. На момент розгляду справи відповідачем та його батьками чиняться перешкоди у спілкуванні позивача з донькою, що підтверджується: заявами, протоколами та поясненнями осіб, які склалися за результатами виклику позивачем органів поліції в моменти вчинення відповідних перешкод; листами, якими позивач вимагала від відповідача побачень із дитиною. На оптичному диску, який додано до відзиву на зустрічний позов, містяться відео-файли, які свідчать про здійснення перешкод відповідачем та іншими особами за його вказівкою у побаченнях позивача з донькою. Така ситуація з відсторонення позивача від дитини призводить до послаблення сімейних та психосоціальних зв'язків між малолітньою донькою та матір'ю.

Вважала, що у разі задоволення первісного позову та визначення місця проживання дітей із матір'ю, у дитини може виникнути внутрішній опір під час її передачі позивачеві. Крім того, тривале відсторонення дитини від матері, позбавлення її материн-

ської любові та піклування формує у дитини невірне уявлення про роль матері у стосунках із дитиною, що може в подальшому призвести до відсторонення від власних дітей.

У зв'язку з зазначеними обставинами, позивач за первісним позовом просила суд до набрання судовим рішенням у справі законної сили, забезпечити позов шляхом:

- заборони батькові вчиняти будь-які дії, спрямовані на вчинення перешкод матері у побаченнях, спілкуванні та проведенні часу разом із донькою;
- заборони іншим особам вчиняти будь-які дії, спрямовані на вчинення перешкод матері у побаченнях, спілкуванні та проведенні часу разом із донькою;
- встановлення графіку перебування дитини з позивачем та відповідачем: 14 год. четверга до 08 год. понеділка з позивачем; з 08 год. понеділка до 14 год. четверга з відповідачем.

Ухвалою суду першої інстанції у задоволенні заяви про забезпечення позову відмовлено. Відмовляючи в задоволенні заяви про забезпечення позову, суд першої інстанції виходив із того, що вказана заява не ґрунтується на законі, а вимоги, зазначені в ній, є самими позовними вимогами, порядок вирішення яких є дещо іншим, ніж вирішення їх у спосіб через забезпечення позову.

Постановою суду апеляційної інстанції ухвалу суду першої інстанції було скасовано, ухвалено нове судове рішення: зобов'язано відповідача надати позивачеві можливість безперешкодного спілкування, побачення та спільного проведення часу з малолітньою донькою кожної суботи місяця з 10.00 год. до 17.00 год. у присутності батька.

Верховний Суд касаційну скаргу задовольнив частково, постанову суду апеляційної інстанції змінив, виключивши з її мотивувальної та резолютивної частин вказівку суду такого змісту: у присутності батька. В іншій частині постанову суду апеляційної інстанції залишив без змін зважаючи на наступне.

Позиція Верховного Суду та нормативно-правове регулювання.

Задовольняючи частково заяву про забезпечення позову та встановлюючи час спілкування дитини з матір'ю кожної суботи місяця з 10.00 год. до 17.00 год. у присутності батька, суд апеляційної інстанції вважав, що забезпечення побачень та спільного проведення часу без участі батька може призвести до фактичної передачі дитини матері, що на час розгляду справи судом за своїм змістом є тотожним задоволенню заявлених позовних вимог матері про визначення місця проживання малолітньої дитини разом з нею.

Колегія суддів частково не погоджується із зазначеним висновком з огляду на наступне.

Відповідно до статті 4 Конвенції про контакт з дітьми, дитина та її батьки мають право встановлювати й підтримувати регулярний контакт один з одним. Такий контакт може бути обмежений або заборонений лише тоді, коли це необхідно в найвищих інтересах дитини. Якщо підтримання неконтрольованого контакту з одним з батьків не відповідає найвищим інтересам дитини, то розглядається можливість контрольованого особистого контакту чи іншої форми контакту з одним з таких батьків.

Мати, яка проживає окремо від дитини, також має право на особисте спілкування з нею, а батько не має права перешкоджати

матері спілкуватися з дитиною та брати участь у її вихованні, якщо таке спілкування не має негативного впливу на нормальний розвиток дитини і таке спілкування відбувається саме в інтересах дитини.

Суд може обумовити побачення з дитиною присутністю іншої особи лише в окремих випадках, якщо це викликано інтересами дитини.

У оскаржуваній постанові суд апеляційної інстанції вважав обґрунтованими доводи заявника щодо необхідності вжиття відповідних заходів з урахуванням права матері на особисте спілкування з дитиною, ставлення останньої до виконання своїх обов'язків, відсутність випадків, які обмежують право на таке спілкування, а також враховуючи ту обставину, що між сторонами існує спір щодо визначення місця проживання малолітньої дитини.

Таким чином, встановивши існування конфлікту та спору між позивачем і відповідачем стосовно визначення місця проживання малолітніх дітей, а також встановивши відсутність випадків, які обмежують право матері на особисте спілкування з дитиною, суд апеляційної інстанції дійшов передчасного висновку про необхідність встановлення зустрічей неповнолітньої дитини з матір'ю лише у присутності батька.

Жодних обставин або належних чи допустимих доказів, які б унеможлилювали право матері на спілкування із малолітньою донькою, чи обставин, які б свідчили про спілкування матері з дитиною, яке перешкоджало б нормальному розвитку дитини, або обумовлювало її побачення з дитиною у присутності інших осіб, судом апеляційної інстанції не встановлено та не наведено у мотивувальній частині оскаржуваного рішення.

Зазначене свідчить про те, що суд апеляційної інстанції дійшов взаємовиключних висновків про необхідність вжиття заходів з метою захисту права матері на особисте спілкування з дитиною та проведення зустрічей малолітньої дитини з матір'ю у присутності батька.

Колегія суддів звертає увагу на те, що у таких чутливих правовідносинах, враховуючи можливий тривалий судовий розгляд справи про визначення місця проживання малолітніх дітей, сприяння забезпеченню відновлення відносин та емоційного контакту малолітньої дитини особисто з її матір'ю повинно переважати над бажанням інших осіб обмежити або взагалі відгородити дитину від зустрічей із матір'ю. А тому з метою запобігання втрати емоційного контакту матері з малолітньою дитиною, погіршення між ними психоемоційного характеру відносин на період розгляду справи у суді, який може бути тривалим, та остаточного вирішення питання про визначення місця проживання малолітніх дітей, Верховний Суд вважає за необхідне застосування заходу забезпечення позову у спірних правовідносинах із дотриманням вимог законодавства, яким врегульовано правовий механізм забезпечення позову.

Про необхідність та важливість контакту дитини з кожним із батьків під час тривання судового процесу та відсутності остаточного рішення щодо визначення місця проживання дітей неодноразово наголошував у своїх рішеннях ЄСПЛ.

Так, у рішенні від 04 вересня 2018 року Крістіан Кетелін Унгурану проти Румунії (заява № 6221/14) ЄСПЛ вважав, що тривалий судовий процес, пов'язаний, у тому числі, зі встановленням графіку відвідування дитини, не виправдано позбавив батька

можливості бачитися з сином протягом чотирьох років, а тому допустимим є встановлення такого графіку до закінчення розгляду справи по суті, що свідчить про порушення статті 8 Конвенції щодо права на повагу до його приватного і сімейного життя.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93268342>

Постанова Верховного Суду від 18 листопада 2020 року у справі № 127/31828/19 (провадження № 61-10859св20)

Відновлення відносин та емоційного контакту малолітньої дитини з її матір'ю повинно переважати над бажанням інших осіб обмежити дитину від зустрічей з матір'ю.

Підстави для забезпечення позову є оціночними та враховуються судом у залежності до конкретного випадку, однак будь-який сімейний спір стосовно дитини має вирішуватися з урахуванням та якнайкращим забезпеченням інтересів дитини.

Позивачка звернулася до суду та у зв'язку з тим, що відповідач незаконно змінив місце проживання дитини та відмовляється добровільно повернути її до теперішнього часу, просила суд визначити місце проживання дитини разом з нею. До суду було також подано клопотання про забезпечення позову у даній цивільній справі шляхом зобов'язання відповідача до ухвалення судового рішення у даній справі передавати малолітню дитину матері щотижня: з 10.00 год. кожної середи до 10.00 год. кожної суботи; у вихідні дні: з 10.00 год. кожної першої суботи до 20.00 год. кожної першої неділі та з 10.00 год. кожної третьої суботи до 20.00 год. кожної третьої неділі. Вказувала, що протягом тривалого часу внаслідок неправомірних дій відповідача вона позбавлена можливості бачитися зі своїм сином, який в свою чергу також позбавлений можливості спілкуватися зі своїм старшим братом, внаслідок чого контакт дітей між собою втрачається, як контакт сина із нею, що негативно впливає на психологічний стан дітей.

Ухвалою суду першої інстанції у задоволенні заяви про забезпечення позову відмовлено. Ухвала суду першої інстанції мотивована тим, що обраний заявником вид забезпечення позову неспівмірний із предметом позову, а також позивач не довела належними доказами обставини, що незабезпечення позову до ухвалення судового рішення у справі утруднить виконання можливого рішення суду про визначення місця проживання дітей з матір'ю.

Постановою суду апеляційної інстанції ухвалу суду першої інстанції було скасовано, забезпечено позов шляхом встановлення зустрічей матері з малолітнім сином щотижня: з 10.00 год. кожної середи до 10.00 год. кожної суботи; у вихідні дні: з 10.00 год. кожної першої суботи до 20.00 год. кожної першої неділі та з 10.00 год. кожної третьої суботи до 20.00 год. кожної третьої неділі за місцем її перебування у м. Вінниці.

Верховний Суд касаційну скаргу залишив без задоволення, постанову суду апеляційної інстанції без змін зважаючи на наступне.

Позиція Верховного Суду та нормативно-правове регулювання.

Інститут забезпечення позову спрямований проти несумлінних дій відповідача та являє собою сукупність встановлених законом заходів, що вживаються судом за клопотанням осіб, які беруть участь у справі, якщо у них існують побоювання, що виконання ухваленого у справі рішення виявиться у майбутньому утрудненим чи неможливим.

Враховуючи вищенаведене, умовою застосування заходів забезпечення позову є достатньо обґрунтоване припущення, що невжиття таких заходів може утруднити або унеможливити виконання рішення по суті позовних вимог або ефективний захист, або поновлення порушених чи оспорюваних прав або інтересів позивача.

Забезпечення позову є тимчасовим обмеженням і його значення полягає в тому, що таке обмеження захищає законні інтереси позивача на той випадок, коли відповідач буде діяти недобросовісно або коли невжиття заходів забезпечення позову може потягти за собою неможливість виконання судового рішення. Крім цього, інститут забезпечення позову захищає у рівній мірі інтереси як позивача, так і відповідача.

Цивільний процесуальний закон не зобов'язує при розгляді питань про забезпечення позову перевіряти обставини, які мають значення для справи, а лише запобігає ситуації, при якій може бути утруднено чи стане неможливим виконання рішення у разі задоволення позову.

Адекватність заходу забезпечення позову, що застосовується судом, визначається його відповідністю вимогам, на забезпечення яких він вживається. Оцінка такої відповідності здійснюється судом, зокрема, з урахуванням співвідношення права (інтересу), про захист яких просить заявник, та інтересів сторін та інших учасників судового процесу.

При вжитті заходів забезпечення позову повинна бути наявність зв'язку між конкретним заходом до забезпечення позову і предметом позовної вимоги, зокрема, чи спроможний такий захід забезпечити фактичне виконання судового рішення в разі задоволення позову та ефективний захист, або поновлення порушених чи оспорюваних прав або інтересів позивача.

Відповідно до пунктів 1, 2 статті 3 Конвенції про права дитини, ратифікованої Постановою Верховної Ради України від 27 лютого 1991 року № 789–XII, всі дії стосовно дітей органів соціального забезпечення, судів, адміністративних чи законодавчих органів повинні бути спрямовані на якнайкраще забезпечення інтересів дитини. Держави-учасниці повинні забезпечити дитині такий захист і піклування, які необхідні для її благополуччя, беручи до уваги права і обов'язки її батьків, опікунів чи інших осіб, які відповідають за неї за законом, і з цією метою вживають всіх відповідних законодавчих і адміністративних заходів.

У справі, яка переглядається, суд апеляційної інстанції, правильно врахував, що зустрічі матері з дитиною будуть сприяти відновленню та налагодженню емоційних стосунків матері із її малолітньою дитиною і ця обставина відповідатиме найкращим інтересам дитини.

Колегія суддів погоджується із висновком суду апеляційної інстанції про те, що відновлення відносин та емоційного контакту малолітньої дитини з її матір'ю повинно переважати над бажан-

ням інших осіб обмежити дитину від зустрічей з матір'ю.

Зустрічі матері з дитиною є співмірним заходом забезпечення позову, враховуючи, що цей спір виник із сімейних правовідносин.

Відповідач не навів у касаційній скарзі обґрунтованих доводів про те, що зустрічі дитини із матір'ю без участі психолога, батька, можуть призвести до негативних наслідків для стану дитини.

Підстави для забезпечення позову є оціночними та враховуються судом у залежності до конкретного випадку, однак будь-який сімейний спір стосовно дитини має вирішуватися з урахуванням та якнайкращим забезпеченням інтересів дитини.

Суд апеляційної інстанції здійснив оцінку обґрунтованості доводів заявника щодо необхідності вжиття відповідних заходів, з'ясував співмірність виду забезпечення позову, який просила застосувати особа, яка звернулася з такою заявою, позовним вимогам, оцінив рівноцінність заходів забезпечення позову змісту заявлених позовних вимог, належним чином обґрунтував необхідність вжиття таких заходів.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93171151>

Постанова Верховного Суду від 09 листопада 2020 року у справі № 487/7241/18 (провадження № 61-22623св19)

Згода дитини на проживання з одним з батьків не повинна бути абсолютною для суду, якщо така згода не буде відповідати та сприяти захисту прав та інтересів дитини.

Доводи касаційної скарги про неврахування судом апеляційної інстанції думки дитини щодо її бажання проживати разом з батьком, є непереконливими з огляду на малолітній вік дитини, тривалий час проживання з батьком та конфлікт між батьками щодо визначення місця її проживання.

Батько дитини звернувся до суду з позовом про визначення місця проживання дитини. Позивач вважав, що подальше проживання сина разом з ним найбільш повно буде відповідати інтересам дитини. Він працює, має достатній зарібок, час відводити дитину до школи, займатися з ним вечорами та іншим чином піклуватися про нього, а тому, має змогу створити всі необхідні умови для проживання та нормального розвитку сина, задовольнити гармонійний розвиток його особистості в атмосфері любові та матеріальної забезпеченості.

Відповідач подала зустрічний позов, в якому просила визначити місце проживання сина разом з нею. Зазначала, що вона працює, характеризується позитивно. Вважає, що проживання дитини разом із батьком є недоцільним і таким, що негативно впливає на психічний розвиток дитини. Крім того, зазначала, що має можливість забезпечити належні умови виховання та розвитку своєму синові, який здебільшого сам бажає проживати разом з нею.

Рішенням суду першої інстанції в задоволенні первісного та зустрічного позовів було відмовлено. Вирішуючи спір, суд першої інстанції, враховуючи вік дитини, її позитивну прихильність до обох батьків, ставлення сторін до виконання своїх батьківських обов'язків, які не позбавлені батьківських прав, встановивши

наявність однакових належних матеріально-побутових умов як у матері, так і у батька для проживання дитини, приймаючи до уваги якнайкращі інтереси дитини щодо її фізичного, розумового, духовного, морального і соціального розвитку у ситуації, яка склалась між її батьками після їх розлучення, вважав, що визначення місця проживання дитини з одним із батьків не відповідатиме інтересам дитини, яким мають відповідати інтереси обох батьків.

Постановою суду апеляційної інстанції, рішення суду першої інстанції було скасовано та ухвалено нове рішення. Зустрічний позов задоволено, визначено місце проживання малолітньої дитини разом з матір'ю. У задоволенні позову батька про визначення місця проживання дитини - відмовлено. Апеляційний суд, за результатами психологічних досліджень та спостережень під час психокорекційної роботи з дитиною та встановленою однаковою прихильністю дитини до обох батьків, з урахуванням обставин справи, віку дитини, для забезпечення прав та інтересів дитини, дійшов висновку, що місце проживання малолітнього, має бути визначено разом із матір'ю, тому, що нею створені більш сприятливі умови для проживання дитини, її гармонійного психологічного розвитку і це не вплине на реалізацію батьком своїх прав щодо його участі у вихованні сина.

Верховний Суд постанову суду апеляційної інстанції залишив без змін, зважаючи на наступне.

Позиція Верховного Суду та нормативно-правове регулювання.

Суд установив, що після розлучення дитина постійно змінювала місце проживання, періодично проживала з батьком та поверталася до матері. Між сторонами була досягнута домовленість про проживання дитини тиждень з батьком, тиждень з матір'ю.

З батьком дитина проживає у двокімнатній квартирі, де для нього створені належні матеріально-побутові умови, дитина має спальне місце, місце для занять та зберігання речей. З матір'ю малолітній проживає в трикімнатній квартирі, де створено належні матеріально-побутові умови для проживання дитини. Батько і мати мають постійне місце роботи на ДП НВКГ Зоря-Машпроект та стабільний заробіток, за місцем роботи та місцем проживання характеризуються позитивно.

З висновку вбачається, що Службою у справах дітей встановлено, що батьки дитини перебували у шлюбі, який на теперішній час розірвано. Після розлучення дитина постійно змінювала місце проживання, періодично проживала з батьком, та поверталася до матері. Як і в батька, так і в матері створено належні матеріально-побутові умови для перебування дитини. За інформацією Миколаївського міського центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді підстав які б перешкождали проживанню дитини з батьком чи матір'ю, факівцями не виявлено. Однак, під час відвідування спеціалістом служби родини батька у ході бесіди малолітній виразив бажання проживати з батьком.

З додаткового акту психологічного дослідження № 3-18 від 21 грудня 2018 року вбачається, що батько маніпулює свідомістю дитини. Образливі висловлювання на адресу матері з боку батька та членів його сім'ї призводить до втрати інтересу до навчання, агресивним проявам. Не дотримуючись усних домовленостей з матір'ю дитини, зокрема, щодо графіку перебування сина, батько тим самим принижує її гідність в очах сина. Дитина

як губка вбирає поведінку дорослих, проте, в силу свого віку та відсутність життєвого досвіду не може реально оцінити ситуацію та її наслідки.

Міжнародні та національні норми не містять положень, які б наділяли будь-кого з батьків пріоритетним правом на проживання з дитиною.

При розгляді справ щодо місця проживання дитини суди насамперед мають виходити з інтересів самої дитини, враховуючи при цьому сталі соціальні зв'язки, місце навчання, психологічний стан тощо, а також дотримуватися балансу між інтересами дитини, правами батьків на виховання дитини і обов'язком батьків діяти в її інтересах.

Ураховуючи наведене апеляційний суд за результатами психологічних досліджень та спостережень під час психокорекційної роботи з дитиною, практичним психологом та встановленою однаковою прихильністю дитини до обох батьків, з урахуванням обставин справи, віку дитини, для забезпечення прав та інтересів, дійшов обґрунтованого висновку про те, що місце проживання малолітнього має бути визначено разом із матір'ю, тому, що нею створено більш сприятливі умови для проживання дитини, її гармонійного психологічного розвитку і це не вплине на реалізацію батьком своїх прав його участі у вихованні сина.

Батько дитини, який безсумнівно відіграє важливу роль у житті та розвитку дитини, має право та обов'язок піклуватися про здоров'я дитини, стан її розвитку, незалежно від того з ким дитина буде проживати.

Дитина, яка може висловити свою думку, має бути вислухана при вирішенні між батьками, іншими особами спору щодо її виховання, місця проживання, у тому числі при вирішенні спору про позбавлення батьківських прав, поновлення батьківських прав, а також спору щодо управління її майном.

Разом з тим, згода дитини на проживання з одним з батьків не повинна бути абсолютною для суду, якщо така згода не буде відповідати та сприяти захисту прав та інтересів дитини.

Доводи касаційної скарги про неврахування судом апеляційної інстанції думки дитини щодо її бажання проживати разом з батьком, є непереконливими з огляду на малолітній вік дитини, тривалий час проживання з батьком та конфлікт між батьками щодо визначення місця її проживання.

Виходячи із обставин цієї справи, враховуючи, що батьки не змогли самостійно вирішити спір щодо визначення місця проживання дитини та забезпечити доброзичливе спілкування дитини з обома батьками, суд касаційної інстанції вважає, що апеляційний суд визначаючи місце проживання малолітньої дитини сторін у цій справі з матір'ю, дійшов обґрунтованого висновку про те, що зазначене буде відповідати якнайкращим інтересам дитини з огляду на її вік, потребу у материнській турботі, догляді, повноцінному вихованні та розвитку.

Доводи касаційної скарги про те, що суд апеляційної інстанції не обґрунтував відхилення висновку органу опіки та піклування виконкому Миколаївської міської ради від 13 березня 2019 року про визначення місця проживання дитини з батьком, є помилковими, оскільки суд надав оцінку цьому висновку та правильно з ним не погодився, з огляду на його поверхневість та відсутність в ньому належного мотивування.

Висновок, не відображає вказаної вище інформації, ґрунтується

тільки на волевиявлення дитини проживати разом із батьком, однак зазначений висновок зроблено без урахування висновку психолога про те, що дитина ОСОБА_3, проживаючи по черзі з обома батьками, які розлучені, починає маніпулювати, формує хитрість, прагнення вирішувати труднощі обхідним маневром, не прикладаючи до цього значних зусиль, йому хочеться там де весело, а не там де корисно. На думку психолога в такій ситуації у хлопчика не виникає прихильності до будь-кого з батьків. Апеляційний суд обґрунтовано врахував психологічні результати досліджень.

Тому апеляційний суд правильно відхилив висновок органу опіки та піклування виконкому Миколаївської міської ради від 13 березня 2019 року.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92842114>

Постанова Верховного Суду від 20 жовтня 2020 року у справі № 333/1013/17 (провадження № 61-5230св20)

Вирішуючи спори між батьками, які проживають окремо, про те, з ким із них дитина залишається, суд, виходячи із рівності прав та обов'язків батька й матері щодо своїх дітей, повинен ухвалити рішення, яке відповідало б якнайкращим інтересам дитини. При цьому суд враховує, хто з батьків виявляє більшу увагу до дітей і турботу про них, їхній вік і прихильність до кожного з батьків, особисті якості батьків, можливість створення належних умов для виховання, маючи на увазі, що перевага в матеріально-побутовому стані одного з батьків сама по собі не є вирішальною умовою для передачі йому дітей.

Матір дитини звернулася до суду із позовом про визначення місця проживання дитини. Зазначала, що на початку лютого 2017 року батько дитини забрав дитину до себе та не повертає її. Всі розмови позивача з даного приводу ігнорує, рішення суду, яким

Матір дитини вказувала, що їй на праві власності належить частка квартири, у якій для дитини створені всі необхідні умови для її проживання та нормального розвитку. Вона має кімнату, яка мебльована для її комфорту. Вона має самостійний дохід і постійне місце проживання, спиртними напоями не зловживає, за місцем проживання характеризується позитивно, добре відноситься до доньки, займається її вихованням. Вказує, що відповідач веде аморальний спосіб життя, дозволяє собі застосувати фізичну силу до неї навіть у присутності їхньої дитини. Перебуваючи у батька, дитина стала більш замкнутою, у зв'язку з чим у позивача складається враження, що вона чогось боїться.

Батько дитини подав зустрічний позов про визначення місця проживання дитини з ним і зазначав, що з середини січня 2017 року, він забрав доньку та вона почала мешкати з ним. Причиною стало те, що матір неналежним чином виконувала свої батьківські обов'язки, жорстоко поводитись з дитиною. Він дізнався про те, що вона била дитину шнуром від телефону, тягала за волосся, морально знущалась над донькою. Часто залишала доньку одну вдома. Вказував, що між ним та донькою існують гарні стосунки, вона тягнеться до нього, він матеріально утримує її, створив для дитини всі необхідні умови для життя, розвитку, виховання. Він допомагає дитині в навчанні, відвідує

гімназію, в якій вона навчається, цікавиться її розвитком, готує її до майбутнього життя. Зазначав також, що він є матеріально забезпеченим, може у повному обсязі створити всі необхідні умови для проживання та нормального розвитку дитини, задовольнити гармонійний розвиток її особистості в атмосфері любові, моральної та матеріальної забезпеченості.

Рішенням суду першої інстанції, яке було залишене без змін постановою суду апеляційної інстанції, зустрічний позов було задоволено, визначено місце проживання малолітньої дитини з батьком.

Верховний Суд рішення судів першої та апеляційної інстанції залишив без змін, зважаючи на наступне.

Позиція Верховного Суду та нормативно-правове регулювання.

При вирішенні спору про місце проживання дитини належить звертати особливу увагу на її вік та з'ясовувати, з ким із батьків вона бажає проживати. Вирішуючи спори між батьками, які проживають окремо, про те, з ким із них дитина залишається, суд, виходячи із рівності прав та обов'язків батька й матері щодо своїх дітей, повинен ухвалити рішення, яке відповідало б якнайкращим інтересам дитини. При цьому суд враховує, хто з батьків виявляє більшу увагу до дітей і турботу про них, їхній вік і прихильність до кожного з батьків, особисті якості батьків, можливість створення належних умов для виховання, маючи на увазі, що перевага в матеріально-побутовому стані одного з батьків сама по собі не є вирішальною умовою для передачі йому дітей.

Суд зобов'язаний надати можливість дитині висловити свою думку при вирішенні питань, які її стосуються, і приділяти цій думці належну увагу.

Судом першої інстанції було заслухано думку дитини, яка зазначала, що вона любить батька, бажає проживати лише з ним та з бабусяю. Пояснила, що матір вона боїться, бо та її била, не приділяла їй уваги.

Таким чином, колегія суддів Верховного Суду зазначає, що суди першої та апеляційної інстанцій правильно дійшли до висновку про наявність правових підстав для визначення місця проживання малолітньої дитини разом з батьком, надавши першочергове значення інтересам дитини.

У рішенні ЄСПЛ від 02 лютого 2016 року у справі «N.T.S. та інші проти Грузії» зазначено, що обов'язок національних органів влади вживати заходів для полегшення возз'єднання, однак, не є абсолютним. Возз'єднання одного з батьків з дитиною, яка деякий час прожила з іншими особами, може бути неможливо реалізувати негайно і може знадобитися проведення підготовчих заходів для цього. Характер та обсяг такої підготовки залежатимуть від обставин кожного випадку, але розуміння та співпраця всіх зацікавлених сторін завжди буде важливим компонентом. Хоча національні органи влади повинні зробити все можливе для сприяння такому співробітництву, будь-яке зобов'язання щодо застосування примусу в цій сфері має бути обмеженим, оскільки інтереси, а також права і свободи всіх зацікавлених осіб повинні бути враховані, а особливо найкращі інтереси дитини та її права. Якщо контакти з батьками можуть загрожувати цим інтересам або втручатися в ці права, національні органи

влади повинні дотримуватись справедливого балансу між ними (див. посилання Hokkanen, п. 58). Найкращі інтереси дитини повинні бути першочерговими і, залежно від їхньої природи та серйозності, можуть перевищувати права їхніх батьків (див. серед інших, Ольссон (№ 2), § 90, Ignaccolo-Zenide, § 94, Plaza v. Poland, № 18830/07, п. 71, 25 січня 2011 р., I Manic, § 102).

Поведінка батьків, їх авторитет відіграє суттєву роль у вихованні дитини, адже дитина не має самостійного досвіду соціальної поведінки, а тому успадковує досвід і поведінку авторитетних для неї батьків.

Отже, доводи скаржника не спростовують встановлених у справі фактичних обставин та висновків суду першої та апеляційної інстанцій, які обґрунтовано викладені у мотивувальній частині судових рішень, та зводиться до переоцінки доказів, незгоди заявника з висновками щодо їх оцінки і містять посилання на факти, що були предметом дослідження суду.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92314869ww>

3.1.4. Справи, пов'язані із міжнародним викраденням дітей

Постанова Верховного Суду від 15 жовтня 2020 року у справі №161/6458/19 (провадження № 61-23047св19)

У разі якщо з дати незаконного переміщення дитини до початку процедури у державному органі України як держави, де знаходиться дитина, минуло менше одного року, то наявність даних про те, що дитина вже прижилася у своєму новому середовищі, не має правового значення та посилання на положення частини другої статті 12 Конвенції є необґрунтованими.

З'ясування обставин наявності чи відсутності у матері та батька житла у власності (користуванні), можливості забезпечення належних умов для проживання малолітньої дитини, питання психологічного ставлення дитини до кожного з батьків, реалізації батьком батьківських обов'язків стосовно догляду, утримання та виховання дитини в Україні не є предметом доказування у справах щодо повернення дитини у контексті мети та цілей Конвенції.

У квітні 2019 року Міністерство юстиції України в інтересах громадянки Російської Федерації звернулося до суду з позовом про забезпечення повернення малолітньої дитини до Королівства Іспанія. Позов було мотивовано тим, що позивач та відповідач є батьками малолітньої дитини, яка народилася і постійно проживала у Королівстві Іспанія. Відповідач самовільно, без дозволу позивачки, 13 вересня 2018 року вивіз дитину з території Королівства Іспанія на територію України.

Рішенням суду першої інстанції у задоволенні вказаного позову було відмовлено. Постановою суду апеляційної інстанції рішен-

ня суду першої інстанції було залишено без змін.

Верховний Суд вирішив рішення попередніх інстанцій скасувати та ухвалити у справі нове судове рішення яким позовні вимоги про забезпечення повернення малолітньої дитини до Королівства Іспанія задовольнити, зважаючи на наступне.

Позиція Верховного Суду та нормативно-правове регулювання.

Обов'язок доведення наявності підстав для відмови у поверненні дитини Конвенція покладає на особу, яка вчинила проти-правне вивезення або утримання дитини.

Із матеріалів справи убачається, що суди попередніх інстанцій, ухвалюючи рішення у справі, проігнорували ту обставину, що з моменту незаконного переміщення дитини (13 вересня 2018 року) до моменту початку процедур (26 листопада 2018 року) у судовому та адміністративному органі України як договірної держави, де знаходиться дитина, минуло менше трьох місяців, що, зокрема, виключає можливість висновку про надання матір'ю мовчазної згоди на постійне утримання дитини на території України.

При цьому, ураховуючи, що після незаконного переміщення з Королівства Іспанія до початку у Міністерстві юстиції України процедури щодо повернення дитини до країни постійного проживання дитини в Україні проживала менше одного року, положення частини першої статті 12 Конвенції судами помилково застосовані не були.

Посилання судів на положення частини другої статті 12 Конвенції є необґрунтованими, оскільки, як зазначено вище, з дати незаконного переміщення дитини до початку процедури у державному органі України як держави, де знаходиться дитина, минуло менше одного року, а тому наявність даних про те, що дитина вже прижилася у своєму новому середовищі, не має правового значення.

Слід зауважити, що предметом даного позову є виключно повернення малолітньої дитини в порядку виконання державою Україна взятих на себе зобов'язань. Під час розгляду питання про повернення дитини до держави її походження не вирішується питання встановлення особи, котрій у майбутньому буде надано право піклування про дитину. По суті питання про піклування та надання одному або обох батькам опікунських прав належить до юрисдикції компетентних органів тієї держави, на території якої дитина мала постійне місце проживання, доки не була переміщена (статті 16, 19 Конвенції).

Разом з тим, суди попередніх інстанцій вдалися до з'ясування обставин, які не є предметом доказування у справах щодо повернення дитини у контексті мети та цілей Конвенції, зокрема наявності чи відсутності у матері та батька житла у власності (користуванні), можливості забезпечення належних умов для проживання малолітньої дитини, питання психологічного ставлення дитини до кожного з батьків, реалізації батьком батьківських обов'язків стосовно догляду, утримання та виховання дитини в Україні.

Європейський суд з прав людини у справі Х проти Латвії (X v. Latvia) № 27853/09 (§ 101) зазначив, що в контексті розгляду поданого в рамках Гаазької Конвенції 1980 року запиту про повернення, який відповідним чином є відмінним від прова-

дження щодо батьківської опіки, поняття найкращих інтересів дитини повинне оцінюватися у світлі виключень, передбачених Гаазькою Конвенцією 1980 року, які стосуються плин часу (стаття 12), умов застосування Конвенції (стаття 13 (a) і існування серйозного ризику (стаття 13 (b)), а також дотримання фундаментальних принципів запитуваної держави, що стосуються захисту прав людини та основних свобод (стаття 20). Це завдання стоїть в першу чергу перед національними органами запитуваної держави, які, зокрема, мають перевагу прямого контакту із зацікавленими сторонами. При виконанні свого завдання відповідно до статті 8 національні суди користуються свободою розсуду, яка при цьому залишається предметом європейського контролю, в рамках якого Суд розглядає відповідно до Конвенції рішення, які ці органи ухвалили, користуючись цією свободою.

Стаття 8 Гаазької Конвенції 1980 року накладає на державні органи конкретне процесуальне зобов'язання в цьому відношенні: розглядаючи запит про повернення дитини, суди повинні розглянути не лише вірогідні твердження про серйозний ризик для дитини в разі її повернення, але й ухвалити рішення із наведенням конкретних підстав у світлі обставин справи. Як відмова в прийнятті до уваги заперечень щодо повернення, які можуть підпадати під дію статей 12, 13 і 20 Гаазької Конвенції 1980 року, так і недостатнє наведення підстав в рішенні про відхилення таких заперечень суперечитиме вимогам статті 8 Конвенції, а також намірам та меті Гаазької конвенції 1980 року. Необхідне належне вивчення таких тверджень, яке має підтримуватися наведенням національними судами підстав, які є не автоматичними чи стереотипними, а досить деталізованими в світлі виключень, викладених у Гаазькій Конвенції 1980 року, яка повинна тлумачитися вузько (§ 107).

При цьому слід зауважити, що висновки судів попередніх інстанцій щодо існування серйозного ризику створення для дитини нетерпимої обстановки з боку позивача в країні повернення ґрунтуються виключно на припущеннях, що суперечить приписам частини шостої статті 81 ЦПК України, у відповідності до яких доказування не може ґрунтуватися на припущеннях.

Також, на думку Верховного Суду, у цьому разі відсутні підстави і для застосування приписів частини другої статті 13 Конвенції, оскільки думка дитини щодо заперечень проти її повернення до країни постійного проживання може бути урахована виключно за умови досягнення нею такого віку і рівня зрілості, при якому слід брати до уваги її думку.

Належні та допустимі докази того, що дитина, на час розгляду справи у судах попередніх інстанцій досягла такого віку і рівня зрілості, при якому слід брати до уваги її думку з приводу можливості повернення до країни постійного проживання, відсутні.

Крім того, наявність у дитини громадянства України не може бути аргументом неповернення дитини до держави її постійного проживання, оскільки ані громадянство батьків, ані громадянство дитини не має значення при вирішенні цього спору.

Зважаючи на вищевикладене, враховуючи найкращі інтереси дитини, установивши, що постійним місцем проживання дитини до моменту її незаконного переміщення на територію України було Королівство Іспанія, а також беручи до уваги, що застосовуючи Конвенцію, суди неправильно тлумачили її положення стосовно виключень, передбачених у статтях 12, 13 Конвенції, вдалися до з'ясування обставин, які не входять до предмета розгляду справ такої категорії, та відмовили у поверненні дитини без законних та достатніх на те підстав, Верховний Суд

приходить до висновку про необхідність повернути малолітню дитину до країни її постійного проживання – Королівства Іспанія.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92363264>

3.1.5. Справи щодо визначення походження дітей, позбавлення та поновлення батьківських прав

Постанова Верховного Суду від 15 жовтня 2020 року у справі № 473/1343/18 (провадження № 61-4092св20)

Відмова у задоволенні позову про виключення позивача як батька дитини з актового запису про народження дитини у зв'язку з пропуском річного строку, встановленого статтею 56 КпШС України, без надання належної правової оцінки наданим позивачем доказам щодо відсутності біологічної спорідненості з дитиною не є пропорційною по відношенню до переслідуваної державою законної мети на забезпечення поваги до права заявника на його приватне життя, що є порушенням статті 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Позивач звернувся до суду з позовом до колишньої дружини про виключення запису як батька з актового запису про народження дитини. Позивач просив суд виключити його як батька дитини з актових записів в Книзі записів актів громадянського стану про народження відділу реєстрації актів цивільного стану Южноукраїнського міського управління юстиції Миколаївської області № 243 від 27 вересня 2002 року – про народження дочки, та № 290 від 22 вересня 2004 року – про народження сина.

Рішенням Вознесенського міськрайонного суду Миколаївської області від 26 вересня 2019 року в задоволенні позову відмовлено. Судове рішення суду першої інстанції мотивоване тим, що позивач у визначений законом строк (статтею 56 КпШС України) не оспоровив проведений запис в Книзі записів народжень про нього як про батька, а доданий позивачем результат аналізу ДНК № 16734 не можна вважати належним доказом, оскільки ДНК зразки не були отримані відповідно зі встановленою процедурою.

Постановою Миколаївського апеляційного суду від 23 січня 2020 року рішення Вознесенського міськрайонного суду Миколаївської області від 26 вересня 2019 року залишено без змін.

Позиція Верховного Суду та нормативно – правове обґрунтування.

До спірних правовідносин підлягають застосуванню відповідні положення КпШС України, чинні на час їх виникнення.

У той же час, із висновками судів першої та апеляційної інстанції щодо відмови у задоволенні позовних вимог у зв'язку із пропуску позивачем строку, встановленого статтею 56 КпШС України, колегія суддів Верховного Суду не погоджується з таких підстав.

У рішенні Європейського суду з прав людини (далі - ЄСПЛ) від 24 листопада 2005 року у справі № 74826/01 «Shofman v. Russia» Високий суд дійшов висновку про порушення статті 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі - Конвенція) у справах, що стосуються чоловіка, який бажає порушити позовне провадження з оскарження свого батьківства дитини, народженої в шлюбі, Європейський Суд раніше залишив відкритим питання, чи стосується провадження у справах про батьківство «сімейного життя» того чи іншого заявника, встановивши, що в будь-якому випадку дозвіл питання про правові відносини батька з його можливою дитиною стосується «приватного життя» батька.

У вказаному рішенні ЄСПЛ зробив висновок про те, що встановлення терміну давності щодо можливості порушення позову про батьківство може бути виправдане прагненням домогтися правової визначеності в сімейних відносинах і захистити інтереси дитини. До сих пір Європейському Суду доводилося розглядати тільки такі справи, в яких з першого дня життя дитини заявник напевно знав або мав підстави припускати, що він не був батьком цієї дитини, але - з огляду на причин, що не мають відношення до закону - не робив ніяких кроків, щоб оспорити своє батьківство в межах встановленого законом терміну (див. акти Суду у справах «Йилдирим проти Австрії» [Yildirim v. Austria] і «Расмюссен проти Данії» [Rasmussen v. Denmark]).

Та обставина, що заявнику не дали можливості відмовитися від батьківства, тому що він не виявив, що він міг і не бути батьком дитини, поки не пройшло більше одного року після того, як він дізнався про його народження, не було пропорційно по відношенню до переслідуваної державою законної мети. Отже, незважаючи на широкі межі розсуду держави, воно не забезпечило в даному випадку поваги до права заявника на його приватне життя.

У справі «Romanov v. Russia» № 76594/11, рішення від 09 липня 2019 року, ЄСПЛ дійшов висновку про те, що така негнучка тимчасова межа не може вважатися «необхідним у демократичному суспільстві», оскільки вона не дозволяє брати до уваги конкретні обставини справи та побажання зацікавлених сторін і тому не може забезпечити справедливий баланс між спільними інтересами захисту правової визначеності сімейних відносин і права зареєстрованого батька на те, щоб його батьківство було оскаржено в світлі біологічних доказів. Тому, це є несумісним із зобов'язанням забезпечити ефективну «повагу» до приватного і сімейного життя.

Стаття 56 КпШС України встановлює, що особа, записана як батько або як мати дитини в книзі записів народжень або особа, яка фактично є батьком дитини, в разі смерті матері чи позбавлення її батьківських прав має право оспорити проведений запис протягом року з того часу, коли їй стало або повинно було стати відомо про проведений запис.

Суди попередніх інстанцій, відмовляючи у позову у зв'язку з пропуском річного строку, встановленого статтею 56 КпШС України, не врахували те, що така відмова у позові не є пропорційною по відношенню до переслідуваної державою законної мети на забезпечення, в даному випадку, поваги до права заявника на його приватне життя, що у світлі вищенаведених рішень ЄСПЛ є порушенням статті 8 Конвенції.

Колегія суддів констатує, що на сьогодні ДНК-тест є єдиним науковим методом точного встановлення батьківства стосовно конкретної дитини; його доказова цінність суттєво переважає

будь-який інший доказ, наданий сторонами, з метою підтвердити або спростувати факт оспорюваного батьківства, що також узгоджується з практикою ЄСПЛ (Калачова проти Російської Федерації, № 3451/05, § 34, від 07 травня 2009 року).

У зв'язку з наведеним Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду вирішила касаційну скаргу позивача задовольнити частково, постанову Миколаївського апеляційного суду від 23 січня 2020 року скасувати, справу направити на новий розгляд до суду апеляційної інстанції.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92314863>

Постанова Верховного Суду від 18.11.2020 року у справі № 280/1095/18 (провадження № 61-14119св20)

Аналізуючи положення статті 109 ЦПК України, можна дійти висновку, що нею законодавець встановив спеціальну процесуальну санкцію для осіб, які ухиляються від участі в експертизі. Важливим у такому випадку є встановлення ухилення осіб як умисних дій, внаслідок чого неможливо проведення експертизи для з'ясування відповіді на питання, яке для них має значення, наслідком чого може бути визнання судом факту для з'ясування якого була призначена експертиза, або відмова у його визнанні.

Позивач звернувся до суду з позовом до відповідача про виключення запису про батьківство.

Позов мотивовано тим, що у шлюбі у сторін народилася дочка (актовий запис про народження № 362 від 29 листопада 2017 року, зроблений Коростишівським районним відділом державної реєстрації актів цивільного стану Головного територіального управління юстиції в Житомирській області). Оскільки дитина народилася в шлюбі, сторони записані батьками дитини. В позовній заяві позивач вказував, що мав непостійні відносини з відповідачем як в період знайомства до шлюбу, так і після його укладення, а в деяких періодах взагалі були відсутні будь-які відносини. Відповідач після народження дочки повідомила, що це дитина не позивача, а з осені 2017 року сторони не проживають разом та не спілкуються. Проте, з червня 2018 року з нього стягуються аліменти на утримання дитини.

Рішенням Коростишівського районного суду Житомирської області від 01 червня 2020 року позов задоволено.

Постановою Житомирського апеляційного суду від 29 липня 2020 року рішення Коростишівського районного суду Житомирської області від 01 червня 2020 року скасовано. У задоволенні позову відмовлено.

Позиція Верховного Суду та нормативно - правове обґрунтування.

Питання щодо походження дитини суд вирішує на підставі сукупності доказів. Висновки експертизи, у тому числі судово-генетичної, необхідно оцінювати з урахуванням положень ЦПК України, згідно з якими жоден доказ не має для суду наперед встановленого значення, він оцінює докази в їх сукупності, а результати оцінки відображає в рішенні з наведенням мотивів їх прийняття чи відхилення.

Європейський суд з прав людини, рішення якого є джерелом

права згідно із статтею 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», зауважив, що «на сьогодні ДНК-тест є єдиним науковим методом точного встановлення батьківства стосовно конкретної дитини; його доказова цінність суттєво переважає будь-який інший доказ, наданий сторонами, з метою підтвердити або спростувати факт оспорюваного батьківства» (Калачова проти Російської Федерації № 3451/05, § 34, від 07 травня 2009 року).

Відповідно до частини першої статті 109 ЦПК України у разі ухилення учасника справи від подання експертам необхідних матеріалів, документів або від іншої участі в експертизі, якщо без цього провести експертизу неможливо, суд залежно від того, хто із цих осіб ухиляється, а також яке для них ця експертиза має значення, може визнати факт, для з'ясування якого експертиза була призначена, або відмовити у його визнанні.

Установлено, що у справі судом першої інстанції неодноразово призначалася судово-медична молекулярно-генетична експертиза аналізу ДНК, проведення якої доручалося Київському міському клінічному бюро судово-медичних експертиз.

Так, 06 вересня 2018 року ухвалою Коростишівського районного суду Житомирської області у справі була призначена судово-медична молекулярно-генетична експертиза аналізу ДНК, яка була повернута без виконання у зв'язку із неодноразовим не з'явленням відповідача на відбір зразків крові. 05 лютого 2019 року Коростишівський районний суд Житомирської області повторно направив для виконання копію ухвали від 06 вересня 2018 року Київському міському клінічному бюро судово-медичних експертиз, погодивши відібрання зразків крові чи буквального епітелію дитини фахівцями Житомирського обласного бюро судово-медичних експертиз з подальшим направленням їх до Київського міського клінічного бюро судово-медичних експертиз для проведення експертизи. Позивач від відібрання зразків крові фахівцями Житомирського обласного бюро судово-медичних експертиз заперечував.

19 березня 2019 року суддя Коростишівського районного суду Житомирської області відкликав ухвалу про призначення експертизи від 06 вересня 2018 року, оскільки вона не містила положень про роз'яснення сторонам наслідків ухилення від проведення експертизи.

03 квітня 2019 року ухвалою Коростишівського районного суду Житомирської області у справі була призначена судово-медична молекулярно-генетична експертиза аналізу ДНК, проведення якої доручалося Київському міському клінічному бюро судово-медичних експертиз, у якій роз'яснено сторонам наслідки ухилення від проведення експертизи.

24 червня 2019 року листом № 100-544/1442 Київське міське клінічне бюро судово-медичних експертиз повідомило про неможливість виконання ухвали Коростишівського районного суду Житомирської області від 03 квітня 2019 року у зв'язку із неявкою 13 червня 2019 року сторін на відбір зразків крові. 24 жовтня 2019 року ухвалою Коростишівського районного суду Житомирської області у справі була призначена судово-медична молекулярно-генетична експертиза аналізу ДНК, проведення якої доручалося Київському міському клінічному бюро судово-медичних експертиз. 20 грудня 2019 року листом № 100-1115/3150 Київське міське клінічне бюро судово-медичних експертиз повідомило про неможливість виконання ухвали Коростишівського районного суду Житомирської області від 24

жовтня 2019 року у зв'язку із неявкою 13 грудня 2019 року відповідача на відбір зразків крові.

Вирішуючи спір по суті, суд апеляційної інстанції встановив поважність причини неявки відповідача з дитиною для відібрання зразків крові до Київського міського клінічного бюро судово-медичних експертиз, а саме, хвороба дитини, яка має синдром Дауна, та віддаленість експертної установи від місця їх проживання (м. Коростишів Житомирської області).

У той же час, у матеріалах справи наявні листи позивача, адресовані на ім'я відповідача, у яких позивач неодноразово (03 жовтня та 17 грудня 2018 року) пропонував свою допомогу безкоштовно доставити відповідача разом з дитиною легковим автомобілем до місця проведення експертизи у м. Києві у разі існування у відповідача труднощів у прибутті до експертної установи. Такі листи відповідачем залишені без належного реагування.

Посилання суду апеляційної інстанції на те, що позивач не надав доказів щодо забезпечення відповідача з дитиною транспортним засобом для поїздки до експертної установи 13 грудня 2019 року, тобто після роз'яснення судом положень статті 109 ЦПК України щодо ухилення від проведення експертизи, є неспроможними, оскільки матеріалами справи узгоджується, що позивач вживав необхідних заходів для забезпечення явки відповідача з дитиною до експертної установи м. Києва, однак відповідач, будучи обізнаною про розгляд судом спору та про призначення відповідної експертизи, систематично не з'являлася для забору біологічних зразків крові; пропозиції позивача забезпечити явку її разом з дитиною до експертної установи ігнорувала.

Вирішуючи спір по суті, суд апеляційної інстанції належної оцінки такої бездіяльності відповідача не надав; не врахував, що справа перебувала у провадженні суду більше двох років і саме відповідач, яка була обізнана про розгляд судом спору і належним чином повідомлена експертною установою про проведення судово-генетичної експертизи, систематично не з'являлася для забору біологічних зразків крові разом із дитиною; не з'ясував, чи не свідчать такі дії відповідача про її ухилення від проведення судово-генетичної експертизи з метою встановлення істини у справі; чи свідчать систематичні та неодноразові нез'явлення відповідача разом із дитиною до експертної установи для відібрання біологічних матеріалів для проведення судово-генетичної експертизи про її небажання отримати точні висновки щодо походження дитини.

Крім того, вважаючи, що відповідач мала поважні причини неявки разом з дитиною до експертної установи, суд апеляційної інстанції не вжив належних процесуальних заходів з метою проведення судово-генетичної експертизи та забезпечення участі відповідача разом із дитиною у її проведенні.

Оскільки суд касаційної інстанції позбавлений процесуальної можливості встановлювати обставини, які не були перевірені та встановлені судами, враховуючи необхідність встановлення обставин, наведених вище, Верховний Суд дійшов висновку, що касаційна скарга підлягає частковому задоволенню, а прийнята у справі постанова суду апеляційної інстанції відповідно до статті 411 ЦПК України підлягає скасуванню з направленням справи на новий розгляд до суду апеляційної інстанції.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93053539>

Постанова Верховного Суду від 18 листопада 2020 року у справі № 159/3926/18 (провадження № 61-13142св20)

Співпадіння прізвища та по батькові дитини не можуть бути належними доказами доведеності позовних вимог про встановлення батьківства.

Для встановлення батьківства правове значення мають фактичні дані, які підтверджують спільне проживання матері і батька дитини, ведення ними спільного господарства до народження дитини або спільне її виховання чи утримання, а також докази, що підтверджують визнання особою батьківства.

Підставою для категоричного висновку для визнання батьківства в судовому порядку може бути висновок судово-генетичної або судово-імунологічної експертизи.

Позивач звернувся до суду з позовом до відповідача, в якому просив визнати його батьком малолітньої дитини та внести зміни до свідоцтва про її народження. Під час перебування у фактичних шлюбних відносинах у сторін народився спільний син. Відомості про батька в актовому записі про народження дитини внесені відповідно до частини першої статті 135 СК України зі слів матері. Під час його перебування у відрядженні в червні 2018 року відповідач, забравши свої речі, разом з дітьми повернулася проживати за попереднім місцем проживання та повідомила, що відповідач є батьком малолітнього сина, але перешкоджатиме йому спілкуватись з дитиною, оскільки має намір зареєструвати шлюб з іншим чоловіком, який усиновить їх спільну з позивачем дитину.

Посилаючись на те, що відповідач відмовляється публічно визнавати позивача батьком дитини, а він бажає виховувати та піклуватись про свого сина, позивач просив задовольнити позовні вимоги.

Рішенням Ковельського міськрайонного суду Волинської області від 30 січня 2020 року позов задоволено. Суд першої інстанції, задовольняючи позовні вимоги, виходив з доведеності позовних вимог, оскільки ухилення відповідача без поважних причин від проведення експертизи відповідно до статті 109 ЦПК України є підставою для визнання факту, що позивач є батьком малолітньої дитини.

Постановою Волинського апеляційного суду від 20 липня 2020 року рішення Ковельського міськрайонного суду Волинської області від 30 січня 2020 року залишено без змін.

Позиція Верховного Суду та нормативно - правове обґрунтування.

Відповідно до статті 128 СК України за відсутності заяви, право на подання якої встановлено статтею 126 цього Кодексу, батьківство щодо дитини може бути визнане за рішенням суду. Підставою для визнання батьківства є будь-які відомості, що засвідчують походження дитини від певної особи, зібрані відповідно до Цивільного процесуального кодексу України. Позов про визнання батьківства може бути пред'явлений особою, яка вважає себе батьком дитини.

Відповідно до роз'яснень, викладених в пунктах 4–9 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 15 травня 2006 року №

3 «Про застосування судами окремих норм Сімейного кодексу України при розгляді справ щодо батьківства, материнства та стягнення аліментів», справи про визнання батьківства суд розглядає у позовному провадженні. Спір про походження дитини від осіб, які не перебувають у шлюбі між собою і не подали в державні органи реєстрації актів цивільного стану спільної заяви про реєстрацію їх як батьків, суд може вирішувати за заявою про визнання батьківства, поданою одним із батьків. Заяви про встановлення факту як батьківства, так і материнства суд приймає до розгляду, якщо запис про батька (матір) дитини в Книзі реєстрації народжень учинено згідно зі статтею 135 СК України.

Суди попередніх інстанцій, задовольняючи позовні вимоги, виходили з того, що відповідач без поважних причин ухилявся від проведення експертизи, що відповідно до статті 109 ЦПК України є підставою для визнання факту, що позивач є батьком малолітньої дитини.

При цьому судом першої інстанції враховано співпадіння прізвища позивача з прізвищем дитини в свідоцтві про хрещення, а також зазначення матір'ю в актовому записі про народження дитини по батькові.

Колегія суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду вважає вказаний висновок судів попередніх інстанцій передчасним та таким, що зроблений на припущеннях, з огляду на наступне.

Відомостей щодо отримання відповідачем копії ухвали Ковельського міськрайонного суду Волинської області від 17 жовтня 2018 року та повідомлення про дату та час проведення відбору зразків крові матеріали справи не містять.

Листом від 18 березня 2019 року № 100–204/641 Київське міське клінічне бюро судово-медичної експертизи повідомило Ковельський міськрайонний суд Волинської області, що проведення судово-медичної експертизи генетичної ідентифікації згідно з ухвалою Ковельського міськрайонного суду Волинської області від 17 жовтня 2018 року неможливо, оскільки, незважаючи на неодноразові призначення дати відбору, відповідач на відбір зразків крові не з'явився.

Відповідно до статті 109 ЦПК України в разі ухилення учасника справи від подання експертам необхідних матеріалів, документів або від іншої участі в експертизі, якщо без цього провести експертизу неможливо, суд залежно від того, хто із цих осіб ухиляється, а також яке для них ця експертиза має значення, може визнати факт, для з'ясування якого експертиза була призначена, або відмовити у його визнанні.

Суд першої інстанції, з висновком якого погодився й суд апеляційної інстанції, не встановив, чи отримувала відповідач копію ухвали від 17 жовтня 2018 року про призначення в справі судово-медичної експертизи та чи була відповідач повідомлений про дату та час проведення відбору зразків крові.

Щодо предмету доказування у даній категорії справи, то СК України будь-яких особливостей не визначає. Доказами у такій справі можуть бути будь-які фактичні дані, на підставі яких суд встановлює наявність або відсутність обставин, що обґрунтовують вимоги і заперечення сторін, та інших обставин, які мають значення для вирішення справи. Ці дані встановлюються на підставі пояснень сторін, третіх осіб, показань свідків, письмових або речових доказів, висновків експертів. Тобто при вирішенні спору про визнання батьківства мають враховува-

тись усі передбачені законом докази в їх сукупності. Керуючись цим загальним правилом, встановлення батьківства на підставі частини другої статті 128 СК України можливо за наявності належних і обґрунтованих доказів (відомостей), які засвідчують походження дитини від певної особи.

Верховний Суд вважає, що посилання судів попередніх інстанцій на співпадіння прізвища та по батькові дитини ґрунтуються на припущеннях, а тому не можуть бути належними доказами доведеності позовних вимог. Для встановлення батьківства правове значення мають фактичні дані, які підтверджують спільне проживання матері і батька дитини, ведення ними спільного господарства до народження дитини або спільне її виховання чи утримання, а також докази, що підтверджують визнання особою батьківства. Підставою для категоричного висновку для визнання батьківства в судовому порядку може бути висновок судово-генетичної або судово-імунологічної експертизи.

Враховуючи обставини справи, чутливість правовідносин, в яких виник спір, колегія суддів вважає, що встановлення факту кровного споріднення між батьком і дитиною не може вважатися об'єктивним за відсутності висновку судово-медичної (молекулярно-генетичної) експертизи.

Європейський суд з прав людини, рішення якого є джерелом права згідно із статтею 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», зауважив, що «на сьогодні ДНК-тест є єдиним науковим методом точного встановлення батьківства стосовно конкретної дитини; його доказова цінність суттєво переважає будь-який інший доказ, наданий сторонами, з метою підтвердити або спростувати факт оспоруваного батьківства» (Калачова проти Російської Федерації № 3451/05, § 34, від 07 травня 2009 року).

Суд першої інстанції, з висновком якого погодився й суд апеляційної інстанції, задовольняючи позовні вимоги, не врахували, що між сторонами існує спір щодо оспорування батьківства, а тест ДНК (судово-медична (молекулярно-генетична) експертиза) станом на сьогоднішній день є єдиним методом точного встановлення батьківства стосовно конкретної дитини. Доказова цінність такого тесту переважає будь-який інший доказ на підтвердження, або оспорення кровного споріднення та має вирішальне значення у вирішенні спору даної категорії справ.

Подібні за змістом висновки містяться в постанові Верховного Суду від 06 листопада 2019 року в справі № 757/26284/14-ц.

Оскільки суд касаційної інстанції позбавлений процесуальної можливості встановлювати або вважати доведеними обставини, що не були встановлені судами попередніх інстанцій, з'ясувати дійсні обставини справи, колегія суддів приходить до висновку про направлення справи на новий розгляд до суду першої інстанції.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93053415>

Постанова Верховного Суду від 22 грудня 2020 року у справі № 127/25686/17 (провадження № 61-13452св19)

За змістом частини п'ятої статті 136 СК України для вирішення судом питання про відмову в позові з цієї підстави підлягають встановленню обставини, чи знала особа, яка оспорує батьків-

ство, в момент реєстрації себе батьком дитини, що не є біологічним батьком цієї дитини, або за встановленими обставинами справи не могла про це не знати.

Відповідно, з урахуванням вимог частини третьої статті 12 ЦПК України на позивача покладається тягар доведення підстав для задоволення поданого ним позову, що він в момент реєстрації себе батьком дитини не знав, що не є біологічним батьком дитини, або за встановленими обставинами справи не міг про це не знати.

Позивач звернувся до суду з позовом до відповідача про оспорування батьківства. Позовні вимоги обґрунтовувалися тим, 2012 року відповідач повідомила, що у них є дочка, просила зареєструвати з нею шлюб та усиновити дитину, щоб у дитини був батько, а вона не була одинокою матір'ю. 28 лютого 2012 року між сторонами зареєстрований шлюб. 07 серпня 2012 року позивач та відповідач до Відділу державної реєстрації актів цивільного стану Вінницького районного управління юстиції подано спільну заяву про визнання батьківства, згідно з якою позивач визнав себе батьком дитини. На підставі цієї заяви 01 жовтня 2012 року відповідно до статті 126 СК України до актового запису про народження ОСОБА_6 від 10 жовтня 2007 року № 3348 внесено зміни в гр. 1, 3, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, у тому числі в графу «відомості про батька», в якій зазначено, що батьком дитини є позивач, у зв'язку з чим прізвище та по батькові дитини змінено. У 2014 році під час сварки з відповідачем позивачу стало відомо, що він не є рідним батьком дитини.

Позивач просив виключити відомості про його батьківство із актового запису від 10 жовтня 2007 року № 3348 у Відділі державної реєстрації цивільного стану Вінницького міського управління юстиції Вінницької області про народження дитини.

Відповідач проти позову заперечувала, зазначила, що позивач не є рідним батьком дитини, оскільки вони з позивачем познайомилися після її народження. У зв'язку з цим відсутня необхідність призначати відповідну судову експертизу. На час внесення змін до актового запису про народження дитини, позивач, визнаючи батьківство, знав про те, що не є рідним батьком дитини. Вважала, що позивач відповідно до частини п'ятої статті 136 СК України не має права оспорювати батьківство. У спільній заяві про визнання батьківства вона зазначила, що саме позивач є батьком дитини із метою економії часу, оскільки для усиновлення в судовому порядку потрібно було б збирати велику кількість документів.

Рішенням Вінницького міського суду Вінницької області від 06 червня 2018 року позов задоволено. Постановою Апеляційного суду Вінницької області від 15 серпня 2018 року скасовано рішення Вінницького міського суду Вінницької області від 06 червня 2018 року та ухвалено нове рішення у справі, яким у задоволенні позову відмовлено.

Постановою Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 20 березня 2019 року касаційну скаргу позивача задоволено частково. Постанову Апеляційного суду Вінницької області від 15 серпня 2018 року скасовано. Направлено справу на новий розгляд до суду апеляційної інстанції.

Постановою Вінницького апеляційного суду від 04 червня 2019 року рішення Вінницького міського суду Вінницької області від

Об червня 2018 року скасовано, ухвалено нове судове рішення. У задоволенні позову відмовлено.

Постанова апеляційного суду обґрунтовувалася тим, що сама по собі спільна заява подружжя щодо визнання батьківства позивача стосовно дитини, в якій позивач визнав батьківство, а відповідач підтвердила батьківство, не є беззаперечним і достатнім доказом, що позивач на момент реєстрації себе батьком безспірно не знав про відсутність кровного споріднення між ним та дитиною. Позивачем не надано суду доказів, які б підтверджували його доводи про наявність між ним та відповідачем близьких стосунків протягом 2006–2007 років.

Позиція Верховного Суду та нормативно - правове обґрунтування.

Оспорити батьківство має право особа, яка записана батьком дитини в Книзі реєстрації народжень (стаття 136 СК України), шляхом пред'явлення позову про виключення відомостей про неї як батька з актового запису про народження дитини. Предметом доказування в таких справах є відсутність кровного споріднення між особою, записаною батьком, і дитиною. У разі доведеності цієї обставини суд постановляє рішення про виключення оспорених відомостей з актового запису про народження дитини.

ЄСПЛ зазначив у справі «Jevremovic v. Serbia», що відповідно до статті 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод під час розгляду скарги про встановлення батьківства суди мають приділяти особливу увагу інтересам конкретної дитини («Jevremovic v. Serbia», заява № 3150/05, § 109, рішення ЄСПЛ від 17 травня 2007 року).

За змістом частини п'ятої статті 136 СК України для вирішення судом питання про відмову в позові з цієї підстави підлягають встановленню обставини, чи знала особа, яка оспорує батьківство, в момент реєстрації себе батьком дитини, що не є біологічним батьком цієї дитини, або за встановленими обставинами справи не могла про це не знати.

Відповідно, з урахуванням вимог частини третьої статті 12 ЦПК України на позивача покладається тягар доведення підстав для задоволення поданого ним позову, що він в момент реєстрації себе батьком дитини не знав, що не є біологічним батьком дитини, або за встановленими обставинами справи не міг про це не знати.

Враховуючи наведене у сукупності, суд апеляційної інстанції правильно встановив характер спірних правовідносин та застосував належні норми матеріального права, які їх регулюють, а також встановив, що відповідач, заперечуючи проти заявлених позивачем вимог, надала суду належні, допустимі та достатні докази на підтвердження обізнаності позивача під час подання заяви про визнання батьківства стосовно дитини про відсутність кровного споріднення між ним та дитиною, а тому дійшов обґрунтованого висновку про наявність підстав для відмови у задоволенні вимог щодо виключення з актового запису про народження дитини відомостей про нього, як про батька дитини.

Верховний Суд враховує, що законодавством обмежено право особи, яка записана батьком дитини, на оспорування свого батьківства, зокрема, якщо в момент реєстрації себе батьком дитини він знав, що не є її батьком.

Встановивши, що зміни до актового запису про народження дитини внесено через п'ять років після народження дитини за спільною заявою сторін у справі, а саме, що батьком дитини є позивач, тобто відповідно до статті 126 СК України, а відповідач визнала, що позивач не є біологічним батьком її доньки, тобто позивач на день звернення із заявою про визнання себе батьком дочки був обізнаний, що не є біологічним батьком цієї дитини, правильно застосувавши норми матеріального права, суд апеляційної інстанції дійшов обґрунтованого висновку про відмову у позові на підставі частини п'ятої статті 136 СК України.

Доводи касаційної скарги про те, що відповідач не надала доказів того, що йому було відомо про те, що він не є біологічним батьком дитини, спростовуються матеріалами справи, зокрема тим, що позивач визнав те, що ані про вагітність, ані про народження дитини у 2007 році йому не було відомо взагалі, у цей період будь-які стосунки і контакти між сторонами були відсутні. Обставинами, які визнаються обома сторонами у справі, є те, що стосунки між ними існували у 2010–2011 році, тобто вже після народження дитини.

У зв'язку з наведеним Верховний Суд у складі колегії суддів першої судової палати Касаційного цивільного суду дійшов висновку про залишення касаційної скарги позивача без задоволення, а постанови Вінницького апеляційного суду від 04 червня 2019 року – без змін.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93709155>

Постанова Верховного Суду від 07 жовтня 2020 року у справі № 766/18182/17 (провадження № 61–9399св20)

Не виконання належним чином батьками обов'язків щодо виховання та розвитку дитини, ведення антисоціального способу життя, зловживання алкогольними напоями, притягнення до адміністративної відповідальності за невиконання обов'язків по вихованню дитини є підставою для позбавлення їх батьківських прав.

У випадку, коли залишення малолітньої дитини з батьками є небезпечним для її життя, здоров'я і морального розвитку, застосування альтернативних заходів, таких як відібрання дитини від батьків без позбавлення їх батьківських прав є недоцільним.

Виконавчий комітет Суворовської районної у м. Херсоні ради в інтересах малолітньої дитини звернувся до суду з позовом до матері дитини, третя особа – комунальний заклад «Херсонський обласний будинок дитини» Херсонської обласної ради (далі – КЗ «Херсонський обласний будинок дитини»), про позбавлення батьківських прав та стягнення аліментів. Позовна заява була мотивована тим, що відповідач є матір'ю малолітньої дитини, відомості про батька якої записані відповідно до частини першої статті 135 СК України. З вересня 2016 року родина знаходиться на обліку служби у справах дітей, як така, що перебуває у складних життєвих обставинах, у зв'язку з ухиленням матері від виконання батьківських обов'язків з утримання та виховання дитини, зловживання алкогольними напоями.

Спеціалістами служби у справах дітей неодноразово проводилися профілактичні бесіди з матір'ю щодо належного виконання батьківських обов'язків, створення належних умов для

виховання та розвитку дитини, про неприпустимість зловживання алкогольними напоями. У липні 2017 року співробітниками Херсонського відділу поліції головного управління національної поліції у Херсонській області було вилучено малолітню дитину у матері у зв'язку з тим, що остання перебувала у стані сильного алкогольного сп'яніння, дитину тимчасово влаштовано до педіатричного відділення КЗ «Херсонська міська клінічна лікарня імені Є. Є. Карабелеша». Рішенням виконавчого комітету Суворовської районної у м. Херсоні ради від 14 липня 2017 року № 76 малолітню дитину тимчасово влаштовано у КЗ «Херсонський обласний будинок дитини» до вирішення питання про позбавлення батьківських прав відповідача. Відповідач перебуває на постійному контролі служби, щомісяця проводиться перевірка способу життя родини, позитивних результатів не спостерігається. Відповідач неодноразово попереджалася про адміністративну та кримінальну відповідальність.

Спосіб життя відповідача, її ставлення до виконання батьківських обов'язків з утримання та виховання доньки позбавляє дитину майбутнього, загрожує її життю та здоров'ю, судовими рішеннями відповідача було притягнуто до адміністративної відповідальності за неналежне виконання батьківських обов'язків, але її поведінка не змінилася. Така поведінка відповідача і ставлення до малолітньої доньки не обумовлена поважними причинами та свідчить про свідоме ухилення матері від виконання своїх батьківських обов'язків.

Рішенням Херсонського міського суду Херсонської області від 18 листопада 2019 року у задоволенні позову виконавчого комітету Суворовської районної у м. Херсоні ради в інтересах малолітньої відмовлено. Попереджено відповідача про необхідність змінити ставлення до виховання малолітньої дитини, покладено на Орган опіки та піклування виконавчого комітету Суворовської районної у м. Херсоні ради контроль за виконанням відповідачем своїх батьківських обов'язків.

Постановою Херсонського апеляційного суду від 21 травня 2020 року апеляційну скаргу виконавчого комітету Суворовської районної у м. Херсоні ради в інтересах малолітньої дитини задоволено, рішення суду першої інстанції скасовано. Позов виконавчого комітету Суворовської районної у м. Херсоні ради в інтересах малолітньої дитини задоволено. Позбавлено відповідача батьківських прав щодо малолітньої дитини. Стягнуто з відповідача аліменти на утримання доньки у розмірі 50 % прожиткового мінімуму на дитину відповідного віку, встановленого на день стягнення, починаючи з 10 жовтня 2017 року по досягненню дитиною повноліття. Постанова апеляційного суду мотивована тим, що відповідач у порушення положень статті 150 СК України належним чином не виконує обов'язки щодо виховання та розвитку малолітньої дитини, веде антисоціальний спосіб життя, зловживає алкогольними напоями й неодноразово притягувалася до адміністративної відповідальності, у тому числі за невиконання обов'язків по вихованню дитини. Таким чином, позбавлення відповідача батьківських прав є виправданим і пропорційним, оскільки цього потребують інтереси дитини, поведінка матері щодо малолітньої дитини свідчить про ризик неналежного її виховання та невиконання відповідачем батьківських обов'язків.

Позиція Верховного Суду та нормативно - правове обґрунтування.

У пункті 16 постанови Пленуму Верховного Суду України від 30

березня 2007 року № 3 «Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про усиновлення і про позбавлення та поновлення батьківських прав» судам роз'яснено, що ухилення батьків від виконання своїх обов'язків має місце, коли вони не піклуються про фізичний і духовний розвиток дитини, її навчання, підготовку до самостійного життя, зокрема: не забезпечують необхідного харчування, медичного догляду, лікування дитини, що негативно впливає на її фізичний розвиток як складову виховання; не спілкуються з дитиною в обсязі, необхідному для її нормального самоусвідомлення; не надають дитині доступу до культурних та інших духовних цінностей; не сприяють засвоєнню нею загальнонавчаних норм моралі; не виявляють інтересу до її внутрішнього світу; не створюють умов для отримання нею освіти. Зазначені фактори, як кожен окремо, так і в сукупності, можна розцінювати як ухилення від виховання дитини лише за умови винної поведінки батьків, свідомого нехтування ними своїми обов'язками.

Пунктом 2 частини першої статті 164 СК України визначено, що мати, батько, можуть бути позбавлені судом батьківських прав, якщо вона, він ухиляється від виконання своїх обов'язків по вихованню дитини.

Тлумачення пункту 2 частини першої статті 164 СК України дозволяє зробити висновок, що ухилення від виконання своїх обов'язків по вихованню дитини може бути підставою для позбавлення батьківських прав лише за умови винної поведінки батьків, свідомого нехтування ними своїми обов'язками.

Інші випадки, коли дитина може бути відібрана від батьків, про які йдеться у частині першій статті 170 СК України, охоплюють ситуації, коли залишення дитини у батьків є небезпечним для її життя, здоров'я і морального виховання. Така небезпека може впливати не лише з поведінки батьків, а й з їх особистих негативних звичок (демонстрація та заохочення у дитини до розпусної поведінки). Для відібрання дитини від батьків достатня наявність ризику лише для життя, здоров'я або лише для морального виховання. Варто враховувати й ступінь небезпеки для кожної окремо взятої дитини, враховуючи її фізичний та психічний розвиток.

Наведене узгоджується з правовим висновком щодо врахування найкращих інтересів дитини при розгляді справ, які стосуються прав дітей, викладеним Великою Палатою Верховного Суду у постанові від 17 жовтня 2018 року у справі № 402/428/16-ц (провадження № 14-327 цс 18).

Апеляційний суд, встановивши фактичні обставини у справі, від яких залежить правильне вирішення спору, вірно застосовував норми матеріального права, дійшов обґрунтованого висновку про те, що відповідач не працює, зловживає алкогольними напоями, веде асоціальний спосіб життя, не створює необхідні умови проживання для двох малолітніх дітей, у тому числі санітарно-гігієнічні умови у квартирі, веде себе агресивно до оточуючих, ухиляється від виконання батьківських обов'язків по відношенню до дітей, а заходи впливу на її поведінку, а саме притягнення до адміністративної відповідальності з підстав передбачених статей 184 КУАП та заслуховування відповідача на засіданні комісії з питань захисту прав дитини і надання їй двомісячного строку для створення належних умов виховання і розвитку дитини, лікування від алкогольної залежності, результатів не дали. Враховуючи викладене, апеляційний суд на підставі належним чином оцінених доказів, поданих сторонами, оцінивши їх у сукупності та взаємозв'язку дійшов правильного

висновку про те, що позбавлення батьківських прав відповідача відносно її малолітньої дитини, хоча і є крайнім заходом впливу на матір, проте в обставинах, що склалися, є недоцільним застосування альтернативних заходів, таких як відібрання дитини від матері без позбавлення її батьківських прав. Залишення малолітньої дитини з відповідачкою є небезпечним для життя, здоров'я і морального розвитку дитини.

З урахуванням наведеного Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду дійшов висновку про залишення касаційної скарги без задоволення, а постанови Херсонського апеляційного суду від 21 травня 2020 року – без змін.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92120391>

Постанова Верховного Суду від 09 листопада 2020 року у справі № 753/9433/17 (провадження № 61-3462св20)

Незацікавленість батька, який сплачує аліменти, в підготовці дитини до школи чи не підтримання ним захоплення дитиною співом та грою на фортепіано, необізнаність про стан здоров'я дитини не може бути підставою для позбавлення відповідача батьківських прав, а свідчить про відсутність емоційного зв'язку між членами родини, що може бути результатом відсутності сталого спілкування чи різних світоглядів.

Особисті конфлікти між батьками не повинні порушувати інтереси дитини.

Позивач звернулася до суду із позовом до колишнього чоловіка, третя особа, орган опіки та піклування в особі Служби у справах дітей Дарницької районної в м. Києві державної адміністрації, про позбавлення батьківських прав відносно малолітнього сина.

Позивач зазначала, що з моменту розірвання шлюбу відповідач нехтує своїми обов'язками як батько та проявляє грубу неповагу до дитини. Всі питання щодо виховання дитини вирішуються позивачем одноособово без участі та підтримки відповідача. Дитина знаходиться на повному утриманні позивача. Так, окрім шкільних занять, з березня 2012 року по лютий 2016 року дитина навчалася у Клубі дитячої творчості «Ухтишка», де відвідувала різні секції, такі як бейбі-денс, гончарна студія, бойовий гопак, шахи, танцювальна студія та інші. Відповідач у свою чергу не бере участі ні в навчанні, ні в позашкільному розвитку дитини, не відвідує шкільних заходів за участю дитини, не сплачує за навчання. Крім того, відповідач не цікавиться здоров'ям сина, у якого виникли проблеми із зором внаслідок пережитих хвилювань, які виникають кожного разу, коли дитина спілкується зі своїм батьком. Позивач зазначала, що поведінка відповідача по відношенню до сина була неприйнятною і протягом подружнього життя, оскільки відповідач завдавав фізичного та морального насилля позивачу в присутності дитини, залякував сина, погрозами примушував його до спілкування, принижував і висміював захоплення сина музикою і співами. Такою поведінкою відповідач домігся того, що син став боятися батька та не бажає з ним спілкуватися. У зв'язку з наведеним позивач просила позбавити відповідача батьківських прав відносно малолітнього сина.

Відповідач заперечував проти позовних вимог про позбавлення його батьківських прав та звернувся із зустрічним позовом до

колишньої дружини, третя особа – Дарницька районна у м. Києві державна адміністрація (як орган опіки та піклування), про усунення перешкод у спілкуванні з дитиною, її вихованні, визначення способу участі у вихованні дитини та спілкуванні з нею.

Обґрунтовуючи вимоги за зустрічним позовом, батько дитини зазначав, що з весни 2016 року мати почала обмежувати його у спілкуванні із сином, створювати перешкоди для зустрічей. У висновку Дарницької районної в м. Києві державної адміністрації від 07 серпня 2017 року № 101-7759/04 зазначено про недоцільність позбавлення батьківських прав відповідача щодо малолітньої дитини.

Рішенням Дарницького районного суду м. Києва від 09 вересня 2019 року позов про позбавлення батьківських прав задоволено. В задоволенні зустрічного позову відмовлено.

Постановою Київського апеляційного суду від 29 січня 2020 року рішення Дарницького районного суду м. Києва від 09 вересня 2019 року скасовано. Ухвалено у справі нове судове рішення. У задоволенні позовних вимог про позбавлення відповідача батьківських прав відмовлено. Зустрічний позов про усунення перешкод у спілкуванні з дитиною та визначення способів участі батька у вихованні дитини задоволено. Приймаючи свою постанову про скасування рішення суду першої інстанції, відмову у задоволенні позову та задоволення зустрічного позову, апеляційний суд не погодився із висновками суду першої інстанції, оскільки вони зроблені без належного встановлення фактичних обставин справи, зокрема, судом не встановлено: які дії чи бездіяльність відповідача свідчать про ухилення ним від виконання свого обов'язку по вихованню дитини, які фактичні обставини впливають на виконання батьком своїх обов'язків відносно дитини, з одночасним урахуванням поведінки обох батьків та їх ставлення до дитини, судом не встановлено, чи буде застосування такого крайнього заходу, як позбавлення батьківських прав, відповідати якнайкращим інтересам дитини. На думку апеляційного суду, відсутні підстави вважати, що відповідач свідомо ухиляється від виховання сина та утримання, навпаки, таке має місце через тривалий конфлікт між сторонами, проживання відповідача на значній відстані від сина та, можливо, неналежне усвідомлення матір'ю необхідності активної участі батька у вихованні сина, незважаючи на конфліктність стосунків з матір'ю.

Позиція Верховного Суду та нормативно – правове обґрунтування.

Відповідно до пункту 2 частини першої статті 164 СК України мати, батько можуть бути позбавлені судом батьківських прав, якщо вона/він ухиляються від виконання своїх обов'язків по вихованню дитини.

Тлумачення вищенаведеної статті дозволяє дійти висновку, що ухилення від виконання своїх обов'язків по вихованню дитини може бути підставою для позбавлення батьківських прав лише за умови винної поведінки батьків, свідомого нехтування ними своїми обов'язками.

Статтю 165 СК України визначено, що право на звернення до суду з позовом про позбавлення батьківських прав мають один з батьків, опікун, піклувальник, особа, в сім'ї якої проживає дитина, заклад охорони здоров'я, навчальний або інший дитячий заклад, в якому вона перебуває, орган опіки та піклування, про-

курор, а також сама дитина, яка досягла чотирнадцяти років.

Ухилення батьків від виконання своїх обов'язків має місце, коли вони не піклуються про фізичний і духовний розвиток дитини, її навчання, підготовку до самостійного життя, зокрема: не забезпечують необхідного харчування, медичного догляду, лікування дитини, що негативно впливає на її фізичний розвиток як складову виховання; не спілкуються з дитиною в обсязі, необхідному для її нормального самоусвідомлення; не надають дитині доступу до культурних та інших духовних цінностей; не сприяють засвоєнню нею загальнонавчаних норм моралі; не виявляють інтересу до її внутрішнього світу; не створюють умов для отримання нею освіти.

Зазначені фактори, як кожен окремо, так і в сукупності, можна розцінювати як ухилення від виховання дитини лише за умови винної поведінки батьків, свідомого нехтування ними своїми обов'язками.

Позбавлення батьківських прав є крайнім заходом, суд може у виняткових випадках при доведеності винної поведінки когось із батьків або їх обох з урахуванням її характеру, особи батька і матері, а також інших конкретних обставин справи відмовити в задоволенні позову про позбавлення цих прав, попередивши відповідача про необхідність змінити ставлення до виховання дитини (дітей) і поклавши на органи опіки та піклування контроль за виконанням ним батьківських обов'язків.

Дитина, яка може висловити свою думку, має бути вислухана при вирішенні між батьками, іншими особами спору щодо її виховання, місця проживання, у тому числі при вирішенні спору про позбавлення батьківських прав, поновлення батьківських прав, а також спору щодо управління її майном.

Разом з тим згода дитини на проживання з одним з батьків не повинна бути абсолютною для суду, якщо така згода не буде відповідати та сприяти захисту прав та інтересів дитини.

За результатами розгляду касаційної скарги Верховний Суд вирішив, що апеляційний суд дійшов правильного висновку про скасування рішення суду першої інстанції, відмову у задоволенні первісного позову про позбавлення відповідача батьківських прав щодо малолітнього сина та задоволення зустрічного позову про усунення перешкод у спілкуванні з дитиною, її вихованні, визначення способу участі у вихованні дитини та спілкування з нею, оскільки відсутні підстави вважати, що відповідач свідомо ухиляється від виховання сина та його утримання, судом першої інстанції не надано оцінки висновку Дарницької районної в м. Києві державної адміністрації від 07 серпня 2017 року № 101-7759/04 про недоцільність позбавлення батьківських прав відповідача щодо малолітньої дитини, ряду висновків психологічного обстеження останнього, поданим відповідачем доказам, які свідчать про добровільне та регулярне виконання ним свого обов'язку зі сплати аліментів на утримання сина, вчинення позивачем, з якого проживає дитина, перешкод у спілкуванні відповідача із їх спільним сином.

Позивачем не надано беззаперечних доказів, які б свідчили про вчинення насильства відповідачем по відношенню до сина, винної поведінки відповідача по ухиленню від виконання своїх обов'язків щодо виховання та утримання дитини. Позбавлення батьківських прав є крайнім заходом впливу на відповідача, на чому правильно наголосив апеляційний суд, адже позбавлення батьківських прав допускається лише тоді, коли змінити поведінку батька у кращу сторону неможливо, і лише при наявності

вини в його діях. У свою чергу висновки суду першої інстанції зроблені без належного встановлення фактичних обставин справи, зокрема судом першої інстанції не встановлено, які дії чи бездіяльність відповідача свідчать про ухилення ним від виконання свого обов'язку по вихованню дитини, які фактичні обставини впливають на виконання батьком своїх обов'язків відносно дитини, з одночасним урахуванням поведінки обох батьків та їх ставлення до дитини, не встановлено, чи буде застосування такого крайнього заходу як позбавлення батьківських прав відповідати якнайкращим інтересам дитини.

Неактивна участь батька в житті сина спричинена тривалим конфліктом між сторонами, проживанням відповідача на значній відстані від сина та неналежним усвідомленням матір'ю необхідності участі батька у вихованні сина, незважаючи на конфліктні стосунки між сторонами. Після розірвання шлюбу із позивачем відповідач фактично позбавлений можливості спілкуватися із сином, що призводить до того, що формування відношення дитини до батька відбувається лише за впливом матері, яка має вкрай неприємні стосунки із відповідачем.

Апеляційний суд, установивши відсутність винної поведінки та свідомого нехтування відповідачем своїми батьківськими обов'язками, беручи до уваги той факт, що батько дитини бажає продовжувати спілкуватися із сином, а також відсутність інших передбачених частиною першо статті 164 СК України підстав для позбавлення батьківських прав, дійшов обґрунтованого висновку про відсутність правових підстав для задоволення первісного позову в даній справі.

Незацікавленість батька, який сплачує аліменти, в підготовці дитини до школи чи невідтримання ним захоплення дитиною співом та грою на фортепіано, необізнаність про стан здоров'я дитини не може бути підставою для позбавлення відповідача батьківських прав, а свідчить про відсутність емоційного зв'язку між членами родини, що може бути результатом відсутності сталого спілкування чи різних світоглядів.

Доводи касаційної скарги про те, що спілкування з батьком завдає психологічний дискомфорт дитині, відхиляються, оскільки матеріали справи свідчать, що емоційний стан дитини обумовлений не присутністю батька в її житті, а напруженими конфліктними стосунками між батьками, які використовують дитину для образ один одного, зневажають право сина на спокійне щасливе дитинство та гармонійний розвиток особистості. Особисті конфлікти між батьками не повинні порушувати інтереси дитини.

З урахуванням наведеного Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду дійшов висновку про залишення касаційної скарги без задоволення, а постанови Київського апеляційного суду від 29 січня 2020 року – без змін.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92765431>

Постанова Верховного Суду від 13 листопада 2020 року у справі № 760/6835/18 (провадження № 61-19550св19)

Позбавлення батьківських прав допускається лише тоді, коли змінити поведінку батьків у кращу сторону неможливо, і при наявності вини у діях батьків.

Заперечення відповідача проти позбавлення його батьківських прав та відсутність в матеріалах справи доказів того, що змінити його поведінку як батька у кращий бік неможливо, є підставою для відмови в задоволенні позовних вимог.

Позивач звернулася до суду з позовом до колишнього чоловіка, третя особа – Служба у справах дітей Деснянської районної в місті Києві державної адміністрації, про позбавлення батьківських прав. Син проживає з позивачем та перебуває на її утриманні. Батько не цікавиться дитиною. З 2014 року відповідач бачився з сином лише два рази, батьківської турботи не проявляє, аліменти сплачує нерегулярно. Дозвіл на виїзд дитини за кордон надавався в судовому порядку. Відповідач перешкоджає дитині відпочивати, розвиватися та негативно впливає на психологічний розвиток дитини. Згідно з довідкою дошкільного навчального закладу батько жодного разу не приводив та не забирав дитину, у батьківських зборах та святкових заходах участі не брав, жодних контактів з вихователями чи адміністрацією не підтримував. За довідкою комунального закладу «Навчально-виховний комплекс «Спеціалізована школа І-ІІ ступенів з поглибленим вивченням природничих наук – лицей № 29» Деснянського району міста Києва від 17 січня 2018 року № 8 дитина навчається у 3–Б класі. Зі слів класного керівника батько за час навчання жодного разу не був присутнім на батьківських зборах, не цікавиться навчанням сина і не бере участі в його вихованні.

17 жовтня 2018 року Деснянською районною в місті Києві державною адміністрацією надано висновок № 102/03/31–9454 про доцільність позбавлення відповідача батьківських прав відносно малолітнього сина. У висновку зазначено, що батько свідомо нехтує своїми обов'язками, ухиляється від виховання та навчання сина, не проявляє до нього батьківської турботи, не цікавиться його життям та здоров'ям, не утримує матеріально належним чином.

Рішенням Солом'янського районного суду міста Києва від 19 червня 2019 року, залишеним без змін постановою Київського апеляційного суду від 09 жовтня 2019 року, в задоволенні позову відмовлено. Попереджено відповідача про необхідність змінити ставлення до виховання малолітнього сина. Покладено на орган опіки та піклування Деснянської районної в місті Києві державної адміністрації контроль за виконанням відповідачем батьківських обов'язків відносно малолітнього сина.

Судові рішення мотивовані тим, що відповідач хоча й не виконував належним чином і в достатній мірі батьківських обов'язків відносно свого сина, однак у процесі судового розгляду не було встановлено, що своєю винною поведінкою він свідомо нехтує обов'язками.

Позиція Верховного Суду та нормативно – правове обґрунтування.

Частиною першою статті 164 СК України визначені підстави позбавлення батьківських прав. Тлумачення пункту 2 частини першої статті 164 СК України дозволяє зробити висновок, що ухилення від виконання своїх обов'язків з виховання дитини може бути підставою для позбавлення батьківських прав лише за умови винної поведінки батьків, свідомого нехтування ними своїми обов'язками. Ухилення батьків від виконання своїх

обов'язків має місце, коли вони не піклуються про фізичний і духовний розвиток дитини, її навчання, підготовку до самостійного життя, зокрема: не забезпечують необхідного харчування, медичного догляду, лікування дитини, що негативно впливає на її фізичний розвиток як складову виховання; не спілкуються з дитиною в обсязі, необхідному для її нормального самоусвідомлення; не надають дитині доступу до культурних та інших духовних цінностей; не сприяють засвоєнню нею загальнонавчаних норм моралі; не виявляють інтересу до її внутрішнього світу; не створюють умов для отримання нею освіти. Зазначені фактори як кожен окремо, так і в сукупності можна розцінювати як ухилення від виховання дитини лише за умови винної поведінки батьків, свідомого нехтування ними своїми обов'язками.

Позбавлення батьківських прав є виключною мірою, яка тягне за собою серйозні правові наслідки як для батька (матері), так і для дитини (стаття 166 СК України).

ЄСПЛ в рішенні у справі «Хант проти України» вказав, що питання позбавлення батьківських прав мають ґрунтуватися на оцінці особистості відповідача та його поведінці. Факт заперечення відповідачем проти позбавлення його батьківських прав може свідчити про його інтерес до дитини.

Висновок Деснянської районної в місті Києві державної адміністрації щодо можливості позбавлення відповідача батьківських прав обґрунтований довідками з навчальних закладів, поясненнями матері дитини та поясненнями самої дитини, які зводяться до небажання останньої спілкуватися з батьком. На засіданні комісії був присутній батько дитини, який пояснив, що мати перешкоджає йому бачитися з дитиною. Він не заперечував щодо надання дозволу на виїзд за кордон дитини, проте мати вирішує це через суд. Батько категорично заперечував щодо позбавлення його батьківських прав, зазначив, що мати маніпулює дитиною, а також про те, що виховував дитину з народження до моменту розлучення та перебував у декретній відпустці по догляду за дитиною.

Під час судового розгляду справи відповідач категорично заперечував проти позбавлення його батьківських прав, зазначав, що проявляє інтерес до дитини, вказуючи, що між ним та позивачем існує конфлікт, який позначається на його можливостях спілкуватися з дитиною.

Зважаючи на те, що позбавлення батьківських прав є крайнім заходом, суд може у виняткових випадках при доведеності винної поведінки когось із батьків або їх обох з урахуванням її характеру, особи батька і матері, а також інших конкретних обставин справи відмовити у задоволенні позову про позбавлення цих прав, попередивши відповідача про необхідність змінити ставлення до виховання дитини (дітей) і поклавши на органи опіки та піклування контроль за виконанням ним батьківських обов'язків. Таким чином, позбавлення батьківських прав допускається лише тоді, коли змінити поведінку батьків у кращу сторону неможливо, і при наявності вини у діях батьків.

З урахуванням наведеного Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду дійшов висновку, що касаційну скаргу слід залишити без задоволення, а рішення Солом'янського районного суду міста Києва від 19 червня 2019 року та постанову Київського апеляційного суду від 09 жовтня 2019 року – без змін.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92973317>

Постанова Верховного Суду від 19 листопада 2020 року у справі № 317/923/17 (провадження № 61-966св19)

При вирішенні спорів про позбавлення батьківських прав судам слід мати на увазі, що позбавлення батьківських прав є крайнім заходом вирішення сімейних питань, на який вони йдуть лише у виняткових випадках, і головне – за наявності достатніх та переконливих доказів, що характеризують особливості батька й матері як особи, що становить реальну загрозу для дитини, її здоров'я та психічного розвитку.

Дитина має право на особливе піклування та повинна мати свободу вибору щодо своїх батьків.

Запорізька районна державна адміністрація Запорізької області як орган опіки та піклування звернулася до суду з позовом в інтересах п'яти дітей до їх батьків, третя особа: виконавчий комітет Веселівської сільської ради Запорізької області, про позбавлення батьківських прав, стягнення аліментів та передачу дітей під опіку держави. Позов був мотивований тим, що до служби у справах дітей Запорізької районної державної адміністрації Запорізької області надійшло повідомлення з Веселівської сільської ради Запорізького району Запорізької області від 22 лютого 2017 року № 01-35/063 про факт нанесення батьками тілесних ушкоджень (опіки пальців прямих кінцівок) трьом малолітнім дітям.

Згідно з інформацією, наданою адміністрацією Петропільського навчально-виховного комплексу Запорізького району Запорізької області від 22 лютого 2017 року, зранку, 21 лютого 2017 року, класовод 2-го класу помітила, що її учень (ОСОБА_2) не може писати та скаржитися на біль руки. Вчитель помітила, що у хлопчика обпалені пальці. Зі слів дитини, пальці йому та його меншим сестрі та брату обпалив батько. Також він повідомив, що мати відпустила сина до школи з умовою на те, що він не буде звертатися до медпункту.

Висновком комісії встановлено, що батьки систематично застосовують фізичні методи покарання дітей, не приділяють належної уваги вихованню дітей. Рекомендовано консультацію хірурга з приводу опіків трьом дітям. Відповідачі надали письмові пояснення та підтвердили, що 18 лютого 2017 року діти гралися сірниками і підпалили літню кухню, за що їх покарали та запальничкою обпекли дітям пальці.

Після відібрання малолітні були влаштовані до КЗ «Запорізький обласний центр соціально-психологічної реабілітації дітей» ЗОР. Розпорядженням голови райдержадміністрації від 10 березня 2017 року № 120 «Про тимчасове влаштування в сім'ю малолітньої» малолітня дитина тимчасово влаштована до сім'ї бабусі, де наразі і проживає.

Рішенням Запорізького районного суду Запорізької області від 08 вересня 2017 року у задоволенні позову відмовлено. Рішення суду першої інстанції мотивоване тим, що позбавлення батьківських прав у даному випадку є не доцільним, оскільки батьки намагаються приймати участь у вихованні дітей, виявляють стійке бажання у виконанні батьківських обов'язків, а позбавлення батьківських прав є крайнім заходом впливу на осіб, які не виконують батьківських обов'язків, який за обставин, що склались, застосовувати неможливо.

Постановою Запорізького апеляційного суду від 20 листопада

2018 року рішення Запорізького районного суду Запорізької області від 08 вересня 2017 року в частині відмови в задоволенні позову скасовано та прийнято в цій частині нове рішення. Позбавлено батька батьківських прав відносно малолітнього сина ОСОБА_2. В іншій частині рішення залишено без змін. Постанова суду апеляційної інстанції мотивована тим, що суд першої інстанції дійшов вірного висновку, що позбавлення матері батьківських прав у цьому випадку є не доцільним, з огляду на відсутність винної поведінки та свідомого нехтування матір'ю своїми батьківськими обов'язками і те що, мати дітей намагається брати участь у вихованні дітей, виявляє стійке бажання у виконанні батьківських обов'язків, а позбавлення батьківських прав є крайнім заходом впливу на осіб, які не виконують батьківських обов'язків. Разом з цим апеляційний суд дійшов висновку щодо доведеності факту засудження батька за вчинення умисного кримінального правопорушення щодо дитини ОСОБА_2, що відповідно до вимог частини першої статті 164 СК України є підставою для позбавлення батьківських прав.

Позиція Верховного Суду та нормативно - правове обґрунтування.

Тлумачення пункту 2 частини першої статті 164 СК України дозволяє зробити висновок, що ухилення від виконання своїх обов'язків по вихованню дитини може бути підставою для позбавлення батьківських прав лише за умови винної поведінки батьків, свідомого нехтування ними своїми обов'язками.

Під час ухвалення рішення про позбавлення батьківських прав суд бере до уваги інформацію про здійснення соціального супроводу сім'ї (особи) у разі здійснення такого супроводу (частина четверта статті 164 СК України).

Згідно зі статтею 166 СК України позбавлення батьківських прав є винятковою мірою, яка тягне за собою надзвичайні правові наслідки як для батька (матері), так і для дитини.

Позбавлення батьківських прав (тобто прав на виховання дитини, захист її інтересів, на відібрання дитини в інших осіб, які незаконно її утримують, та ін.), що надані батькам до досягнення дитиною повноліття і ґрунтуються на факті спорідненості з нею, є крайнім заходом впливу на осіб, які не виконують батьківських обов'язків, а тому питання про його застосування слід вирішувати лише після повного, всебічного, об'єктивного з'ясування обставин справи, зокрема ставлення батьків до дітей.

Ухилення батьків від виконання своїх обов'язків має місце, коли вони не піклуються про фізичний і духовний розвиток дитини, її навчання, підготовку до самостійного життя, зокрема: не забезпечують необхідного харчування, медичного догляду, лікування дитини, що негативно впливає на її фізичний розвиток як складову виховання; не спілкуються з дитиною в обсязі, необхідному для її нормального самоусвідомлення; не надають дитині доступу до культурних та інших духовних цінностей; не сприяють засвоєнню нею загальноновизнаних норм моралі; не виявляють інтересу до її внутрішнього світу; не створюють умов для отримання нею освіти. Зазначені фактори, як кожен окремо, так і в сукупності, можна розцінювати як ухилення від виховання дитини лише за умови винної поведінки батьків, свідомого нехтування ними своїми обов'язками. Крім того, зазначені чинники, повинні мати систематичний та постійний характер. Таким чином, позбавлення батьківських прав допускається лише тоді, коли змінити поведінку батьків у кращу сторону неможливо і

лише при наявності вини у діях батьків.

Звернення до суду з позовом про позбавлення батьківських прав має передувати виважене та ґрунтовне підготовка, збір необхідної доказової бази, адже більшість чинників, які є підставою для прийняття позитивних рішень у вказаних категоріях справи, мають оціночний характер, залежать від конкретних обставин справи та особистості учасників цих правовідносин.

При цьому Верховний Суд зазначає, що за положенням частини шостої статті 19 СК України суд може не погодитися з висновком органу опіки та піклування (про доцільність чи недоцільність позбавлення батьківських прав), якщо він є недостатньо обґрунтованим, суперечить інтересам дитини. Висновок виконавчого комітету має рекомендаційний характер, а тому не може бути безумовною підставою для задоволення позову та позбавлення одного із батьків батьківських прав.

При вирішенні такої категорії спорів судам слід мати на увазі, що позбавлення батьківських прав є крайнім заходом вирішення сімейних питань, на який вони йдуть лише у виняткових випадках, і головне – за наявності достатніх та переконливих доказів, що характеризують особливості батька й матері як особи, що становить реальну загрозу для дитини, її здоров'я та психічного розвитку.

Дитина має право на особливе піклування та повинна мати свободу вибору щодо своїх батьків.

Аналізуючи встановлені факти у контексті позбавлення батьківських прав, суди повинні зважувати на те, що позбавлення батьківських прав на дитину вже несе в собі негативний вплив на свідомість дитини, та застосовувати цей захід як крайню міру впливу та захисту прав дитини. Таким чином, позбавлення батьківських прав є крайнім заходом, який слід розглядати як виключний і надзвичайний спосіб впливу на недобросовісних батьків. Аналогічний правовий висновок викладено в постановках Верховного Суду від 29 квітня 2020 року у справі № 522/10703/18, від 13 квітня 2020 року, у справі № 760/468/18, від 11 березня 2020 року у справі № 638/16622/17, від 02 жовтня 2019 року у справі № 461/7387/16-ц, від 08 травня 2019 року у справі № 409/1865/17-ц. Судова практика щодо застосування положень статті 164 СК України є усталеною.

Ураховуючи викладене, суди першої та апеляційної інстанцій на підставі належним чином оцінених доказів, дійшли правильного висновку про те, що підстави, передбачені частиною першою статті 164 СК України для позбавлення відповідача ОСОБА_6 батьківських прав відносно малолітніх дітей, відсутні. Мати дітей бажає спілкуватися з дітьми, проти позбавлення батьківських прав заперечує, а позбавлення батьківських прав слід розглядати як крайній захід сімейно-правового характеру, який застосовується до батьків, що не забезпечують належного виховання своїх дітей.

В той же час апеляційний суд дійшов обґрунтованого висновку щодо наявності підстав для позбавлення батьківських прав відносно малолітнього ОСОБА_2, оскільки вироком Запорізького районного суду Запорізької області від 26 вересня 2017 року батька визнано винним у скоєнні злочину, передбаченого частиною першою статті 122 КК України та призначено йому покарання у виді обмеження волі на строк 1 рік 6 місяців за вчинення умисного кримінального правопорушення щодо дитини, що відповідно до вимог частини першої статті 164 СК України є підставою для позбавлення батьківських прав.

З урахуванням наведеного Верховний Суд складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду дійшов висновку, що постанова суду апеляційної інстанції прийнята з додержанням норм матеріального і без порушення норм процесуального права.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93053383>

Аналогічний правовий висновок викладений у постанові Верховного Суду від 03.12.2020 року у справі № 577/5538/19 (провадження № 61-9337св20).

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93438168>

Постанова Верховного Суду від 23 листопада 2020 року у справі № 725/4424/18 (провадження № 61-10445св20)

Позбавлення батьківських прав є крайнім заходом, який слід розглядати як виключний і надзвичайний спосіб впливу на недобросовісних батьків.

Сплата аліментів не у повному обсязі не свідчить про ухилення батька від виконання своїх обов'язків та не є підставою для позбавлення його батьківських прав.

Позивач повинен надати докази ухилення відповідачем від виховання дитини за умови його винної поведінки та свідомого нехтування ним своїми обов'язками.

Позивач звернулася до суду з позовом до колишнього чоловіка, третя особа: служба у справах дітей Сторожинецької районної державної адміністрації Чернівецької області, про позбавлення батьківських прав. Позивач стверджувала, що відповідач з жовтня 2015 року проживає окремо, не своєчасно здійснює сплату аліментів, не надає іншого утримання дитині, не цікавиться розвитком дитини, не бере участі у вихованні, не виконує батьківських обов'язків, не спілкується з дитиною.

Рішенням Першотравневого районного суду м. Чернівці від 14 серпня 2019 року позов задоволено.

Суд першої інстанції виходив з того, що відповідач ухиляється від виконання своїх обов'язків, не піклується дитиною, вихованням не займається, не цікавиться дозвіллям, здоров'ям, не надає утримання, самоусунувся від виконання батьківських обов'язків.

На обґрунтування таких висновків суд першої інстанції послався на рішення виконавчого комітету Сторожинецької міської ради від 11 лютого 2016 року та рішення органу опіки та піклування виконавчого комітету Чернівецької міської ради від 29 травня 2019 року №01/02-24/1370 про доцільність позбавлення батьківських прав відповідача відносно доньки, довідку розрахунків щодо розміру нарахованих та сплачених аліментів старшого державного виконавця Другого відділу державної виконавчої служби міста Чернівці Головного територіального управління юстиції у Чернівецькій області від 16 липня 2018 року №16266/6, довідку дошкільного навчального закладу №33 «Оселя талановитих» Чернівецької міської ради від 10 березня 2017 року,

довідку Сторожинецького дошкільного навчального закладу «Сонечко» від 13 липня 2015 року №625.

Постановою Чернівецького апеляційного суду від 27 листопада 2019 року рішення Першотравневого районного суду м.Чернівці від 14 серпня 2019 року скасовано. У позові про позбавлення батьківських прав відмовлено. Попереджено відповідача про необхідність змінити ставлення до виховання доньки, поклавши на органи опіки та піклування контроль за виконанням ним батьківських обов'язків.

Позиція Верховного Суду та нормативно - правове обґрунтування.

Верховний Суд виходить з того, що ухилення батьків від виконання своїх обов'язків має місце, коли вони не піклуються про фізичний і духовний розвиток дитини, її навчання, підготовку до самостійного життя, зокрема: не забезпечують необхідного харчування, медичного догляду, лікування дитини, що негативно впливає на її фізичний розвиток як складову виховання; не спілкуються з дитиною в обсязі, необхідному для її нормального самоусвідомлення; не надають дитині доступу до культурних та інших духовних цінностей; не сприяють засвоєнню нею загальноновизнаних норм моралі; не виявляють інтересу до її внутрішнього світу; не створюють умов для отримання нею освіти. Зазначені фактори, як кожен окремо, так і в сукупності, можна розцінювати як ухилення від виховання дитини лише за умови винної поведінки батьків, свідомого нехтування ними своїми обов'язками.

Зважаючи на те, що позбавлення батьківських прав є крайнім заходом, суд може у виняткових випадках, при доведеності винної поведінки когось із батьків або їх обох з урахуванням її характеру, особи батька і матері, а також інших конкретних обставин справи, відмовити в позові про позбавлення цих прав, попередивши відповідача про необхідність змінити ставлення до виховання дитини (дітей) і поклавши на органи опіки та піклування контроль за виконанням ним батьківських обов'язків. Ухвалюючи таке рішення, суд має право вирішити питання про відібрання дитини у відповідача і передачу органам опіки та піклування (якщо цього потребують її інтереси), але не повинен визначати при цьому конкретний заклад.

Верховний Суд виходить з того, що судом на перше місце ставляться «якнайкращі інтереси дитини», оцінка яких включає в себе знаходження балансу між усіма елементами, необхідними для прийняття рішення. Водночас позбавлення батьківських прав батька щодо неповнолітньої дитини є крайнім заходом впливу.

Верховний Суд бере до уваги, що розірвання сімейних зв'язків означає позбавлення дитини її коріння, а це можна виправдати лише за виняткових обставин (рішення Європейського суду з прав людини від 18 грудня 2008 року у справі «Савіні проти України», пункт 49).

З огляду на встановлені обставини справи щодо поведінки батька дитини, Верховний Суд зауважує, що відсутні підстави для застосування до відповідача крайнього заходу впливу у вигляді позбавлення його батьківських прав.

Демократичне суспільство характеризується плюралізмом, терпимістю, широтою поглядів. Таким чином, держави мають

позитивне зобов'язання із забезпечення процедурних гарантій від свавілля як умову обґрунтованості втручання в права, що захищаються статтею 8 Конвенції. Щоб втручання було визнано «необхідним у демократичному суспільстві», воно повинно бути обґрунтовано «гострою соціальною необхідністю». Причини, що наводяться внутрішніми судами для обґрунтування оскаржених заходів, повинні бути достатніми і стосуватися справи.

Доводи касаційної скарги щодо сплати аліментів не у повному обсязі не свідчить про ухилення батька від виконання своїх обов'язків та не є підставою для позбавлення його батьківських прав.

Зокрема, суд апеляційної інстанції встановив відсутність подання позивачем доказів, ухилення відповідачем від виховання дитини за умови його винної поведінки та свідомого нехтування ним своїми обов'язками.

Позбавлення батьківських прав є крайнім заходом, який слід розглядати як виключний і надзвичайний спосіб впливу на недобросовісних батьків.

Аналогічний правовий висновок викладено в постановках Верховного Суду від 29 квітня 2020 року у справі № 522/10703/18, від 13 квітня 2020 року у справі № 760/468/18, від 11 березня 2020 року у справі № 638/16622/17, від 02 жовтня 2019 року у справі № 461/7387/16-ц, від 08 травня 2019 року у справі № 409/1865/17-ц. Судова практика щодо застосування положень статті 164 СК України є усталеною.

У зв'язку з наведеним Верховний Суд у складі постійної колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду дійшов висновку, що касаційну скаргу слід залишити без задоволення, а постанову Чернівецького апеляційного суду від 27 листопада 2019 року – без змін.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93268308>

Постанова Верховного Суду від 02 грудня 2020 року у справі № 180/1954/19 (провадження № 61-9754св20)

Самі по собі неприязні стосунки між батьками та недосагнення ними згоди щодо порядку і способу участі у вихованні дитини не можуть бути підставою для позбавлення батьківських прав.

Позивач звернулася до суду із позовом до колишнього чоловіка, третя особа, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмету спору: служба у справах дітей виконавчого комітету Марганецької міської ради, про позбавлення батьківських прав. Після розірвання шлюбу дитина проживає з матір'ю. У лютому 2014 року відповідач дав згоду на зміну прізвища сина. Після зміни прізвища дитини відповідач з власної ініціативи припинив спілкування з сином, не цікавиться його станом здоров'я, не займається його фізичним та духовним розвитком, не вітає з Днем народження, не відвідує важливі для дитини події, не надає матеріальної допомоги, окрім сплати визначених судом аліментів. Дитина батька не пам'ятає. Дитина відвідує колектив народних танців, секції дзюдо, шахів та уроки англійської мови. Змагання з дзюдо та танцювальні конкурси часто відбуваються за межами України, що потребує дозволу обох батьків для виїзду дитини за кордон. За період 2014–2019 років позивач тричі

зверталася до відповідача надати вказану згоду. Двічі відповідач таку згоду надавав, при цьому не цікавився життям сина, а оформлення згоди відбувалось за її рахунок. При останньому зверненні з проханням надати згоду на виїзд дитини за межі України, відповідач в обмін попросив її відмовитися від аліментів на утримання сина. Враховуючи вказані обставини позивач просила позбавити відповідача батьківських прав щодо сина.

Рішенням комісії з питань захисту прав дитини виконавчого комітету Марганецької міської ради Дніпропетровської області № 120 від 26 листопада 2019 року відмовлено у наданні висновку про доцільність позбавлення відповідача батьківських прав по відношенню до малолітнього сина. Рекомендовано батькам знайти компроміс під час зустрічей батька з дитиною. Надано дозвіл відповідачу бачитись щосуботи з дитиною у присутності матері, психолога на території м. Марганець.

Рішенням Марганецького міського суду Дніпропетровської області від 31 січня 2020 року, залишеним без змін постановою Дніпровського апеляційного суду від 03 червня 2020 року, в задоволенні позову відмовлено. Суду при ухваленні рішень виходили з відсутності належних та допустимих доказів винної поведінки відповідача щодо умисного злісного ухилення від виконання батьківських обов'язків, а також враховували заперечення відповідача проти позбавлення його батьківських прав.

Позиція Верховного Суду та нормативно - правове обґрунтування.

Виховання дитини має спрямовуватися на розвиток її особистості, поваги до прав, свобод людини і громадянина, мови, національних історичних і культурних цінностей українського та інших народів, підготовку дитини до свідомого життя у суспільстві в дусі взаєморозуміння, миру, милосердя, забезпечення рівноправності всіх членів суспільства, злагоди та дружби між народами, етнічними, національними, релігійними групами. Батьки, які проживають окремо від дитини, зобов'язані брати участь у її вихованні і мають право спілкуватися з нею, якщо судом визнано, що таке спілкування не перешкоджатиме нормальному вихованню дитини (частина друга статті 15 Закону України «Про охорону дитинства»).

Ухилення батьків від виконання своїх обов'язків має місце, коли вони не піклуються про фізичний і духовний розвиток дитини, її навчання, підготовку до самостійного життя, зокрема: не забезпечують необхідного харчування, медичного догляду, лікування дитини, що негативно впливає на її фізичний розвиток як складову виховання; не спілкуються з дитиною в обсязі, необхідному для її нормального самоусвідомлення; не надають дитині доступу до культурних та інших духовних цінностей; не сприяють засвоєнню нею загальноновизнаних норм моралі; не виявляють інтересу до її внутрішнього світу; не створюють умов для отримання нею освіти. Зазначені фактори, як кожен окремо, так і в сукупності, можна розцінювати як ухилення від виховання дитини лише за умови винної поведінки батьків, свідомого нехтування ними своїми обов'язками.

Позбавлення батьківських прав є крайнім заходом, суд може у виняткових випадках при доведеності винної поведінки когось із батьків або їх обох з урахуванням її характеру, особи батька і матері, а також інших конкретних обставин справи відмовити в задоволенні позову про позбавлення цих прав, попередивши відповідача про необхідність змінити ставлення до виховання

дитини (дітей) і поклавши на органи опіки та піклування контроль за виконанням ним батьківських обов'язків.

У справі «Ілля Ляпін проти Росії» (заява № 70879/11) ЄСПЛ наголошував на тому, що позбавлення особи її/його батьківських прав є особливо кардинальним заходом, який позбавляє батька/матір сімейного життя з дитиною, та не відповідає меті їх возз'єднання, зазначивши при цьому, що наявність сімейних зв'язків між подружжям та дитиною, про які вони дійсно піклуються, мають бути захищені відповідно Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

При цьому на відміну від справи «Ілля Ляпін проти Росії» (заява № 70879/11), яка була предметом розгляду ЄСПЛ та в якій фактично застосований захід у вигляді позбавлення батьківських прав дозволив оформити відносини дитини із особою, яка на протязі тривалого часу замість біологічного батька фактично здійснювала батьківські права та виконувала батьківські обов'язки, у розглядуваній справі № 552/3561/19 такі обставини судами не встановлені, а приводом до ініціювання позбавлення батьківських прав відповідача зокрема стали наявні, за твердженням позивача, складнощі при оформленні у 2019 році згоди батька на виїзд дитини за межі України.

Рівність прав батьків щодо дитини є похідною від прав та інтересів дитини на гармонійний розвиток та належне виховання. При цьому в першу чергу повинні бути визначені та враховані інтереси дитини, виходячи із об'єктивних обставин спору, а вже тільки потім права батьків.

Наведене узгоджується з висновками щодо врахування найкращих інтересів дитини при розгляді справ, які стосуються прав дітей, сформульованими Великою Палатою Верховного Суду у постанові від 17 жовтня 2018 року в справі № 402/428/16-ц (провадження № 14-327цс18) та Верховним Судом у постанові: від 13 листопада 2020 року у справі № 760/6835/18 (провадження № 61-19550св19), від 09 листопада 2020 року у справі № 753/9433/17 (провадження № 61-3462св20), від 02 листопада 2020 року у справі № 552/2947/19 (провадження № 61-12144св20) та ін.

Повно встановивши обставини справи та перевіrivши їх доказами, які оцінено на предмет належності, допустимості, достовірності, достатності та взаємного зв'язку, а також врахувавши практику ЄСПЛ, суд першої інстанції, з висновками якого погодився апеляційний суд, дійшов обґрунтованого висновку про відмову у задоволенні позову про позбавлення відповідача батьківських прав щодо малолітнього сина, оскільки відсутні підстави вважати, що відповідач свідомо ухиляється від виховання сина та його утримання.

Верховний Суд наголошує, що самі по собі неприязні стосунки між батьками та недосягнення ними згоди щодо порядку і способу участі у вихованні дитини не можуть бути підставою для позбавлення батьківських прав.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93471912>

3.1.6. Справи щодо видачі обмежувальних приписів

Постанова Верховного Суду від 29.07.2020 року у справі № 310/3195/18 (провадження № 61-22340св19)

Рішення не може ґрунтуватися на припущеннях. Для задоволення заяви про видачу обмежувального припису заявник повинен довести суду факт вчинення домашнього насильства або ж факт існування обґрунтованих ризиків вчинення такого насильства. Також, судам необхідно з'ясовувати дійсні мотиви заявника.

У травні 2019 року заявниця в інтересах малолітньої онуки звернулася до суду із заявою про видачу обмежувального припису, заінтересовані особи: мати та вітчиму онуки.

Заява обґрунтована тим, що малолітня дівчинка проживає разом із батьками: дочкою заявниці та її чоловіком, який не є біологічним батьком дитини, проте записаний батьком у свідоцтві про народження за спільною заявою разом з матір'ю.

24 квітня 2019 року заявниці зателефонувала онука та повідомила, що у неї болить голова, вона голодна, а батьки поїхали на три дні на церковні молебни. Бабуся негайно приїхала, нагодувала дитину, звернулася до лікаря, викликала поліцію та службу у справах дітей.

За адресою виклику прибув екіпаж поліції, який прийняв у неї заяву про насилля в сім'ї, а від дитини – пояснення. Дівчинка розповіла співробітнику служби у справах дітей, що вітчим її систематично б'є, ставить колінами на сиру гречку, лупцює хворостою, морить голодом, відібрав у неї телефон, забирає гроші, які їй дарують дід та бабуся на свята, крім того, погрожує разом з матір'ю вигнати її з дому. Заявниця зазначила, що її донька разом із чоловіком є сектантами Християнської церкви «Нове покоління» та не заперечують, що застосовують щодо дітей фізичне насилля з метою їх виховання.

З огляду на це заявниця вважала, що батьки скоїли стосовно доньки домашнє насильство, а саме: фізичне, що полягало у нанесенні тілесних ушкоджень, залишенні в небезпеці, ненаданні допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, вчиненні інших правопорушень насильницького характеру; психологічне, що полягає в словесних погрозах, приниженні, переслідуванні, залякуванні, інших діяннях, спрямованих на обмеження волевиявлення особи, якщо такі дії або бездіяльність викликали у постраждалої особи побоювання за свою безпеку чи безпеку третіх осіб, спричинили емоційну невпевненість, нездатність захистити себе або завдали шкоди психічному здоров'ю особи; економічне, що полягає в умисному позбавленні житла, їжі, одягу, іншого майна, коштів чи документів або можливості користуватися ними, залишенні без догляду чи піклування, перешкоджанні в отриманні необхідних послуг з лікування чи реабілітації, примушуванні до праці, заборону навчатися та інші правопорушення економічного характеру.

Із цих підстав заявниця просила видати обмежувальний припис строком на шість місяців із заборонаю матері та вітчиму дівчинки перебувати у місці її проживання (перебування) та

наближатися ближче 50 м до місця проживання (перебування), навчання, інших місць частого відвідування дитини; особисто і через третіх осіб розшукувати дитину, переслідувати її та в будь-який спосіб спілкуватися з нею, без згоди та присутності заявниці/бабусі.

Московський районний суд міста Харкова рішенням від 29 травня 2019 року заяву задовольнив частково. Видав обмежувальний припис щодо матері та вітчима дівчинки строком на три місяці, заборонивши останнім: 1) перебувати в місці проживання (перебування) дитини; 2) наближатися ближче 50 м до місця проживання (перебування), навчання, інших місць частого відвідування дитини; 3) особисто і через третіх осіб розшукувати дитину, переслідування її та в будь-який час спілкування із нею без згоди та присутності бабусі.

Харківський апеляційний суд постановою від 04.12.2019 року рішення скасував, ухвалив у справі нове рішення про відмову в задоволенні заяви. Апеляційний суд виходив з того, що заявниця не довела факту вчинення батьками домашнього насильства у будь-якій формі відносно малолітньої доньки, не надала доказів існування ризиків вчинення домашнього насильства.

При цьому, судами було встановлено наступні обставини. 25.04.2019 року комісією у складі голови селищної ради Іванівського району Одеської області, членів комісії, було складено акт, згідно якого за адресою: АДРЕСА_1, проживають без реєстрації заінтересовані особи та три дочки. На час перевірки комісія виявила, що батьків дітей вдома немає, старша дочка залишена вдома хворою; житлово-побутові умови незадовільні, в будинку та кімнатах повна антисанітарія; немає продуктів; в кімнаті на підлозі на килимовому покритті працював електрообігрівач, що є порушенням правил пожежної безпеки. Зазначені факти засвідчені співробітниками поліції Іванівського району, які були викликані заявницею.

03.05.2019 року складено акт обстеження умов проживання заявниці комісією служби у справах дітей по Московському району Департаменту служб у справах дітей Харківської міської ради, згідно якого умови проживання задовільні, з усіма зручностями, для розвитку та виховання дитини створені необхідні умови, в окремій кімнаті влаштовані ліжко, стіл для навчання, шафа для одягу з необхідними речами.

14.05.2019 року складено акт обстеження житлово-побутових умов. Згідно акту будинок, де мешкає родина заінтересованих осіб, знаходиться в нормальному стані, умови проживання задовільні, кімната облаштована необхідними меблями, діти доглянуті, з батьками проведена профілактична бесіда щодо залишення дитини однієї вдома.

25.04.2019 року сімейний лікар Петрівської амбулаторії загальної практики сімейної медицини видала довідку про те що 22.04.2019 року дівчинка оглянута лікарем, встановлено діагноз: гострий трахеїт, рекомендовано медикаментозне лікування.

Голова Петрівської селищної ради Одеської області надав суду письмові пояснення, в яких вказав, що 25.04.2019 року до нього звернулася заявниця та повідомила, що вона приїхала з Харкова до онуки. Коли зайшла до будинку, де мешкала онука, побачила, що батьків немає вдома, а дитина хвора на застуду з високою температурою. Заявниця повідомила сільському голові про тривалу, більше трьох днів, відсутність батьків. Як з'ясувалося в подальшому заявниця ввела в оману голову сільської ради. Насправді мала намір забрати онуку до міста Харкова. При

цьому батьків не повідомила, їх згоди на це не отримала. Як з'ясувалось, батьки разом з молодшими доньками 24.04.2019 року поїхали до міста Одеси та повернулися додому вже наступного дня – 25.04.2019 року, проте старшу доньку дома не застали, в цей же день викликали поліцію та написали відповідну заяву. Також, заінтересовані особи подали суду медичну карту малолітньої доньки, з якої вбачається що зверталися до лікаря декілька разів протягом року, характеристики зі школи, від жителів смт. Петрівка та прихожан церкви «Нове покоління», згідно яких обоє батьків мають позитивні характеристики.

Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування.

Суд першої інстанції під час оцінки доведеності факту вчинення батьками фізичного, психологічного та економічного насильства щодо дитини дійшов висновку про наявність підстав для застосування обмежувального припису щодо батьків.

Суд апеляційної інстанції дослідив докази у справі у їх сукупності та дійшов висновку, що вони не підтверджують фактів вчинення батьками домашнього насильства у будь-якій формі. Верховний Суд погодився з висновками суду апеляційної інстанції з наступних підстав.

Із матеріалів справи випливає, що між сторонами у справі – бабусею, та батьками дівчинки існує конфліктна ситуація щодо релігійних переконань заінтересованих осіб.

Верховний Суд зауважує, що заявниця не довела наявності обґрунтованих ризиків вчинення матір'ю та вітчимом домашнього насильства щодо їх малолітньої дитини і потребу в її захисті в порядку, передбаченому законом. Оскільки із встановлених обставин справи вбачається, що обоє батьків до адміністративної або кримінальної відповідальності за насильство в сім'ї не притягалися, а внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань не свідчить про притягнення заінтересованих осіб до кримінальної відповідальності, термінового заборонного припису стосовно них у встановленому законом порядку винесено не було, а заявлені обмежувальні заходи фактично зводяться до відібрання малолітньої дитини.

Заявниця не довела, що рішення про задоволення поданої нею заяви якнайкраще відповідатиме інтересам малолітньої дитини. Суд зауважив, що достатньою підставою для задоволення такої заяви могло бути існування обґрунтованого побоювання вчинення такого насильства зі сторони заінтересованих осіб у майбутньому, що у цій справі доведено не було.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93373757>

Постанова Верховного Суду від 02 листопада 2020 року у справі № 336/3551/18-ц (провадження № 61-1693св19)

В Законі України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» чітко прописані підстави для застосування судами інструменту обмежувального припису. При цьому, в заяві про видачу обмежувального припису заявник має чітко прописати в якій саме формі було до нього застосовано насильство. І надати відповідні докази. Факти звернення до правоохоронних органів не підтверджують вчинення домашнього насильства.

У червні 2018 року заявниця звернулася до суду із заявою про видачу обмежувального припису, заінтересовані особи: колишній чоловік заявниці, Районна адміністрація Запорізької міської ради по Шевченківському району як орган опіки та піклування.

Вимоги обґрунтовувала тим, що з 04.08.2006 року по 09.06.2015 року перебувала у зареєстрованому шлюбі із заінтересованою особою. Від шлюбу сторони мають двох малолітніх синів. Через те, що між нею та колишнім чоловіком існують неприємні відносини та те, що старший син не бажає зустрічатися з батьком, останній звернувся до Районної адміністрації Запорізької міської ради по Шевченківському району із заявою про визначення способу його участі у вихованні малолітнього сина.

Розпорядженням голови районної адміністрації від 11.11.2014 року № 591 визначено спосіб участі батька у вихованні малолітніх синів, а саме побачення з сином перша та третя субота, друга та четверта неділя місяця протягом чотирьох годин на день, за попередньою домовленістю з їхньою матір'ю, з правом відвідування місця проживання батька, культурних та розважальних закладів. Також відповідно до заяви батько від спілкування з молодшим сином до досягнення ним трирічного віку взагалі відмовився.

Рішенням Шевченківського районного суду м. Запоріжжя від 12.05.2015 року позов колишнього чоловіка до заявниці, третя особа – Районна адміністрація Запорізької міської ради по Шевченківському району, про встановлення порядку спілкування та участі у вихованні дитини, задоволено частково. Визначено спосіб спілкування батька із сином кожні першу та третю суботи, другу та четверту неділі місяця з 10 год. 00 хв. до 19 год. 00 хв. за місцем проживання батька із правом відвідування культурних та розважальних закладів під час побачень; час для спільного відпочинку батька із неповнолітнім сином, а саме: протягом двадцяти календарних днів у період із 01 червня до 30 серпня кожного року за попереднім погодженням із заявницею. Рішення суду набрало законної сили 16.11.2015 року.

Заявниця стверджувала, що старший син дуже страждає під час зустрічей з батьком та внаслідок протиправної поведінки батька стосовно дитини вона відчуває моральний біль під час їхніх зустрічей; у дитини вже виникли хвороби нервової системи. Заявниця зазначила, що таке спілкування перешкоджає нормальному розвитку дитини. Вона зверталася зі скаргами до Служби (Управління) у справах дітей відділу по Шевченківському району щодо протиправної поведінки батька стосовно дитини, створення батьком завідомо спровокованих конфліктних ситуацій під час відвідування дитини, проте відповідно до відповіді про розгляд звернення від 21.07.2016 року їй рекомендовано звернутися до поліції.

Заявниця просила видати обмежувальний припис строком на шість місяців стосовно колишнього чоловіка, яким визначити заходи тимчасового обмеження його прав та покласти на нього обов'язки, заборонивши перебувати у місці спільного проживання (перебування) з постраждалими особами: заявницею та малолітніми синами за адресою їх проживання; заборонивши наблизитися на відстань ближче 100 метрів до місця проживання (перебування), навчання, роботи, інших місць частого відвідування постраждалими особами; заборонивши вести листування, телефонні переговори з постраждалими особами, або контактувати з ними через інші засоби зв'язку особисто і через третіх осіб.

Колишній чоловік проти задоволення заяви заперечував, оскільки надані заявницею докази не можуть бути підтвердженням його впливу на психічний стан дитини, а видача обмежувального припису буде не на користь дитини.

Рішенням Шевченківського районного суду м. Запоріжжя від 03.07.2018 року заяву задоволено. Видано обмежувальний припис стосовно її колишнього чоловіка, яким визначено заходи тимчасового обмеження його прав та покладено на нього вище перелічені обов'язки. Строк дії обмежувального припису встановлено на шість місяців. Ухвалюючи рішення, суд першої інстанції врахував, що систематичність вчинення тиску стосовно заявниці та членів сім'ї, включаючи малолітніх дітей, підтверджується листами місцевої прокуратури та відділу поліції, за змістом яких заявниця в своїх інтересах та в інтересах дітей постійно звертається із заявами про вчинення колишнім чоловіком кримінальних правопорушень. За фактом звернень стосовно колишнього чоловіка зареєстровано 37 заяв. Також, суд поклав в основу рішення Висновки спеціалістів-психологів, якими підтверджується, що старший син сторін по справі є дитиною, яка страждає від психологічного насильства, сприймає батька, як людину, яка загрожує благополуччю матері та безпосередньо самої дитини, знаходячись поряд з батьком, він не може відчувати себе у безпеці. Дитина опирається на власний досвід спілкування з батьком, який не в змозі диференціювати потреби дитини, поєднує їх з власними потребами, холодно та відсторонено ставиться до дитини, відносини з яким не є надійними.

Постановою Запорізького апеляційного суду від 18.12.2018 року рішення скасовано. У задоволенні заяви про видачу обмежувального припису відмовлено.

Своє рішення апеляційний суд обґрунтував тим, що судом не було належним чином оцінено ризики, які мають місце у відносинах сторін, та не зазначено, в чому проявлялося домашнє насильство, як дії заявника узгоджуються з наявними судовими рішеннями про встановлення порядку спілкування батька з дітьми. Враховуючи відсутність встановлених фактів домашнього насильства стосовно заявниці та неповнолітніх дітей, апеляційний суд дійшов висновку, що вимоги про встановлення обмежувального припису є необґрунтованими. Докази вчинення домашнього насильства заявник не надала. Факти звернення до правоохоронних органів та проведення профілактичної роботи за висновками суду апеляційної інстанції не підтверджують вчинення колишнім чоловіком заявниці будь-яких дій, які свідчили б про наявність підстав застосування Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» та встановлення обмежувального припису.

Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування.

Суди під час вирішення такої заяви мають надавати оцінку всім обставинам та доказам у справі, вирішувати питання про дотримання прав та інтересів дітей і батьків, а також забезпечити недопущення необґрунтованого обмеження одного із батьків у реалізації своїх прав відносно дітей у разі безпідставності та недоведеності вимог заяви іншого з батьків. Під час вирішення питання про наявність підстав для видачі обмежувального припису суди мають встановлювати, яким формам домашнього насильства піддавався заявник, та оцінювати ризики продовження у майбутньому домашнього насильства у будь-якому

його прояві.

У даній справі, суд апеляційної інстанції, скасовуючи рішення суду першої інстанції про задоволення заяви, проаналізував відомості про наявність спорів між колишнім подружжям щодо способів участі батька у вихованні дітей, про наявність між ними конфлікту з приводу розбіжності поглядів щодо виховання дітей, що не пов'язане із домашнім насильством, а може лише свідчити про наявність особистих неприязних стосунків між ними.

Також, Верховний Суд зауважив, що суди правильно встановили, що в матеріалах справи відсутні докази на підтвердження того, що колишній чоловік у будь-який спосіб переслідує заявницю, погрожує їй або дітям, вчиняє інші насильницькі дії стосовно неї чи спільних дітей. Відповідно підстави для запровадження для нього заборони на листування, ведення телефонних переговорів та здійснення будь-яких контактів відсутні.

Верховний Суд дійшов висновку, що звертаючись до суду заявниця не надала беззаперечних доказів на підтвердження вчинення колишнім чоловіком систематичного домашнього насильства стосовно неї та дітей у розумінні Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», а також не довела продовження настання ризиків вчинення насильства у майбутньому, тобто при розгляді цієї справи таких доказів не здобуто.

При цьому, суд апеляційної інстанції дійшов правильного висновку, що наявність тривалого конфлікту між заявницею та заінтересованою особою не підтверджує, що саме колишній чоловік вчиняє стосовно заявниці домашнє насильство, що є необхідною умовою для застосування судом до відповідної особи спеціальних заходів щодо протидії домашньому насильству.

Отже, установивши, що усупереч вимогам статті 81 ЦПК України заявниця не надала суду належних та допустимих доказів на підтвердження фактів вчинення домашнього насильства стосовно неї та дітей колишнім чоловіком, а також ризиків, які можуть настати у майбутньому у зв'язку із невчиненням стосовно останнього обмежувального припису, суд апеляційної інстанції обґрунтовано відмовив у задоволенні заяви. Сам факт звернення заявниці до органів поліції та внесення відомостей про кримінальні провадження до ЄРДР не підтверджує факт вчинення домашнього насильства.

Верховний Суд погодився з висновками апеляційного суду, адже сформульовані висновки відповідають обставинам справи, які встановлені відповідно до вимог процесуального закону, а також узгоджуються з нормами матеріального права, які ним правильно застосовані.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92662211>

Постанова Верховного Суду від 26 жовтня 2020 року у справі № 462/2906/20 (провадження № 61-13627св20)

Верховний Суд скасував постанову апеляційного суду лише з підстави допущення порушення норм процесуального права, а саме порушення права особи на участь під час розгляду її справи. Заінтересовану особу не було належним чином повідомлено про дату час та місце апеляційного розгляду.

У травні 2020 року заявниця звернулася з заявою про винесення обмежувального припису щодо її чоловіка. Заява обґрунтована тим, що 26.10.2016 року вони зареєстрували шлюб і разом проживали у квартирі. Також, разом з ними проживала неповнолітня донька заявниці від першого шлюбу.

Заявниця вказувала, що зі слів своєї доньки, 22.04.2020 року їй стало відомо, що чоловік підглядав за донькою у ванній кімнаті, коли та переодягалась та приймала ванну, що, на її думку, теж підтверджується відеозаписом із камери, встановленої у квартирі. Після цього, заявниця спробувала поговорити з чоловіком, однак останній все заперечив, зреагував неадекватно, накинувся на неї, внаслідок чого донька викликала поліцію. Поки прибули працівники поліції, чоловік спробував утекти, викравши з квартири документи та відео реєстратор. В подальшому, заявниця написала заяву з приводу викрадення документів, відомості були внесені до ЄДРДР за ч. 1 ст. 357 КК України. На думку заявниці, діяння чоловіка щодо її доньки містять ознаки сексуального насильства. Чоловік також вчинив відносно неї психологічне насильство, оскільки після вказаного інциденту погрожував їй по телефону, висловлювався до неї нецензурними словами, з приводу чого вона 07.05.2020 звернулася до поліції, та відносно чоловіка був винесений терміновий заборонний припис.

У зв'язку із наведеним заявниця вважала, що її чоловік вчинив щодо доньки сексуальне насильство (підглядав за нею у ванній кімнаті, чим порушив її статеву недоторканість), а щодо самої заявниці – психологічне та економічне насильство, оскільки погрожував їй, викрав документи, пошкодив майно.

Заявниця просила видати обмежувальний припис, яким вжити заходи тимчасового обмеження прав чоловіка та покласти на нього обов'язки:

заборонити перебувати в місці спільного проживання з постраждалими особами: заявницею та її неповнолітньою донькою, за адресою: АДРЕСА_2;

заборонити наблизитися на відстань менше 300 м до місця проживання постраждалих осіб: заявниці та її неповнолітньої доньки за адресою: АДРЕСА_2;

заборонити особисто і через третіх осіб розшукувати постраждалих осіб: заявницю та її неповнолітню доньку, якщо вони за власним бажанням перебувають у місці, невідомому кривднику, переслідувати їх та в будь-який спосіб спілкуватися з ними;

заборонити вести листування, телефонні переговори з постраждалими особами: заявницею та її неповнолітньою донькою, або контактувати з ними через інші засоби зв'язку особисто і через третіх осіб.

Рішенням Залізничного районного суду м. Львова від 05.06.2020 року заяву задоволено частково. Видано обмежувальний припис, яким заборонено чоловіку протягом одного місяця: 1) перебувати у місці спільного проживання з постраждалою неповнолітньою наблизитись на відстань менше ніж 50 м. до місця проживання постраждалої неповнолітньої. В задоволенні інших вимог заяви відмовлено.

Рішення суду першої інстанції мотивоване тим, що 22–23 квітня 2020 року мало місце вчинення чоловіком сексуального насильства щодо неповнолітньої, яке виразилось у підгляданні та підслуховуванні без її відома та без відома її матері, в той

час, коли вона перебувала у ванній кімнаті, яке містить ознаки порушення статевої свободи та статевої недоторканості. Посилання чоловіка на те, що ним вчинялись такі дії виключно для того, щоб дізнатись про зміст розмов доньки із хлопцем, не заслуговують на увагу, оскільки доказів такого суду не надано, а вчинення таких дій не спростовують та не виправдовують втручання у її приватне життя.

Постановою Львівського апеляційного суду від 10.08.2020 року апеляційну скаргу чоловіка залишено без задоволення, а рішення суду першої інстанції без змін. Ураховуючи одиничний випадок правопорушення, з метою застосування дієвого та ефективного захисту інтересів неповнолітньої, а також недопущення повторного випадку домашнього насильства, апеляційний суд погодився із висновком суду першої інстанції про наявність підстав для видачі обмежувального припису.

У вересні 2019 року чоловік подав касаційну скаргу, в якій просив оскаржені рішення скасувати та ухвалити нове рішення, яким в задоволенні заяви відмовити. Касаційну скаргу мотивував, зокрема, тим, що апеляційний суд допустив порушення статті 368 ЦК України, згідно якої розгляд справ у суді апеляційної інстанції здійснюється в судовому засіданні з повідомленням учасників справи. Проте апеляційний суд провів розгляд справи не повідомивши чоловіка належним чином про дату, час і місце засідання. Фактично зі змісту касаційної скарги вбачається, що скаржник називає лише одну підставу для скасування попередніх рішень – порушення норм процесуального права щодо неналежного його повідомлення про дату, час та місце апеляційного розгляду.

Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування.

Верховний Суд встановив, чоловік не був належним чином повідомлений про розгляд справи судом апеляційної інстанції 10.08.2020 року. На підставі пункту 5 частини першої статті 411 ЦПК України – судові рішення підлягають обов'язковому скасуванню з направленням справи на новий розгляд, якщо справу розглянуто за відсутності будь-кого з учасників справи, належним чином не повідомлених про дату, час і місце судового засідання, якщо такий учасник справи обґрунтовує свою касаційну скаргу такою підставою. І Верховний Суд скасував постанову апеляційного суду і передав справу на новий розгляд до суду апеляційної інстанції.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92458213>

Постанова Верховного Суду від 12 жовтня 2020 року у справі № 369/12105/19 (провадження № 61–7957св20)

Факти звернення до правоохоронних органів не можуть бути і не є доказами вчинення домашнього насильства. Доказування не може ґрунтуватися на припущеннях. Тому з урахуванням вимог спеціального закону за відсутності конкретних доказів вчинення домашнього насильства, суд не може задовольнити заяву про видачу обмежувального припису.

У вересні 2019 року заявниця звернулася до суду із заявою про видачу обмежувального припису стосовно свого сина, в якій просила заборонити йому перебувати в місці спільного пере-

бування з нею за її адресою, заборонити наблизитися на відстань 20 метрів до місця проживання, перебування, інших місць частого відвідування заявниці; заборонити чинити перешкоди у догляді за заявницею, за її місцем проживання.

Заява мотивувала тим, що є сином заявниці і застосовує до неї домашнє насильство. Зокрема, 04.09.2019 року увірвався у помешкання заявниці, виніс меблі, холодильник, мікрохвильову піч, люстри, штори, стільці, гроші. 11.09.2019 року = вчергове прийшов у помешкання заявника, перевернув залишки речей, порозкидав їх, шукав гроші.

Рішенням Києво-Святошинського районного суду Київської області від 09.12.2019 року заяву про видачу обмежувального припису щодо сина – задоволено частково, видано обмежувальний припис у виді: 1) заборони перебувати в місці спільного перебування із заявницею за її адресою; 2) заборони наблизитися на відстань 20 метрів до місця проживання заявниці за її адресою; 3) встановлений строк обмежувального припису – 6 місяців. Рішення суду мотивовано тим, що існує вірогідність продовження чи повторного вчинення домашнього насильства щодо заявниці з боку її сина, а тому видача обмежувального припису стосовно строком на 6 місяців, є ефективним та дієвим заходом для захисту заявниці проти домашнього насильства.

Постановою Київського апеляційного суду від 24.02.2020 року рішення суду першої інстанції скасовано, постановлене нове судове рішення, якою заяву про видачу обмежувального припису залишено без задоволення. Постанова апеляційного суду мотивована тим, що необхідність видачі обмежувального припису, заявниця аргументувала вчиненням щодо неї психологічного та фізичного насильства. В обґрунтування вказаних обставин заявницею надано копії її заяв до правоохоронних органів та відповіді на них. Разом з цим, наведені заявницею обставини не містять ознак психологічного та фізичного насильства в розумінні Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству». Заявницею не надано належних та допустимих доказів на підтвердження фактів вчинення психологічного та фізичного насильства щодо неї її сином, а також ризиків, які можуть наступити у майбутньому у зв'язку із не вчиненням щодо останнього обмежувального припису.

Сам факт звернення заявниці до правоохоронних органів щодо неправомірних дій сина відносно неї свідчить про наявність конфлікту між ними, але не підтверджує факт того, що останній вчинив щодо неї психологічне та фізичне насильство, що є необхідною умовою застосування судом до відповідної особи спеціальних заходів щодо протидії домашньому насильству, які визначені Законом України «Про запобігання та протидію домашньому насильству».

Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування.

Верховний Суд вирішив, що доводи касаційної скарги про порушення судом апеляційної інстанції норм процесуального права є безпідставними з наступних підстав. Під час вирішення питання про наявність підстав для видачі обмежувального припису суди мають встановлювати, яким формам домашнього насильства піддавався заявник, та оцінювати ризики продовження у майбутньому домашнього насильства у будь-якому його прояві.

Апеляційний суд встановив, що заявницею не надано беззапе-

речних доказів на підтвердження вчинення заінтересованою особою систематичного домашнього насильства щодо неї у розумінні Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», а також не доведено продовження настання ризиків насильства у майбутньому у зв'язку із невчиненням щодо останнього обмежувального припису, що є її процесуальним обов'язком згідно із статтями 12, 81 ЦПК України. Сам факт звернення до органів поліції не підтверджує факт вчинення домашнього насильства.

Вирішуючи спір, апеляційний суд з дотриманням статей 89, 263–265, 382 ЦПК України повно та всебічно з'ясував обставини справи, надав належну правову оцінку доводам сторін, наданим ними доказам та дійшов обґрунтованого висновку про відмову у задоволенні заяви ОСОБА_1. Висновки апеляційного суду відповідають обставинам справи, які встановлені відповідно до вимог процесуального закону, а також узгоджуються з нормами матеріального права, які ним правильно застосовані, тому колегія суддів Верховного Суду погодилася з ними.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92173474>

3.1.7. Справи щодо інших сімейно-правових спорів

Постанова Верховного Суду від 26 жовтня 2020 року у справі № 131/926/14-ц (провадження № 61-203св19)

При наданні дозволу на виїзд дитини за кордон, такі поїздки можуть мати лише разовий характер з певним часовим проміжком перебування у відповідній державі.

Встановлені обставини свідчать, що фактично між сторонами відсутній спір з приводу надання дозволу на виїзд дитини за кордон, із визначенням конкретного періоду, без згоди батька, а існує спір про визначення постійного місця проживання дитини, однак такі вимоги не є предметом позову, а у разі виникнення у майбутньому потреби у наданні такого дозволу, позивач не позбавлена можливості звернутися до суду із відповідним позовом.

Суд не наділений повноваженнями самостійно доповнювати або конкретизувати позовні вимоги, а позивач у позові не вказував, що конкретний період дозволу на виїзд дитини за кордон залежить від моменту ухвалення судового рішення та набуття рішенням суду законної сили.

В травні 2014 року мати дитини в особі представника звернулася до суду з позовом до батька дитини про надання дозволу на виїзд неповнолітньої дитини за кордон без згоди батька.

Позов мотивований тим, що вона з 2001 року перебувала у зареєстрованому шлюбі з відповідачем. Шлюб між сторонами розірваний 11 червня 2010 року. Від шлюбу сторони мають дочку, яка після розірвання між сторонами шлюбу залишилась проживати з матір'ю. На утримання дитини відповідач за рішенням суду сплачує аліменти. З часу розірвання шлюбу відповідач

не бере участі у вихованні неповнолітньої дитини.

На момент звернення з позовом позивач разом із другим чоловіком та дочкою з грудня 2011 року проживала в Португальській Республіці через хворобу чоловіка. Позивач вказувала, що її донька ходить там до школи та до спортивної школи з синхронного плавання, відтак на її думку має всі необхідні умови для повноцінного розвитку, вона має можливість оздоровити дочку в морській кліматичній зоні, яка є надзвичайно сприятливою для дітей такого віку. При цьому відповідач без вагомих, на думку позивача причин відмовляється надати згоду на виїзд дитини за кордон, а також згоду на виготовлення дитині документу для виїзду за кордон, що позбавляє її можливості приїхати в Україну, так як за відсутності вказаного дозволу не зможе назад в'їхати до Португальської Республіки, де проходить лікування її чоловік.

З урахуванням уточнених позовних вимог позивач просила, визнати відмову відповідача у наданні згоди неповнолітньої дочки на виготовлення паспорта громадянина України на виїзд за кордон та згоди на виїзд за кордон до Португальської Республіки терміном на три роки в супроводі матері неправомірною. Надати неповнолітній дочці дозвіл на виготовлення паспорта громадянина України на виїзд за кордон без згоди батька та дозвіл на виїзд за кордон до Португальської Республіки терміном на три роки без згоди батька в супроводі матері.

Рішенням Іллінецького районного суду Вінницької області від 20 червня 2018 року позов задоволений частково.

Визнано протиправною відмову відповідача у наданні згоди неповнолітній на виготовлення паспорта громадянина України на виїзд за кордон та надано неповнолітній дозвіл на виготовлення паспорта громадянина України для виїзду за кордон. В задоволенні інших позовних вимог відмовлено.

Рішення суду першої інстанції мотивоване тим, що виготовлення паспорта громадянина України для виїзду за кордон гарантоване Конституцією і не може бути обмеженим, а щодо вимог про надання дозволу на виїзд за кордон дитини, то чинним законодавством передбачено можливість вирішувати у судовому порядку питання про надання дозволу на виїзд за кордон дитини без згоди та супроводу одного з батьків (одноразовий), однак із визначенням періоду його початку і закінчення, який при прийнятті рішення про надання такого дозволу суд має зазначати відповідно до наданих позивачем документів. Такі поїздки можуть мати разовий характер з певним часовим проміжком перебування у відповідній державі, однак відповідно до позовних вимог, позивачем не зазначено конкретний проміжок часу протягом якого дитина має знаходитись за межами України, а саме в Португальській Республіці.

Постановою Апеляційного суду Вінницької області від 14 вересня 2018 року апеляційну скаргу позивача залишено без задоволення, а рішення Іллінецького районного суду Вінницької області від 20 червня 2018 залишене без змін.

Постанова суду апеляційної інстанції мотивована тим, що при вирішенні справи суд першої інстанції правильно визначив характер правовідносин між сторонами, вірно застосував закон, що їх регулює, повно і всебічно дослідив матеріали справи та надав належну правову оцінку доводам сторін і зібраним у справі доказам.

Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування.

Відповідно до частини третьої статті 313 ЦК України, фізична особа, яка не досягла шістнадцяти років, має право на виїзд за межі України лише за згодою батьків (усиновлювачів), піклувальників та в їхньому супроводі або в супроводі осіб, які уповноважені ними, крім випадків, передбачених законом.

Згідно статті 7 Закону України «Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України», пунктів 16, 18 Правил оформлення і видачі паспортів громадянина України для виїзду за кордон і проїзних документів дитини, їх тимчасового затримання та вилучення самостійний виїзд за кордон дітей, які не досягли вісімнадцятирічного віку, здійснюється за нотаріально засвідченою згодою батьків. За відсутності згоди одного з батьків виїзд неповнолітнього за кордон може бути дозволений на підставі рішення суду.

Тимчасовий виїзд малолітньої дитини за межі України повинен відбуватись лише за погодженням з іншим із батьків, оскільки такий переїзд спричиняє зміну режиму спілкування дитини з іншим із батьків, порядок участі у вихованні дитини, зміну звичайного соціального, культурного, мовного середовища дитини, що впливає на її подальше життя, розвиток і виховання.

Закон України «Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України» регулює конкретний (одноразовий) виїзд дитини за кордон із визначенням його початку й закінчення.

У постанові Великої Палати Верховного Суду від 04 липня 2018 року в справі № 712/10623/17 (провадження № 14-244цс18) зроблено висновок, що положення про рівність прав та обов'язків батьків у вихованні дитини не може тлумачитися на шкоду інтересам дитини, а тимчасовий виїзд дитини за кордон (із визначенням конкретного періоду) у супроводі того з батьків, з ким визначено її місце проживання, та який здійснює забезпечення дитині рівня життя, необхідного для всебічного розвитку, не може беззаперечно свідчити про позбавлення іншого з батьків дитини передбаченої законодавством можливості брати участь у її вихованні та спілкуванні з нею. У такій категорії справ узагальнений та формальний підхід є неприпустимим, оскільки сама наявність в одного з батьків права відмовити в наданні згоди на тимчасовий виїзд дитини за кордон з іншим з батьків є суттєвим інструментом впливу, особливо у відносинах між колишнім подружжям, який може використовуватися не в інтересах дитини. Кожна справа потребує детального вивчення ситуації, врахування різноманітних чинників, які можуть вплинути на інтереси дитини, у тому числі її думки, якщо вона відповідно до віку здатна сформулювати власні погляди. Тимчасовий виїзд за кордон у супроводі одного з батьків за відсутності згоди другого з батьків може бути наданий на підставі рішення суду на певний період, з визначенням його початку й закінчення.

Аналогічний висновок викладений у постанові Верховного Суду від 07 листопада 2018 року в справі № 507/306/17 (провадження № 61-34090св18).

Вирішуючи спір щодо визнання неправомірної відмови відповідача у наданні згоди на виїзд неповнолітньої дитини за кордон до Португальської Республіки терміном на три роки в супроводі матері та наданні такого дозволу, суд першої інстанції, з висновками якого погодився й апеляційний суд, правильно визначився з характером спірних правовідносин, встановив у повному обсязі фактичні обставини справи, що мають суттєве значення

для її вирішення з урахуванням наданих сторонами доказів у їх сукупності, дійшов обґрунтованого висновку про відмову у задоволенні цих позовних вимог.

Апеляційний суд, погоджуючись з висновками суду першої інстанції, врахувавши правову позицію, викладену по постанові Великої Палати Верховного Суду від 04 липня 2018 року в справі № 712/10623/17 (провадження № 14–244цс18) правильно виходив з того, що в цьому випадку неповнолітня дитина, як на момент звернення до суду із цим позовом, так і на час розгляду судами прави фактично постійно перебуває за кордоном, а саме в Португальській Республіці, де проживає разом із матір'ю, а отже відсутня необхідність у наданні дозволу на виїзд дитини за кордон без згоди батька, у випадку коли дитина уже проживає за кордоном у визначеній країні.

Судами першої та апеляційної інстанції зауважено, що позивачем не зазначено конкретний проміжок часу протягом якого дитина має знаходитись за межами України, а саме в Португальській Республіці, при тому що при наданні дозволу на виїзд дитини за кордон, такі поїздки можуть мати лише разовий характер з певним часовим проміжком перебування у відповідній державі.

Крім того, встановлені обставини свідчать, що фактично між сторонами відсутній спір з приводу надання дозволу на виїзд дитини за кордон, із визначенням конкретного періоду, без згоди батька, а існує спір про визначення постійного місця проживання дитини, однак такі вимоги не є предметом позову, а у разі виникнення у майбутньому потреби у наданні такого дозволу, позивач не позбавлена можливості звернутися до суду із відповідним позовом.

Необґрунтованими є аргументи заявника у касаційній скарзі про те, що незазначення у позові конкретного періоду початку та закінчення терміну дозволу на виїзд дитини за кордон відбулось через неможливість встановити під час розгляду справи коли вона буде розглянута і коли рішення суду вступить в законну силу.

Суд не наділений повноваженнями самостійно доповнювати або конкретизувати позовні вимоги, а позивач у позові не вказував, що конкретний період дозволу на виїзд дитини за кордон залежить від моменту ухвалення судового рішення та набуття рішенням суду законної сили.

Доводи касаційної скарги зводяться до переоцінки встановлених судами обставин і незгоди з оскаржуванним судовим рішенням, що відповідно до положень статті 400 ЦПК України знаходиться за межами повноважень касаційного суду.

Відмовляючи у задоволенні позовних вимог про визнання відмови відповідача у наданні згоди на виїзд неповнолітньої дитини за кордон до Португальської Республіки терміном на три роки в супроводі матері неправомірною та наданні такого дозволу, суд першої інстанції повно та всебічно дослідив надані сторонами у справі докази і надав їм належну оцінку відповідно до вимог статей 12, 81, 89 ЦПК України.

Встановлюючи наявність або відсутність фактів, якими обґрунтовувалися вимоги чи заперечення, визнаючи одні та відхиляючи інші докази, суд має свої дії мотивувати та враховувати, що доказування не може ґрунтуватися на припущеннях. Оскільки правом на звернення до суду за захистом наділена особа в разі порушення, невизнання або оспорування саме її прав, свобод

чи інтересів, а також у разі звернення до суду органів та осіб, яким надано право захищати права, свободи та інтереси інших осіб або державні та суспільні інтереси (частини перша та друга статті 4 ЦПК України), то суд повинен встановити, чи були порушені, невизнані або оспорені права, свободи чи інтереси цих осіб, а якщо були, то вказати, чи є залучений у справі відповідач відповідальним за це.

Висновки судів першої та апеляційної інстанцій відповідають обставинам справи, які встановлені відповідно до вимог процесуального закону, а також узгоджуються з нормами матеріального права, які судом правильно застосовані.

Інші доводи касаційної скарги висновків судів не спростовують, на законність судових рішень не впливають, фактично стосуються переоцінки доказів, що знаходиться поза межами повноважень суду касаційної інстанції.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92566606>

Постанова Верховного Суду від 02 грудня 2020 року у справі № 308/9575/18 (провадження № 61–5102св20)

Системний аналіз наведених норм матеріального права дає підстави вважати, що баба має право на особисте спілкування з дитиною, а той із батьків, з ким проживає дитина, не має права перешкоджати їй спілкуватися з дитиною та брати участь у її вихованні, якщо таке спілкування не перешкоджає нормальному розвитку дитини.

При розгляді позовних вимог про визначення порядку спілкування баби з внуком обов'язковими є наявність письмового висновку органів опіки та піклування та його участь у судовому засіданні.

Баба дитини звернулася до суду з позовом до батька дитини, третя особа – Служба у справах дітей Ужгородської міської ради, про усунення перешкод у здійсненні прав щодо виховання онука. Позовна заява була мотивована тим, що дитина є її внуком, сином її дочки, яка загинула в дорожньо-транспортній пригоді 29 квітня 2018 року.

Зазначала, що у неї з внуком дуже гарні стосунки, з моменту свого народження він і його батьки часто приїжджали до неї, вона часто їздила до них. Після смерті дочки, починаючи з липня 2018 року, відповідач почав уникати спілкування з нею, з'явилися непорозуміння щодо її спілкування з онуком. Відповідач заборонив їй спілкуватись з онуком навіть по телефону, повідомив школу, щоб їй не дозволяли зустрічатись з ним.

Ураховуючи зазначене, позивач просила суд усунути перешкоди у її спілкуванні з онуком, та визначити такі способи її участі у його вихованні:

- систематичні побачення з онуком, без присутності батька, щотижня у суботу з 10:00 год. до 18:00 год.;
- спільний відпочинок з онуком влітку – 7 (сім) днів та спільний відпочинок під час осінніх, зимових та весняних канікул по 3 (три) дні безперервно дитина проводить із бабкою, без присутності батька.

Рішенням Ужгородського міськрайонного суду Закарпатської області від 17 травня 2019 року позов задоволено частково.

Зобов'язано відповідача не чинити перешкод у спілкуванні зі своїм онуком позивачу.

Встановлено такі способи участі позивача у вихованні свого онука:

- систематичні побачення з онуком, в присутності батька або за його згоди без його присутності, з обов'язковою згодою дитини, кожної першої та третьої суботи місяця з 10:00 год. до 18:00 год.
- спільний відпочинок позивача зі своїм онуком, у присутності батька або за його згоди без його присутності, з обов'язковою згодою дитини, під час літніх, осінніх, зимових та весняних канікул.

У решті позовних вимог відмовлено.

Рішення суду першої інстанції мотивовано тим, що оскільки відповідач чинить перешкоди позивачу у спілкуванні з онуком, між сторонами існує спір щодо участі позивача у спілкуванні та вихованні онука, спілкування баби з онуком жодним чином не створюватиме перешкод нормальному розвитку дитини, не буде мати негативного впливу на дитину чи зашкодить її інтересам, а навпаки матиме позитивний вплив на фізичний і духовний розвиток дитини, тому позовні вимоги обґрунтовані та підлягають задоволенню.

Постановою Закарпатського апеляційного суду від 04 лютого 2020 року апеляційну скаргу батька дитини задоволено частково.

Рішення Ужгородського міськрайонного суду Закарпатської області від 17 травня 2019 року в частині визначення способу участі бабки у вихованні свого онука щодо спільного відпочинку змінено.

Встановлено спосіб участі баби у вихованні свого онука щодо спільного відпочинку: спільний відпочинок з онуком влітку – сім днів та спільний відпочинок з онуком під час осінніх, зимових та весняних канікул по три дні безперервно за згодою дитини, у відсутності батька дитини.

У решті рішення суду першої інстанції залишено без змін.

Постанова апеляційного суду мотивована тим, що суд першої інстанції при визначенні способу участі баби у вихованні онука, правильно врахував вік та стан здоров'я дитини, щотижневий розпорядок дня дитини, індивідуальні потреби дитини даного віку, її особисту прихильність, а також те, що до смерті матері дитини позивач систематично та тривалий час спілкувалась з онуком, та визначив спосіб участі позивачки у вихованні, який відповідає висновку органу опіки та піклування.

Разом з тим як орган опіки та піклування, так і суд першої інстанції не у повній мірі врахували в першу чергу інтереси дитини, права батька, а також волевиявлення позивача щодо спільного відпочинку з онуком під час канікул, яка просила встановити спосіб її участі у вихованні свого онука щодо спільного відпочинку: спільний відпочинок з онуком влітку – сім днів, та спільний відпочинок під час осінніх, зимових та весняних канікул по три дні безперервно у відсутності батька дитини, тому з урахуванням зазначеного рішення суду першої інстанції підлягає зміні в цій частині.

Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування.

Відповідно до статті 257 СК України баба, дід, прабаба, прадід мають право спілкуватися зі своїми внуками, правнуками, брати участь у їх вихованні. Батьки чи інші особи, з якими проживає дитина, не мають права перешкоджати у здійсненні бабою, дідом, прабабою, прадідом своїх прав щодо виховання внуків, правнуків. Якщо такі перешкоди чиняться, баба, дід, прабаба, прадід мають право на звернення до суду з позовом про їх усунення.

Відповідно до статті 263 СК України спір щодо участі баби та діда у вихованні дитини вирішується судом відповідно до статті 159 СК України.

За змістом статті 159 СК України суд визначає способи участі одного з батьків у вихованні дитини (періодичні чи систематичні, побачення, можливість спільного відпочинку, відвідування дитиною місця його проживання тощо), місце та час їхнього спілкування. В окремих випадках, якщо це викликано інтересами дитини, суд може обумовити побачення з дитиною присутністю іншої особи.

Під час вирішення спору щодо участі одного з батьків у вихованні дитини береться до уваги ставлення батьків до виконання своїх обов'язків, особиста прихильність дитини до кожного з них, вік дитини, стан її здоров'я та інші обставини, що мають істотне значення, в тому числі стан психічного здоров'я одного з батьків, зловживання ним алкогольними напоями або наркотичними засобами.

Системний аналіз наведених норм матеріального права дає підстави вважати, що баба має право на особисте спілкування з дитиною, а той із батьків, з ким проживає дитина, не має права перешкоджати їй спілкуватися з дитиною та брати участь у її вихованні, якщо таке спілкування не перешкоджає нормальному розвитку дитини.

Разом із тим положеннями частини п'ятої статті 19 СК України встановлено, що орган опіки та піклування подає суду письмовий висновок щодо розв'язання спору на підставі відомостей, одержаних в результаті обстеження умов проживання дитини, батьків, інших осіб, які бажають проживати з дитиною, брати участь у її вихованні, а також на підставі інших документів, які стосуються справи. Суд може не погодитись з висновком органу опіки та піклування, якщо він є недостатньо обґрунтованим, суперечить інтересам дитини.

Отже, виходячи з аналізу вказаних норм законодавства України, при розгляді позовних вимог про визначення порядку спілкування баби з внуком обов'язковими є наявність письмового висновку органів опіки та піклування та його участь у судовому засіданні.

Судом встановлено, що між сторонами існує спір щодо участі позивача у спілкуванні та вихованні онука.

Ухвалою Закарпатського апеляційного суду від 12 листопада 2019 року зобов'язано орган опіки та піклування Ужгородської міської ради надати такий висновок.

Відповідно до вказаного висновку від 11 грудня 2019 року № 797/23-21, орган опіки та піклування вважав за доцільне встановити такі способи участі бабки у вихованні свого онука: систематичні побачення з онуком, в присутності батька або за

його згоди без його присутності, з обов'язковою згодою дитини, кожної першої та третьої суботи місяця з 10:00 год. до 18:00 год.; спільний відпочинок бабки зі своїм онуком, у присутності батька або за його згоди без його присутності, з обов'язковою згодою дитини, під час літніх, осінніх, зимових та весняних канікул.

Апеляційний суд, встановивши, що між сторонами існує спір щодо участі позивача у спілкуванні та вихованні онука, вважав, що суд першої інстанції при визначенні способу участі баби у вихованні онука, правильно врахував вік та стан здоров'я дитини, щотижневий розпорядок дня дитини, індивідуальні потреби дитини даного віку, її особисту прихильність, а також, що до смерті матері дитини позивач систематично та тривалий час спілкувалась з онуком, та визначив спосіб участі позивачки у вихованні, який відповідає висновку органу опіки та піклування.

Проте апеляційний суд змінив рішення суду першої інстанції в частині визначення порядку спілкування позивача з її онуком, та правильно посилався на те, що як орган опіки та піклування, так і суд першої інстанції не в повній мірі врахували в першу чергу інтереси дитини, права батька, а також волевиявлення позивача щодо спільного відпочинку з онуком під час канікул, яка просила встановити спосіб її участі у вихованні онука щодо спільного відпочинку: спільний відпочинок з онуком влітку – 7 днів, та спільний відпочинок під час осінніх, зимових та весняних канікул по 3 (три) дні безперервно у відсутності батька дитини. З таким висновком погоджується і колегія суддів. Посилання в касаційній скарзі на те, що суд апеляційної інстанції неаргументовано вийшов за межі висновку органу опіки та піклування, не заслуговують на увагу, оскільки відповідно до частини шостої статті 19 СК України суд може не погодитись з висновком органу опіки та піклування.

Доводи касаційної скарги батька дитини про те, що суд першої інстанції розглянув справу без його повідомлення, є безпідставними, оскільки під час винесення рішення судом першої інстанції представник відповідача був присутній у судовому засіданні, що підтверджується матеріалами справи (а.с. 96–99).

Посилання в касаційній скарзі на те, що судом апеляційної інстанції застосовано норми права без урахування висновку у подібних правовідносинах, викладеного у постанові Верховного Суду від 20 червня 2018 року у справі № 541/2811/16–ц (провадження № 61–31932св18), не заслуговують на увагу, оскільки у справах різні фактичні обставини.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93504821>

Постанова Верховного Суду від 18 листопада 2020 року у справі № 717/489/20–ц (провадження № 61–13384св20)

Якщо одну і ту ж справу (між тими самими учасниками, з одного і того ж предмету, з тих самих підстав) було порушено в органах юстиції обох Договірних Сторін, компетенцію котрих встановлює цей Договір, орган юстиції, який порушив справу пізніше, залишає її без розгляду.

Чоловік звернувся до суду з позовом до дружини про розірвання шлюбу. Позовна заява мотивована тим, що шлюб між ним та відповідачем зареєстровано виконавчим комітетом Росошанівської сільської ради Кельменецького району Чернівецької

області згідно з актом записом від 06 серпня 2005 року № 07. Від шлюбу вони мають сина, уродженця м. Прага Республіки Чехії. Посилявся на те, що вони з відповідачем припинили сімейно-шлюбні відносини та ведення спільного господарства через відсутність взаєморозуміння, часте безпричинне виникнення сварок. Ураховуючи викладене, позивач просив суд розірвати шлюб між ним та відповідачем.

Ухвалою Кельменецького районного суду Чернівецької області від 09 червня 2020 року позов про розірвання шлюбу залишено без розгляду. Ухвала суду першої інстанції мотивована тим, що позивач звернувся до Кельменецького районного суду Чернівецької області з позовом до відповідача про розірвання шлюбу пізніше за відповідача, яка звернулася з аналогічним клопотанням до Окружного суду Праги 7, тому відповідно до пункту 4 частини першої статті 257 ЦПК України наявні підстави для залишення позову без розгляду.

Постановою Чернівецького апеляційного суду від 05 серпня 2020 року апеляційну скаргу позивача залишено без задоволення. Ухвалу Кельменецького районного суду Чернівецької області від 09 червня 2020 року залишено без змін.

Постанова апеляційного суду мотивована тим, що на час постановлення ухвали Кельменецького районного суду Чернівецької області від 12 травня 2020 року про відкриття провадження у справі за позовом чоловіка до дружини про розірвання шлюбу Окружний суд Праги 7 порушив провадження у справі № 16С/О/2020–14 про розірвання шлюбу.

Ураховуючи, що Окружним судом Праги 7 раніше порушено провадження у справі № 16С/О/2020–14 про розірвання шлюбу між тими самими сторонами, про той самий предмет і на тих самих підставах, суд першої інстанції дійшов правильного висновку про наявність правових підстав для припинення провадження у справі.

Відомостей про припинення судового провадження Окружним судом Праги 7 у справі № 16С/О/2020–14 про розірвання шлюбу матеріали справи не містять.

У вересні 2020 року позивач подав до Верховного Суду касаційну скаргу, в якій, посиляючись на порушення судами норм процесуального права, просив скасувати оскаржені судові рішення, справу направити на новий розгляд до суду першої інстанції.

Підставами касаційного оскарження судових рішень заявник зазначає те, що судами не надано належної оцінки всім доводам і запереченням заявника, а також зібраним у справі доказам, неповно з'ясовано фактичні обставини справи, що призвело до ухвалення судових рішень з порушенням норм процесуального права. Крім того, судами не вирішено питання щодо визначення підсудності зазначеної цивільної справи у порядку статті 29 ЦПК України, тому безпідставним є рішення про залишення позовної заяви без розгляду.

Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування.

Звертаючись до суду з позовом, позивач просив суд розірвати шлюб між ним та відповідачем, укладений сторонами 06 серпня 2005 року.

Залишаючи позовну заяву без розгляду, суд першої інстанції, з висновком якого погодився й апеляційний суд, посилався на наявність в Окружному суді Праги 7 справи із спору між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав.

Згідно з пунктом 4 частини першої статті 257 ЦПК України суд постановляє ухвалу про залишення позову без розгляду, якщо у провадженні цього чи іншого суду є справа із спору між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав.

Тобто необхідна наявність водночас трьох складових: тотожних сторін спору; тотожного предмета позову, тотожної підстави позову, тобто коли позови повністю співпадають за складом учасників цивільного процесу, матеріально-правовими вимогами та обставинами, що обґрунтовують звернення до суду.

Судом встановлено, що позивач та відповідач є громадянами України, перебуваючи у шлюбі, проживають на території Чеської республіки.

22 квітня 2020 року відповідач звернулася із пропозицією на розлучення шлюбу до Окружного суду Праги 7 і справа перебуває в провадженні цього суду, а позивач звернувся з позовом до Кельменецького районного суду Чернівецької області 29 квітня 2020 року.

Встановивши, що вимоги відповідача у поданій нею до Окружного суду Праги 7 пропозиції на розлучення шлюбу та вимоги позивача у позові, поданому до Кельменецького районного суду Чернівецької області є тотожними, спір виник між тими самими сторонами, про той самий предмет та з тих самих підстав, тому суди дійшли обґрунтованого висновку про наявність правових підстав для залишення позову без розгляду.

Посилання заявника на те, що з наданих відповідачем до суду доказів не вбачається, коли саме Окружний суд Праги 7 порушив справу про розлучення спростовуються матеріалами справи (а. с. 44–45).

Із пропозиції на розлучення шлюбу вбачається, що відповідач подала її до суду 22 квітня 2020 року.

Відповідно до статті 21 Розділу I глави IV Договору між Україною та Чеською республікою про правову допомогу в цивільних справах, якщо відповідно до положень цього Договору повноваження для розгляду справи мають органи юстиції обох Договірних Сторін, а заява про порушення справи вже була подана одному з органів юстиції однієї Договірної Сторони, то будь-який орган юстиції другої Договірної Сторони не вправі розглядати цю справу. Якщо одну і ту ж справу (між тими самими учасниками, з одного і того ж предмету, з тих самих підстав) було порушено в органах юстиції обох Договірних Сторін, компетенцію котрих встановлює цей Договір, орган юстиції, який порушив справу пізніше, залишає її без розгляду.

За таких обставин суди попередніх інстанцій вірно встановили, що у провадженні іншого суду, а саме Окружного суду Праги 7 знаходиться справа про розірвання шлюбу між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав.

До подібних висновків дійшов Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду у постанові від 06 жовтня 2020 року в справі № 523/4522/18–ц (провадження № 61–696св20).

Доводи касаційної скарги на посилання апеляційного суду на положення пункту 4 частини першої статті 255 ЦПК України не заслуговують на увагу, оскільки суд навів у постанові мотиви застосування пункту 4 частини першої статті 257 ЦПК України, з яким погоджується Верховний Суд, тому судові рішення апеляційного суду є вірним.

Інші доводи касаційної скарги висновків судів не спростовують, на законність судових рішень не впливають, а зводяться до незгоди заявника із висновками суду, а також спростовуються встановленими вище обставинами справи, в основному направлені на переоцінку доказів, що знаходиться поза межами повноважень суду касаційної інстанції.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93504821>

Постанова Верховного Суду від 18 листопада 2020 року у справі № 757/52096/18 (провадження № 61–9640св20)

Під час вирішення питання про стягнення аліментів на непрацездатних батьків повинні враховуватися будь-які обставини, які свідчать про необхідність в матеріальній допомозі батькам, при цьому отримання матір'ю чи батьком доходів, які є більшими за прожитковий мінімум, автоматично не свідчить, що вони не потребують матеріальної допомоги.

Батько звернувся до суду із позовом до сина про стягнення аліментів. Позовна заява мотивована тим, що позивачу 87 років, він є самотнім та отримує пенсію за віком у розмірі 2 393,07 грн, розмір якої не забезпечує необхідного мінімуму для проживання, враховуючи витрати на оплату комунальних послуг, ліків та продуктів харчування, а відповідач, який є його сином та проживає у Франції, є визнаним композитором та має високий рівень доходу, має можливість надавати йому матеріальну допомогу, однак такої допомоги не надає. На підставі вказаного позивач просив суд стягнути з сина аліменти у розмірі 2 000,00 грн. щомісячно, починаючи з дати подання позову і довічно.

Рішенням Печерського районного суду м. Києва від 10 травня 2019 року позовні вимоги задоволено. Стягнуто з відповідача на користь позивача аліменти у розмірі 2 000,00 грн щомісячно довічно, починаючи з дня звернення до суду із позовом, а саме з 23 жовтня 2018 року. Стягнуто з відповідача на користь держави судовий збір у розмірі 704,80 грн. Рішення суду в частині стягнення аліментів у межах суми платежу за один місяць допущено до негайного виконання.

Рішення суду першої інстанції мотивовано тим, що позивач є пенсіонером та отримує пенсію, що є єдиним його доходом, розмір якої не забезпечує його потреб на харчування і лікування, а тому має необхідність у матеріальній допомозі, яку відповідач, який є його сином, не надає, хоча є працездатним, офіційно працевлаштований і має можливість сплачувати аліменти на утримання батька.

Постановою Київського апеляційного суду від 21 травня 2020 року апеляційну скаргу представника відповідача задоволено. Рішення Печерського районного суду міста Києва від 10 травня 2019 року скасовано і ухвалено нове судові рішення, яким у задоволенні позову відмовлено. Компенсовано відповідачу судовий збір у розмірі 1 057,20 грн, сплачений за подання апе-

ляційної скарги, за рахунок держави у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

Постанова суду апеляційної інстанції мотивована тим, що позивачем у порушення вимог статей 12, 81 ЦПК України не надано суду доказів на підтвердження того, що він потребує матеріальної допомоги. При цьому сам факт непрацездатності позивача не зумовлює виникнення у відповідача обов'язку надання йому утримання, оскільки стан непрацездатності має супроводжуватися необхідністю отримувати сторонню допомогу.

Касаційна скарга мотивована тим, що, відмовляючи у задоволенні позову, суд апеляційної інстанції не врахував, що позивач є пенсіонером і отримує пенсію за віком, розміру якої не вистачає, оскільки значну її частину він витрачає на оплату комунальних послуг, лікування і придбання ліків. Він є непрацездатним і потребує матеріальної допомоги, яку його син - відповідач у справі не надає, хоча має таку можливість. Крім того, матеріали справи не містять доказів на підтвердження перебування у його володінні квартири, отже висновки суду у цій частині ґрунтуються на припущеннях.

Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування.

Відповідно до частини першої статті 202 СК України повнолітні дочка, син зобов'язані утримувати батьків, які є непрацездатними і потребують матеріальної допомоги.

Аналіз даної норми свідчить про те, що необхідною умовою для виникнення обов'язку повнолітніх дітей утримувати своїх батьків є наявність двох обов'язкових підстав - непрацездатність батьків та потреба у матеріальній допомозі.

Положеннями статті 205 СК України передбачено, що суд визначає розмір аліментів на батьків у твердій грошовій сумі або у частці від заробітку з урахуванням матеріального та сімейного стану сторін. При визначенні розміру аліментів та додаткових витрат суд бере до уваги можливість одержання утримання від інших дітей, до яких не пред'явлено позову про стягнення аліментів, дружини, чоловіка та своїх батьків.

У пункті 21 постанови Пленуму Верховного Суду України від 15 травня 2006 року № 3 «Про застосування судами окремих норм Сімейного кодексу України при розгляді справ щодо батьківства, материнства та стягнення аліментів» судам роз'яснено, що обов'язок повнолітніх дочки, сина утримувати своїх непрацездатних батьків, які потребують матеріальної допомоги (стаття 202 СК України), не є абсолютним. У зв'язку з цим суд на вимогу дочки, сина, до яких пред'явлено позов про стягнення аліментів, зобов'язаний перевірити їхні доводи про ухилення батьків від виконання своїх обов'язків щодо них (стаття 204 СК України).

З указаного вбачається, що обов'язок повнолітніх дітей по утриманню своїх батьків виникає на підставі складу юридичних фактів: 1) походження дитини від матері, батька (кровне споріднення) або наявності між ними інших юридично значущих зв'язків (зокрема, усиновлення); 2) непрацездатності матері, батька; 3) потреба матері, батька в матеріальній допомозі. Зобов'язання повнолітніх дітей по утриманню батьків не виникає у разі відсутності хоча б однієї із вказаних умов. Обов'язок повнолітніх дітей не пов'язується з їх працездатністю і можливістю надавати батькам матеріальну допомогу.

Аналогічний правовий висновок висловлений Верховним Судом у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду у постанові від 05 вересня 2019 року у справі № 212/1055/18-ц, провадження № 61-2386сво19.

У частині четвертій статті 263 ЦПК України визначено, що при виборі і застосуванні норми права до спірних правовідносин суд враховує висновки щодо застосування відповідних норм права, викладені в постановках Верховного Суду.

Таким чином, при встановленні, чи батьки потребують матеріальної допомоги, повинні враховуватися будь-які обставини, які свідчать про необхідність в матеріальній допомозі.

При цьому, отримання матір'ю чи батьком доходів, які є більшими за прожитковий мінімум, автоматично не свідчить, що батько (мати) не потребують матеріальної допомоги.

З урахуванням вказаного, у справі, що переглядається, суд першої інстанції, правильно встановивши обставини справи й застосувавши норми матеріального права, дійшов обґрунтованого висновку про те, що позивач є особою похилого віку, 1930 року народження, є непрацездатним, власного житла не має, має лише єдиний дохід - пенсію у розмірі 2 393,07 грн, яка виходячи з його стану здоров'я, умов проживання, не може задовольнити його життєві потреби, а тому має необхідність у матеріальній допомозі, яку відповідач, який є сином позивача, та який є особою молодого віку, працездатним, отримує дохід та має можливість сплачувати аліменти на утримання батька. При цьому відповідачем не було надано доказів того, що у нього немає можливості надавати допомогу та судом не встановлено підстав, передбачених положеннями статті 204 СК України, для звільнення відповідача від обов'язку утримувати непрацездатного батька.

Ураховуючи наведене, колегія суддів вважає обґрунтованим висновок суду першої інстанції про стягнення з відповідача аліментів на утримання позивача у розмірі 2 000, 00 грн щомісячно.

Колегія суддів приходить до висновку про те, що розглядаючи спір, який виник між сторонами у справі, суд першої інстанції правильно визначився з характером спірних правовідносин та нормами матеріального права, які підлягають застосуванню, повно та всебічно дослідив наявні у справі докази і дав їм належну оцінку, правильно встановив обставини справи, внаслідок чого ухвалив законне та обґрунтоване рішення, яке відповідає вимогам матеріального та процесуального права.

При цьому посилання суду апеляційної інстанції на те, що позивач зареєстрований у квартирі, однак проживає за іншою адресою, не може бути підставою для відмови у задоволенні його позову про стягнення аліментів, оскільки ця обставина не свідчить про рівень матеріального забезпечення позивача, так як наявність зареєстрованого місця проживання вказує лише на наявність у позивача права користування цим майном.

Таким чином, судом апеляційної інстанції було помилково скасовано рішення суду першої інстанції, яке відповідає закону.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93081400>

3.1.8. Інші судові рішення

Постанова Одеського апеляційного суду від 22 жовтня 2020 року у справі №520/12020/18

При вирішенні питання щодо визначення місця проживання дитини суд, перш за все має керуватися принципом якнайкращого забезпечення інтересів дитини, заслухати думку дитини, якщо вона досягла визначеного законом віку, та врахувати всі обставини справи. У спорах даної категорії обов'язковим є отримання висновку служби у справах дітей щодо визначення місця проживання з одним із батьків та за конкретною адресою. У зазначеній справі, суд першої інстанції не виконав дану вимогу і апеляційний суд за клопотанням апелянта витребував у служби у справах дітей.

Позивач звернувся до Київського районного суду м. Одеси з позовною заявою про визначення місця проживання малолітнього сина разом з ним, посилаючись на те, що дитина виявила бажання проживати з батьком.

Суд першої інстанції відмовив у задоволенні позову. Позивач з рішенням не погодився та подав апеляційну скаргу. Відповідач у відзиві на апеляційну скаргу зазначила, що у сторін відсутній предмет спору щодо встановлення місця проживання дитини. Враховуючи побажання сина проживати з батьком відповідач особисто влітку забрала документи сина з навчальних закладів м. Одеси та передала батькові, щоб син міг за місцем проживання батька. Крім того, протягом усього судового процесу відповідач не заперечує проти проживання сина із батьком. Представник відповідача вважає, що визначення місця проживання дитини у судовому порядку є крайньою мірою, застосовувати яку у даній справі приводу не має. Отже, вважає за необхідне на підставі п.2 ч.1 ст. 255 ЦПК України закрити провадження у справі. Окрім цього, зазначає, що суд правильно не визнав необхідність в опитуванні дитини для встановлення думки, стосовно свого місця проживання, а також не взяв до уваги висновки органу опіки та піклування. На підставі наведеного просить відмовити у задоволенні апеляційної скарги та залишити оскаржуване судові рішення без змін.

В судовому засіданні представник позивача підтримав апеляційну скаргу. Представник відповідача проти задоволення апеляційної скарги заперечував, звернув увагу суду на те, що спір щодо місце проживання фактично відсутній, а тому підстав для скасування рішення суду першої інстанції не має. У судовому засіданні заслухана думка малолітнього сина, який повідомив, що на цей час проживає та бажає і надалі проживати з батьком.

Дослідивши матеріали цивільної справи, доводи апеляційної скарги, апеляційний суд дійшов до висновку, що апеляційна скарга підлягає частковому задоволенню виходячи з наступного.

Мотиви та правове обґрунтування рішення суду апеляційної інстанції.

Приймаючи рішення у справі суд першої інстанції виходив з того, що позивач просить визначити місце проживання лише однієї дитини, щодо його участі та визначення місця проживання дочки, позивач до суду не звертався, тому суд вважає, що такі

дії негативно характеризують позивача як батька. Апеляційний суд не погоджується з висновками суду першої інстанції як таким, що ґрунтується на припущення та не відповідає матеріалам справи.

Спір між сторонами виник з приводу визначення місця проживання їх спільної неповнолітньої дитини, після того, як вони стали проживати окремо.

Суд першої інстанції під час розгляду справи на вказані норми законодавства (ч.ч.4–6 ст.19 СК України, ч.ч.1–2 ст.161 СК України, ст.141 СК України, ч.ч.1–3, 4 ст.150 СК України, ст.151–153 СК України) уваги не звернув та ухвалив судові рішення щодо визначення місця проживання дитини, не отримавши письмового висновку органу опіки та піклування, який у цій категорії справ є обов'язковим, окрім цього не оцінив всіх фактичних обставин справи та доводів позивача, мотивування оскаржуваного судового рішення ґрунтується лише на висновку суду першої інстанції щодо негативної характеристики позивача, зробленому на підставі подання ним позову щодо визначення місця проживання лише однієї дитини та відсутності аналогічного позову щодо дочки сторін.

Між тим з отриманого апеляційним судом висновку органу опіки та піклування вбачається, що дитина зареєстрована та проживає з батьком, мачухою та зведеним братом в належних матеріально-побутових умовах. Дитина має окреме спальне та робоче місце, забезпечена речами по сезону, шкільним приладдям, продуктами харчування. Батько добре піклується про стан здоров'я сина, виконує усі рекомендації лікаря. Батько займається вихованням дитини, підтримує зв'язок з класним керівником та вчителем.

Про необхідність заслуховування думки дітей, які досягли певного віку, та її врахування при вирішенні спорів про відібрання дітей зазначено, зокрема, у рішенні Європейського суду з прав людини від 18 грудня 2008 року «Савіні проти України» (заява 39948/06). У параграфі 59 цього рішення вказано, що суд також зауважує, що на жодному етапі провадження у справі судді не заслуховували дітей.

Вищенаведене судом першої інстанції не враховано, ухвалено оскаржуване рішення без з'ясування думки дитини, попри заявлення про це клопотання позивачем.

Апеляційний суд дійшов висновку, що вік і рівень розвитку хлопчика дозволяють йому усвідомлено висловити свою думку стосовно питання визначення власного місця, а отже враховує, що в судовому засіданні в суді апеляційної інстанції 22 жовтня 2020 року, син сторін по справі висловив бажання проживати разом із батьком, пояснивши, що йому там проживати зручно та комфортно.

Враховуючи вище наведене колегія суддів звертає увагу на те, що як національним законодавством, так і положеннями норм міжнародного права щодо захисту дітей, охорони їх здоров'я, розвитку, загалом всього, що стосується життєдіяльності дитини, пріоритетним елементом являються інтереси дитини. В тих випадках, коли розглядається питання щодо місця проживання дитини, в контексті наведених вище положень, перш за все, враховуються інтереси дитини та рівність батьків щодо участі у її вихованні. Для жодного з батьків не встановлено будь-яких виключень та пріоритету щодо визначення місця проживання дитини з одним них, за винятком, якщо хтось з них не має самостійного доходу, зловживає спиртними напоями або наркотич-

ними засобами, своєю аморальною поведінкою може зашкодити розвитку дитини.

Отже, вирішуючи питання щодо встановлення місця проживання дитини перш за все необхідно враховувати інтереси дитини, рівність їх щодо виховання їх дитини, ставлення батьків до виконання своїх батьківських обов'язків, особиста прихильність дитини до кожного з них, вік дитини, стан її здоров'я та інші обставини, що мають істотне значення. Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками. Ухвалюючи рішення у справі «М. С. проти України» від 11 липня 2017 року (заява № 2091/13), ЄСПЛ указав на те, що при визначенні найкращих інтересів дитини в конкретній справі слід брати до уваги два міркування: по-перше, у найкращих інтересах дитини зберегти її зв'язки із сім'єю, крім випадків, коли доведено, що сім'я непридатна або неблагополучна; по-друге, у найкращих інтересах дитини є забезпечення її розвитку у безпечному, спокійному та стійкому середовищі, що не є неблагонадійним (пункт 100 рішення від 16 липня 2015 року у справі «Мамчур проти України», заява № 10383/09). Разом з тим положення Конвенції про права дитини від 20 листопада 1989 року, ратифікованої Верховною Радою України 27 лютого 1991 року, про те, що в усіх діях щодо дітей, незалежно від того, здійснюються вони державними чи приватними установами, що займаються питаннями соціального забезпечення, судами, адміністративними чи законодавчими органами, першочергова увага приділяється якнайкращому забезпеченню інтересів дитини (стаття 3), узгоджуються з нормами Конституції України та законів України, тому саме її норми зобов'язані враховувати усі суди України, розглядаючи справи, які стосуються прав дітей. Вказана позиція висловлена Великою Палатою Верховного суду в постанові від 17.10.2018 року, справа № 402/428/16-ц. В цій справі Верховний суд вирішив відійти від висновку Верховного суду України в справі № 6-2445цс16 (на яку посилалася апелянт в своїй скарзі обґрунтовуючи порушення судом першої інстанції норм діючого законодавства при вирішенні даної справи).

За обставинами даної справи, зібрані в суді першої інстанції, та надані в суді апеляційної інстанції докази свідчать про те, що батько та матір можуть належним чином забезпечити малолітню дитину, надати їй всі необхідні умови для розвитку та життєдіяльності. Однак, тим не менш, між сторонами виникла виник юридичний спір щодо місця проживання дитини. В процесі розгляду справи, окрім іншого, до матеріалів справи було долучено Висновок Служби у справах дітей адміністрації Заводського району Миколаївської міської ради «Про визначення місця проживання дитини» від 20.07.2020 року № 3866/02.02.01-22/25/14/20, яким, з врахуванням фактичних обставин (наявність належних житлово-побутових умов, знаходження дитини з батьком, забезпечення та піклування за дитиною батьком) було визначено вважати за доцільним проживання дитини з батьком. Апеляційний суд звертає увагу на те, що обов'язкове врахування висновку Органу опіки та піклування при визначенні місця проживання в суді визначено положеннями національного законодавства, а його неврахування можливо лише тільки у разі визнання його необґрунтованим та таким, що протирічить інтересам дитини (ст. 19 СК України).

За таких обставин та з врахуванням обмежень встановлених процесуальним законом для стадії апеляційного провадження апеляційний суд з врахуванням інтересів дитини вважає за

необхідним залишити визначення місця проживання з батьком для запобігання подальшого травмування дитини внаслідок чергової зміни місця проживання в умовах відсутності альтернативного висновку спеціалізованого державного органу щодо можливості та доцільності визначення місця проживання дитини з відповідачем. При цьому приймаючи рішення суд не ставить під сумнів гідність та особисті якості відповідача, проте висновок суду по суті спору ґрунтується на наявних доказах в справі, які були надані суду першої інстанції сторонами, а також думці дитини, яка була висловлена вільно та усвідомлено та заслухана у судовому засіданні у апеляційному суді.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92584023>

Постанова Хмельницького апеляційного суду від 26 листопада 2020 року у справі №686/1379/19

Суд встановив наявність рівних належних матеріально-побутових умов для проживання дітей як у матері, так і у батька, обох батьків позитивно характеризуються за місцем проживання та роботи, діти мають прихильність до обох батьків. Ухвалюючи рішення про визначення місця проживання дітей з матір'ю, суд взяв до уваги наявність у матері на праві власності нерухомого майна, позиції дітей та очевидну необхідність обох дітей проживати разом. Щодо висловленої малолітнім сином більшої прихильності до батька суди зазначили, що з урахуванням часу, який син прожив з батьком, з матір'ю бачився час від часу, та наявності конфлікту між батьками, суди визнали його згоду на проживання з батьком непереконливою і вирішили, що обом малолітнім дітям краще буде постійно проживати з матір'ю. Таке рішення суду не вплине на реалізацію батьком його прав щодо участі у вихованні дітей.

У січні 2019 року позивачка звернулася до суду із позовом про визначення місця проживання малолітніх дітей. Відповідач звернувся до суду із зустрічним позовом про визначення місця проживання малолітніх дітей з батьком. Обґрунтовуючи зустрічний позов, посилався на те, що він зареєстрований як фізична особа-підприємець, має свій власний бізнес, стабільний дохід, тому має більше вільного часу та може самостійно встановлювати собі графік роботи, в т.ч. коли необхідно підлаштовуватися під потреби малолітніх дітей. Має належне місце проживання – будинок, де діти проживають разом з ним та бабусею. Створює всі необхідні умови для гармонійного розвитку дітей, моральної та матеріальної забезпеченості. На обліку в психоневрологічному та наркологічних диспансерах не перебуває, до кримінальної відповідальності не притягувався. Проживання дітей разом з батьком буде відповідати їх найкращим інтересам, оскільки він зможе забезпечити дітям належні умови проживання. Син ходить до школи, донька збирається йти у садочок. Діти мають друзів, звичне коло спілкування.

Рішенням Хмельницького міськрайонного суду від 31 липня 2019 року позовні вимоги задоволено, визначено місце проживання малолітніх дітей разом із матір'ю дітей. В задоволенні зустрічного позову – відмовлено. Рішення суду мотивовано тим, що судом не встановлено виняткових обставин у розумінні положень статті 161 СК України та принципу 6 Декларації прав дитини, прийнятої Генеральною Асамблеєю ООН 20 листопада 1959 року (далі Декларація прав дитини), які б свідчили про неможливість проживання дітей разом з матір'ю.

Мотиви та правове обґрунтування рішення суду апеляційної інстанції.

Апеляційний суд дійшов висновку, що апеляційна скарга підлягає залишенню без задоволення з наступних підстав.

Висновком Органу опіки та піклування Залізничної районної державної адміністрації №2608–934 від 12 листопада 2018 року, місце проживання малолітніх дітей визначено разом із матір'ю дітей. Згідно висновку експерта за результатами проведення судової психологічної експертизи від 24.07.2020 року №79–82/20–26 діти почуваються спокійно мають глибоку емоційну прив'язаність до батьків, поважають матір та батька. З виховної точки зору сторони характеризуються однаково як батьки, яким подобаються діти такими, як вони є. Під час бесіди з психологом хлопчик розповів, що хоче жити з батьком, бо у нього там є друзі та своя кімната. Деколи сумує за мамою, бачаться з мамою раз на тиждень. Має більшу прив'язаність до батька, з яким проживає. Значимою людиною, якій можна довіритися і поділитися переживаннями є мама. На питання психолога з ким, би вона хотіла жити, дівчинка сказала, що хоче жити з татом і мамою. За висновком експерта зміна умов проживання, виховання та оточення у випадку передачі дітей від батька до матері може призвести до труднощів у навчанні та спілкуванні, розвитку конфліктності та призвести до ігнорування соціальних вимог нового середовища. Зміна умов проживання, виховання та оточення у випадку передачі від батька до матері не матиме наслідків, дівчинка спокійно сприймає ситуацію такою, яка вона і може жити як з мамою, так і з татом.

Вирішуючи спір про визначення місця проживання дітей, суд першої інстанції значною мірою керувався принципом 6 Декларації прав дитини, при цьому не врахувавши, що Декларація прав дитини не є міжнародним договором, не є нормативним документом обов'язкового характеру у правовій системі України, у той час як Конвенція про права дитини (в якій реалізовано принцип домінанту інтересів дитини над усіма іншими), ратифікована Постановою Верховної Ради України від 27 лютого 1991 року, є частиною національного законодавства згідно зі статтею 9 Конституції України.

При визначенні місця проживання дитини судам необхідно встановлювати не лише наявність або відсутність виняткових обставин, коли дитина може бути розлучена зі своєю матір'ю, а крізь призму врахування найкращих інтересів дитини, виходячи із рівності прав батьків щодо дитини, встановлювати та надавати належну правову оцінку всім обставинам справи, які мають значення для правильного вирішення спору. За таких обставин, посилання суду першої інстанції на принцип 6 Декларації прав дитини та необхідність доведення виняткових обставин, які мають виключати залишення дитини з матір'ю є помилковим, однак колегія суддів вважає що це не вплинуло на правильність вирішення судом першої інстанції спору по суті.

Таким чином, суд першої інстанції, встановивши наявність належних матеріально-побутових умов для проживання дітей і у матері, і у батька, їх позитивних характеристик з місць проживання та роботи, прихильності дітей до обох батьків, однак наявність у матері на праві власності нерухомого майна, батько на праві власності житла не має, з урахуванням віку доньки ОСОБА_12, якій у вересні місяці виповнилося тільки 4 роки, а також те, що брат та сестра повинні проживати разом, дійшов обґрунтованого висновку про визначення місця проживання малолітніх дітей разом з матір'ю ОСОБА_3, тому що нею ство-

рено більш сприятливі умови для проживання дітей, їх гармонійного психологічного розвитку і це не вплине на реалізацію батьком своїх прав його участі у вихованні дітей.

При цьому, суд першої інстанції врахував, що доказами у справі не доведено, що стан здоров'я ОСОБА_3 не дозволяє займатися будь-яким видом діяльності, в тому числі піклуванням та вихованням своїх дітей.

Батько, який безсумнівно відіграє важливу роль у житті та розвитку дітей, має право та обов'язок піклуватися про здоров'я дітей, стан їх розвитку, незалежно від того з ким діти будуть проживати.

Визначаючи місце проживання дітей з матір'ю, розуміючи, що спір стосується вкрай чутливої сфери правовідносин, а діти потребують уваги, підтримки і любові обох батьків, суд при вирішенні спору надав першочергове значення саме найкращим інтересам дітей.

Відповідно до частин першої, другої статті 171 СК України дитина має право на те, щоб бути вислуханою батьками, іншими членами сім'ї, посадовими особами з питань, що стосуються її особисто, а також питань сім'ї. Дитина, яка може висловити свою думку, має бути вислухана при вирішенні між батьками, іншими особами спору щодо її виховання, місця проживання, у тому числі при вирішенні спору про позбавлення батьківських прав, поновлення батьківських прав, а також спору щодо управління її майном.

Разом з тим, згода дитини на проживання з одним з батьків не повинна бути абсолютною для суду, якщо така згода не буде відповідати та сприяти захисту прав та інтересів дитини. З огляду на вік, тривалий час проживання з батьком та конфлікт між батьками щодо визначення місця проживання дітей, його згода на проживання з батьком є непереконливою.

Виходячи із обставин цієї справи, враховуючи, що батьки не змогли самостійно вирішити спір щодо визначення місця проживання дітей, та забезпечити доброзичливе спілкування дітей з обома батьками, суд апеляційної інстанції підтримав висновок суду першої інстанції щодо визначення місця проживання малолітніх дітей сторін у цій справі з матір'ю. Колегія суддів вважає обґрунтованим висновок про те, що таке рішення буде відповідати якнайкращим інтересам дітей з огляду на їх вік, необхідність підтримки постійних родинних відносин між братом та рідною сестрою, наявність у матері на праві власності житла, потребу у материнській турботі, догляді, повноцінному вихованні та розвитку.

Колегія суддів апеляційного суду дійшла висновку, що суд першої інстанції надав належну правову оцінку вказаним доводам та у контексті першочергового врахування інтересів малолітніх дітей, які переважають над інтересами батьків, дійшов правильного висновку про задоволення позову матері про визначення місця проживання малолітніх дітей з нею, відмовивши у задоволенні зустрічного позову.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93258273>

Постанова Сумського апеляційного суду від 03 грудня 2020 року у справі №583/551/20

При визначенні місця проживання дитини суди повинні врахувати факт забезпечення якнайкращих інтересів дитини, при цьому дотримуватися балансу між інтересами дитини та батьків. Висновок органу опіки та піклування не є беззаперечним доказом по необхідності визначення місця проживання дитини з тим чи іншим із батьків. Суд може не погодитися з висновком, якщо матеріали справи та встановлені судом обставини дають підстави вважати по іншому. Кожна сторона зобов'язана довести обставини, на які посилається. А в їх підтвердження зобов'язана подати докази, що відповідають вимогам ЦПК України, що ставляться до доказів.

Особа звернулася до суду з позовом про визначення місця проживання дитини. Свої вимоги мотивував тим, що під час шлюбу з відповідачкою у них народився син. Рішенням Московського районного суду м. Харкова від 04 травня 2017 року шлюб між ними було розірвано. Дитина спочатку залишилася проживати з матір'ю. На даний час дитина проживає з бабусею матір'ю відповідачки в м. Охтирка, а відповідачка проживає в м. Харкові.

Позивач зазначав, що Відповідачка зловживає алкогольними напоями, стабільних доходів не має, перевірити особисто умови сина вона не давала йому можливості, у зв'язку з чим він був змушений звернутися до суду з позовом про визначення його участі в спілкуванні та вихованні дитини. Охтирський міськрайонний суд Сумської області ухвалою від 18 вересня 2019 року затвердив мирову угоду, якою встановив систематичні побачення батька з сином без участі матері. Проте, відповідачка постійно чинить перешкоди в спілкуванні з дитиною, що негативно відображається на його психічному стані.

На думку позивача, відповідачка самоусунулася від виконання батьківських обов'язків, не бере участі у вихованні сина та його житті, відверто ігнорує потреби дитини, у зв'язку з чим дитина не має належних умов проживання. В свою чергу зазначав, що він взмозі створити належні умови для проживання дитини, виховання та розвитку.

Охтирський міськрайонний суд Сумської області рішенням від 28 серпня 2020 року в задоволенні позову відмовив. Позивач оскаржив рішення. В апеляційній скарзі просив рішення суду скасувати та ухвалити нове про задоволення позову. В доводах апеляційної скарги зазначав, що суд ухвалив рішення упереджено з наданням переваги стороні відповідачки, яка не надала на підтвердження своїх заперечень жодних доказів.

Мотиви та правове обґрунтування рішення суду апеляційної інстанції.

Суд першої інстанції встановив, що за місцем проживання матір дитини характеризується як спокійна та врівноважена особа, яка підтримує добросусідські відносини, любляча мати, що належно доглядає за своєю дитиною.

Згідно медичних довідок відповідачка за психіатричною допомогою до КНП СОР «Обласний клінічний медичний центр соціально небезпечних захворювань» не зверталася, на обліку в лікаря-нарколога не перебуває.

Позивач працює в СП «Оптіма-Фарма, ЛТД» на посаді старшого комірника відділу контролю та упаковки аптечного складу № 2 «Харківський», де за період з 01 лютого 2019 року по 31 грудня 2019 року отримав заробітну плату в розмірі 53829 грн 31 коп., з них за вказаний період відраховано на сплату аліментів 19499,16 грн. Позивач за місцем роботи характеризується позитивно.

Протягом травня 2016 року грудня 2017 року позивач та відповідачка неодноразово зверталися до Московського відділу поліції ГУ Національної поліції в Харківській області з приводу конфліктів в сім'ї. Згідно висновків інспектора поліції подальший розгляд за вказаними заявами припинений у зв'язку з непідтвердженням фактів порушення громадського спокою.

Згідно висновку органу опіки і піклування Охтирської міської ради від 12 березня 2020 року, визначення місця проживання малолітнього разом із батьком відповідає найкращим інтересам дитини та його особистому бажанню.

Відмовляючи у задоволенні позову, суд першої інстанції виходив з того, що позивачем не надано належного обґрунтування та доказів на підтвердження своїх позовних вимог. Позивач не довів, що проживання дитини разом з ним відповідає інтересам дитини в більшому ступеню, ніж проживання разом з матір'ю.

Колегія суддів погодилася з висновками суду першої інстанції, так як суд дійшов їх правильно встановивши фактичні обставини справи, з додержанням норм процесуального та матеріального права.

При розгляді справ щодо місця проживання дитини суди насамперед мають виходити з інтересів самої дитини (враховуючи, при цьому, сталі соціальні зв'язки, місце навчання, психологічний стан тощо) та балансу між інтересами дитини, правами батьків на виховання дитини й обов'язком батьків діяти в її інтересах.

З матеріалів справи вбачається, що після розірвання шлюбу сторони домовились про місце проживання дитини з матір'ю. В обґрунтування своїх вимог позивач посилається на те, що відповідачка весь час проводить в м. Харкові, дитина проживає з бабусею, умови проживання не відповідають передбаченим для цього нормам, мати не бере участь не тільки у вихованні сина, а й взагалі у його житті, потреби дитини відверто ігнорує, зловживає алкогольними напоями.

Проте вказані обставини не знайшли свого підтвердження під час розгляду справи.

Суд першої інстанції встановив, що дитина тривалий час проживає з матір'ю, відвідує школу в м. Охтирка, де отримав добру характеристику особистих досягнень та позитивно характеризується за місцем навчання, що свідчить про те, що мати опікується вихованням і розвитком дитини. Крім того, вихованням дитини займається бабуся.

Доводи скаржника про нібито неналежні умови проживання спростовуються висновком органу опіки та піклування, з якого вбачається, що дитина має окреме ліжко для відпочинку, стіл для навчання у будинку, в якому є дві окремі кімнати, будинок електрифікований, газифікований, у будинку є ванна.

В свою чергу позивач проживає в м. Харкові в чотирьохкімнатній квартирі. Йому належить на праві спільної сумісної власності 1/6 даної квартири. Крім нього, у вказаному житлі проживає жінка, з якою він проживає однією сім'єю, батько, матір, пле-

мінниця зі співмешканцем, а також зареєстрована його сестра. Колегія суддів вважає, що проживання дитини в квартирі з такою кількістю осіб не є кращими умовами, ніж ті в яких дитина проживає разом з матір'ю.

В суді першої інстанції малолітній, в присутності психолога пояснив, що він однаково добре ставиться і до матері, і до батька. Йому подобається проживати і в м. Охтирка та проводити час з батьком в м. Харкові.

Отже, місцевий суд, виходив з інтересів малолітнього сина сторін, врахувавши існуючі сталі соціальні зв'язки дитини в родині матері, його права та інтереси на гармонійний розвиток та належне виховання і дійшов правильного та обґрунтованого висновку, що позивач не довів, що проживання дитини разом з ним відповідає інтересам малолітньої дитини в більшому ступеню, ніж проживання разом з матір'ю.

В апеляційній скарзі позивач наголошує на тому, що відповідачка має алкогольну залежність, проте жодних належних та допустимих доказів на підтвердження цієї обставини суду не надав.

В той же час відповідачка на спростування тверджень позивача надала суду першої інстанції медичні довідки, згідно яких за психіатричною допомогою до КНП СОР «Обласний клінічний медичний центр соціально небезпечних захворювань» вона не зверталася, на обліку в лікаря-нарколога не перебуває.

Місцевий суд обґрунтовано не погодився з висновком органу опіки та піклування Охтирської міської ради про доцільність проживання дитини з батьком, з огляду на тривалість проживання дитини з матір'ю, сталість їх соціальних зв'язків, добросовісне виконання нею батьківських обов'язків, створення для дитини необхідних умов для проживання та розвитку, а також відсутність негативного впливу на виховання і розвиток сина.

Розглядаючи справу, суд першої інстанції повно, всебічно і об'єктивно перевінив обставини справи, встановленим фактам і доказам дав вірну правову оцінку та дійшов правильного висновку про відсутність підстав для задоволення позову ОСОБА_1. У зв'язку з чим апеляційний суд погодився з висновками суду першої інстанції та залишив рішення в силі.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93325885>

Постанова Івано-Франківського апеляційного суду від 03 грудня 2020 року у справі №350/1696/19

Апеляційний суд погодився з рішенням суду першої інстанції щодо необхідності визначення місця проживання сина з батьком. Суд взяв до уваги факт притягнення матері до адміністративної відповідальності за вчинення домашнього насильства, невиконання обов'язків щодо виховання дітей та фактично втечу сина з дому матері до батька. Висновки психологічних досліджень та заслухана думка самої дитини підтвердили, що найкраще інтереси дитини будуть забезпечені батьком за місцем його проживання. Кожна справа індивідуальна, тим паче, коли мова йде про дітей. Справи про визначення місця проживання дітей яскраво ілюструють не тільки проголошену міжнародним і національним законодавством, необхідність керуватися принципом дотримання якнайкращих інтересів дитини, а і те, що кожна окрема справа – це окрема сім'я, маленький індивідуальний світ, який батьки і діти можуть бачити по-різному. Для

того щоб ухвалити законне, обґрунтоване і по суті правильне рішення, потрібно детально дослідити обставини справи та визначитися з дійсними інтересами кожного з батьків та дитини.

У вересні 2019 року позивачка звернулася до суду з позовом про відібрання дитини. Позовні вимоги були мотивовані тим, що рішенням Рожнятівського районного суду від 25 березня 2019 року шлюб між нею та відповідачем було розірвано, а неповнолітніх дітей, було залишено на проживання з матір'ю. В кінці серпня 2019 року відповідач, маніпулюючи свідомістю сина та обіцяючи дорогі подарунки, заманив його до себе і по даний час продовжує утримувати сина. Посилаючись на те, що на неодноразові прохання повернути сина за місцем її проживання відповідач не реагує, жодних виняткових обставин, які б свідчили про необхідність розлучення сина з нею не існує і не може існувати, а також на те, що згоди на зміну місця проживання сина вона не давала, позивач просила відібрати у відповідача дитину та повернути його їй.

У жовтні 2019 року відповідач звернувся до суду з позовом про зміну місця проживання дитини. В обґрунтування позовних вимог вказав, що у зв'язку із неналежним способом життя та відношенням до дітей, шлюб між ними було розірвано, а дітей залишено на проживання з нею. Посилаючись на те, що син відмовляється проживати з матір'ю, а також на те, що в добровільному порядку матір не погоджується змінити місце проживання сина, просив змінити місце проживання дитини від матері до батька.

Ухвалою Рожнятівського районного суду від 21 жовтня 2019 року позов про відібрання дитини та позов про зміну місця проживання дитини об'єднано в одне провадження. Рішенням Рожнятівського районного суду від 15 вересня 2020 року в задоволенні позову про відібрання дитини відмовлено. Цим же рішенням позов про зміну місця проживання дитини задоволено. Постановлено визначити місце проживання сина за місцем проживання його батька.

Не погоджуючись із даним рішенням суду, представник позивачки подав апеляційну скаргу.

Мотиви та правове обґрунтування рішення суду апеляційної інстанції.

Вислухавши суддю-доповідача, пояснення сторін та їх представників, перевіривши матеріали справи, апеляційний суд приходить до висновку, що апеляційна скарга не підлягає до задоволення з таких підстав.

Відмовляючи в задоволенні позову про відібрання дитини, суд першої інстанції прийшов до висновку, що позивач не довела факту самовільної зміни відповідачем місця проживання дитини. Разом з тим, задовольняючи позов відповідача про зміну місця проживання дитини, суд першої інстанції, враховуючи висновок комплексної психологічної характеристики психоемоційного стану та сімейних відносин сина сторін, думку дитини про бажання проживати з батьком, прийшов до висновку, що насильне повернення сина сторін до матері спричинить шкоду його психологічному стану. Крім того, суд першої інстанції зазначив, що залишення неповнолітнього сина з батьком буде відповідати інтересам дитини. З цими висновками суду першої

інстанції апеляційний суд погодився з огляду на таке.

Судом першої інстанції встановлено і не заперечується жодною із сторін, що син сторін ОСОБА_6 самостійно залишив будинок матері та прийшов проживати до помешкання батька. У суді першої інстанції малолітній ОСОБА_10 заперечив проти передання його на виховання матері. Крім того, категорично вказав, що бажає проживати з батьком, оскільки тато, бабуся й дідусь дуже добре до нього ставляться. Зазначив, що він не буде жити з мамою, втече до батька.

Матеріалами справи, зокрема копією постанови судді Івано-Франківського апеляційного суду від 13 січня 2020 року та копією постанови судді Івано-Франківського апеляційного суду від 13 березня 2020 року підтверджено, що позивачка притягувалася до адміністративної відповідальності за ч.1 ст.184 КУпАП та за ч.1 ст.173–2 КУпАП. (а.с.62, 78–82). Під час розгляду справи про притягнення позивачки до адміністративної відповідальності було долучено висновок комплексної психологічної характеристики психоемоційного стану та сімейних відносин, складеної Центром психологічної допомоги дітям «Серденько» від 26.09.2019 року, зі змісту якого вбачається, що в сина сторін ОСОБА_6 низька самооцінка, присутній страх. ОСОБА_6 прагне розширення своїх можливостей, домашнього затишку, почуття сімейної спільності. Також у вказаній характеристиці вказано, що батько поважає індивідуальність дитини, симпатизує їй, багато часу проводить з дитиною, поважає її інтереси та плани. Батько зацікавлений в планах дитини, намагається допомогти, співчуває йому. Батько високо цінує інтелектуальні та творчі здібності дитини, відчуває гордість за нього, задовільняє ініціативу і самостійність дитини, довіряє та намагається стати на його бік з будь-яких питань. Цим же висновком рекомендована корекційна робота, спрямована на зниження рівня агресії, тривоги, переживань у дитини (а.с.48–52).

Відповідно до висновку органу опіки та піклування від 06 серпня 2020 року, орган опіки та піклування вважає за доцільне залишити малолітнього ОСОБА_3, ІНФОРМАЦІЯ_4, на проживання з батьком ОСОБА_4 (а.с. 96).

Апеляційний суд зауважив, що батьком дитини жодних неправомірних дій щодо самостійної зміни місця проживання дитини вчинено не було. Більш того, як було встановлено судом першої інстанції та не заперечувалося жодною із сторін спору, саме син сторін ОСОБА_6 висловив бажання жити з батьком, а не матір'ю.

Колегія судів апеляційного суду визнала вірним висновок суду першої інстанції про відмову у задоволенні позову про відібрання дитини та задоволення позову про зміну місця проживання сина, з огляду на вищенаведені обставини та факти, а також те, що в даний час позивачка не заперечує, щоб син проживав з батьком. Також, апеляційний суд взяв до уваги висновки Органу опіки та піклування про доцільність проживання сина сторін з батьком, керуючись інтересами самої дитини.

Апеляційний суд відхилив твердження апелянта ОСОБА_1 про те, що судом першої інстанції не враховано того, що жодних виняткових обставин для розлучення матері і дитини не було, а також те, що матір дитини має задовільні умови проживання і що обидва батьків належним чином виконують свої батьківські обов'язки, оскільки даним обставинам судом першої інстанції дана належна правова оцінка.

Посилання апелянта на те, що згода дитини на проживання з

одним з батьків не повинна бути абсолютною для суду, якщо така згода не буде відповідати та захищати права та інтереси дитини, передбачені Конвенцією та Декларацією прав дитини не заслуговують уваги, оскільки, на думку колегії суддів, згода сина ОСОБА_6 на проживання з батьком відповідає його найкращим інтересам.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93389731>

Постанова Київського апеляційного суду від 09 грудня 2020 року у справі №761/11999/19

У даній справі місцем реєстрації відповідача по справі є тимчасово окупована територія України. Позивачці їй не відомо чи реєструвався відповідач як внутрішньо переміщена особа. Проте у позивачки є докази фактичного проживання відповідача на території Шевченківського району міста Києва. В супереч принципу верховенства права, порушуючи право позивачки на доступ до правосуддя та право на ефективний спосіб захисту, суд першої інстанції досить формально підійшов до питання визначення підсудності та питання щодо відкриття провадження у справі. Апеляційний суд зауважив, що формалізм є недопустимим і суд першої інстанції мав застосувати іншу норму процесуального права і вирішити питання щодо відкриття провадження у справі, а не повертати позовну заяву.

У березні 2019 року ОСОБА_1 звернулася до Шевченківського районного суду міста Києва із вказаним позовом, відповідно до якого просила визначити місце проживання двох дітей з матір'ю – ОСОБА_1.

Ухвалою Шевченківського районного суду міста Києва від 13 квітня 2020 року позовну заяву ОСОБА_1 визнано неподаною та повернуто позивачеві. Не погоджуючись із вказаним судовим рішенням, позивачка подала апеляційну скаргу, яку мотивовано тим, що нею було подано до суду першої інстанції нотаріально посвідчену заяву, де зазначено, що місцем реєстрації відповідача по справі є АДРЕСА_1, тобто тимчасово окупована територія України. Апелянт зазначає, що їй не відомо чи отримував відповідач довідку про взяття на облік як внутрішньо переміщеної особи.

Також апелянт наголошувала, що нею було подано й копію судового наказу від 23 листопада 2017 року, виданого Сахновщинським районним судом Харківської області, де вказано, що відповідач по справі проживає за адресою АДРЕСА_2.

Апелянт стверджувала, що нею було подано достатньо доказів на підтвердження останнього місця перебування та роботи відповідача по справі й всі докази містять одну й ту ж саму адресу – АДРЕСА_2. Вказувала, що іншого способу дізнатися про фактичне місце перебування відповідача, який зареєстрований на тимчасово окупованій території України немає. Крім того, апелянт зазначала, що суд першої інстанції, керуючись положеннями статті 187 ЦПК України, мав би надіслати справу за підсудністю, якщо за результатами отриманої судом інформації буде встановлено, що справа не підсудна цьому суду, або відкрити провадження, якщо отримана судом інформація не дає можливості встановити зареєстроване місце проживання (перебування) фізичної особи.

Враховуючи вищевикладене, ОСОБА_1 просила скасувати ухвалу Шевченківського районного суду міста Києва від 13 квітня 2020 року про повернення позовної заяви, а справу направити до суду першої інстанції для вирішення питання про відкриття провадження.

Мотиви та правове обґрунтування рішення суду апеляційної інстанції.

Апеляційний суд дійшов висновку що апеляційна скарга підлягає задоволенню з огляду на наступне. Законним є рішення, ухвалене судом відповідно до норм матеріального права із дотриманням норм процесуального права. Обґрунтованим є рішення, ухвалене на підставі повно і всебічно з'ясованих обставин, на які сторони посилаються як на підставу своїх вимог і заперечень, підтверджених тими доказами, які були досліджені в судовому засіданні. Ухвала суду першої інстанції не відповідає вказаним вимогам закону виходячи з наступного.

Суд першої інстанції, постановляючи оскаржувану ухвалу, мотивував своє процесуальне рішення тим, що оскільки позивач по справі не усунула недоліки позовної заяви, а саме не надала докази проживання відповідача в Шевченківському районі міста Києва, то її позовну заяву слід визнати неподаною та повернути позивачу.

Апеляційний суд не погодився із вказаними висновками суду першої інстанції, так як вони не в повній мірі відповідають обставинам справи і вимогам процесуального закону.

З матеріалів справи вбачається, що в березні 2019 року ОСОБА_1 звернулась до суду першої інстанції із позовною заявою, відповідно до якої просила визначити місце проживання дітей: ОСОБА_4, ІНФОРМАЦІЯ_1, та ОСОБА_5, ІНФОРМАЦІЯ_2, з матір'ю - ОСОБА_1 (а.с.1-4). Ухвалою Шевченківського районного суду міста Києва від 10 травня 2019 року позовну заяву ОСОБА_1 було залишено без руху, оскільки відповідно до здійсненого запиту до Шевченківської районної в місті Києві державної адміністрації щодо надання інформації про зареєстроване місце проживання (перебування) відповідача у справі ОСОБА_2 було отримано відповідь Шевченківської районної в місті Києві державної адміністрації, що останній за даними Реєстру територіальної громади міста Києва не зареєстрований (а.с.13).

В подальшому, ОСОБА_1 подала заяву про усунення недоліків позовної заяви, до якої було додано копію заяви від 03 жовтня 2017 року, де зазначено, що зареєстрованим місцем проживання ОСОБА_2 є АДРЕСА_1 (а.с.18), а також надано копію судового наказу від 23 листопада 2017 року, виданого Сахновщинським районним судом Харківської області, де вказано, що ОСОБА_2, уродженець м. Донецька, проживає за адресою АДРЕСА_2 (а.с.19).

Ухвалою Шевченківського районного суду міста Києва від 13 квітня 2020 року позовну заяву ОСОБА_1 визнано неподаною та повернуто позивачу (а.с.21).

Відповідно до положень частин 6-8 статті 187 ЦПК України у разі якщо відповідачем у позовній заяві вказана фізична особа, яка не є суб'єктом підприємницької діяльності, суд не пізніше двох днів з дня надходження позовної заяви до суду звертається до відповідного органу реєстрації місця перебування та місця проживання особи щодо надання інформації про зареєстро-

ване місце проживання (перебування) такої фізичної особи. Суддя з метою визначення підсудності може також користуватися даними Єдиного державного демографічного реєстру. На виконання вимог вказаної статті районний суд здійснив запит й відповідно до отриманої відповіді від Шевченківської районної в місті Києві державної адміністрації вбачається, що ОСОБА_2 за даними Реєстру територіальної громади міста Києва не зареєстрований (а.с.12).

Разом з тим, частина 9 та 10 статті 187 ЦПК України передбачає, що якщо за результатами отриманої судом інформації буде встановлено, що справа не підсудна цьому суду, суд надсилає справу за підсудністю в порядку, встановленому статтею 31 цього Кодексу. Якщо отримана судом інформація не дає можливості встановити зареєстроване у встановленому законом порядку місце проживання (перебування) фізичної особи, суд вирішує питання про відкриття провадження у справі. Подальший виклик такої особи як відповідача у справі здійснюється через оголошення на офіційному веб-порталі судової влади України.

Європейський суд з прав людини наголошує на тому, що право на доступ до суду має бути ефективним. Реалізуючи пункт 1 статті 6 Конвенції, кожна держава-учасниця Конвенції вправі встановлювати правила судової процедури, в тому числі й процесуальні заборони і обмеження, зміст яких - не допустити судовий процес у безладний рух. Разом із тим не повинно бути занадто формального ставлення до передбачених законом вимог, так як доступ до правосуддя повинен бути не лише фактичним, але і реальним (§ 59 рішення ЄСПЛ у справі «De Geouffre de la Pradelle v. France» від 16 грудня 1992 року, заява № 12964/87).

У § 36 рішення у справі «Bellet v. France» від 04 грудня 1955 року, заява № 23805/94, ЄСПЛ зазначив, що «стаття 6 Конвенції містить гарантії справедливого судочинства, одним з аспектів яких є доступ до суду. Рівень доступу, наданий національним законодавством, має бути достатнім для забезпечення права особи на суд з огляду на принцип верховенства права в демократичному суспільстві. Для того, щоб доступ був ефективним, особа повинна мати чітку практичну можливість оскаржити дії, які становлять втручання у її права».

В Україні визнається і діє принцип верховенства права (частина перша статті 8 Конституції України). Однією зі складових конституційного принципу верховенства права є право на доступ до правосуддя.

Таким чином, суд першої інстанції, залишаючи позовну заяву ОСОБА_1 без руху, порушив норми процесуального права, оскільки мав керуватись положеннями статті 187 ЦПК України, а не положеннями статті 185 ЦПК України.

Оскільки з матеріалів даної цивільної справи районний суд не зміг встановити у встановленому законом порядку зареєстроване місце проживання (перебування) відповідача по справі, то до застосування підлягають положення, передбачені частиною 10 статті 187 ЦПК України.

Враховуючи викладене, колегія суддів визнала висновок суду першої інстанції про повернення позовної заяви через не усунення недоліків таким, що не відповідає процесуальним вимогам та суперечить принципу доступності до судового захисту, а тому, відповідно до вимог статті 379 ЦПК України, оскаржувана ухвала підлягає скасуванню з направленням справи для про-

довження розгляду до суду першої інстанції.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93428415>

Постанова Сумського апеляційного суду від 09 грудня 2020 року у справі №588/1506/19

За умови наявності у сім'ї декількох дітей, при вирішенні питання про визначення місця проживання дітей, що передбачає розлучення дітей один з одним, має бути враховано думку дитини з цього приводу. В даній справі обоє з батьків довели рівність умов для виховання та проживання дітей. Одна із доньок висловила більшу прихильність до батька, але повідомила про небажання розлучатися із сестрами. Суд першої інстанції розділив дітей. Апеляційний суд, виходячи із принципу найкращого забезпечення інтересів дітей вирішив, що інтерес неповнолітньої дитини (при відсутності її категоричної відмови проживати з матір'ю) проживати разом із сестрами, не бути з ними розлученими, в даній ситуації переважає над інтересами батьків. Враховуючи, що позивач погодився з рішенням про розділення дітей, апеляційний суд скасував рішення суду першої інстанції та ухвалив нове, згідно якого визначив місце проживання всіх трьох дітей з матір'ю.

Позивач звернувся до суду з позовом про визначення місця проживання дітей. Свої вимоги мотивував тим, що він та відповідачка перебували у зареєстрованому шлюбі, мають спільних дітей: ОСОБА_3 та ОСОБА_4, які після розірвання шлюбу залишилися проживати разом з матір'ю, а він сплачує аліменти на дітей, стягнуті за рішенням суду.

До червня 2019 року відповідачка проживала з дітьми у будинку, належному їм на праві спільної сумісної власності, а потім стала проживати в с. Пологи Охтирського району. У 2019 році відповідачка народила третю дитину, знаходиться у відпустці до догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку, однак не приділяє дітям належної уваги. Не готує їжу, не піклується про їх зовнішній вигляд, житлові приміщення не прибирає, речі не пере, не миє посуд. Подвір'я захлаблене. Діти не мають місця для навчання, шафи, постійних місць для відпочинку (сну). Відповідачка не може навчити дітей вести господарство, не привчає їх до самостійного життя, не прививає дочкам звички, які допоможуть в подальшому житті бути охайними, доглянутими, добрими господарями, мати гарний смак. ОСОБА_2 не виконує рекомендацій лікарів по лікуванні дочки ОСОБА_3, яка має проблеми зі здоров'ям.

Позивач одружився вдруге і проживає з сім'єю по АДРЕСА_2.

При небажанні дочок повертатися від батька відповідачка приїздить з поліцією до їх місця проживання, влаштовує дітям істерики погрожує накласти на себе руки, якщо вони до неї не повернуться, брутально висловлюється на його адресу.

Доводить, що він спроможний виховати та забезпечити дітей всім необхідним, оскільки має роботу, самостійний дохід, постійне місце проживання, спиртними напоями не зловживає, інших шкідливих звичок не має, за місцем роботи і проживання характеризується позитивно, добре ставиться до дітей, має водійські права та автомобіль. Хронічних захворювань немає. Вказані факти підтверджено висновком органу опіки та піклування Тростянецької РДА від 31 липня 2019 року за № 02-23/2604, до

якого він звертався з заявою про визначення місця проживання малолітніх дітей з ним.

Просив визначити місце проживання дочки ОСОБА_3 та дочки ОСОБА_4 з ним.

У жовтні 2019 року відповідачка звернулася до суду із зустрічним позовом про визначення місця проживання дочок із нею за адресою: АДРЕСА_3. Свої зустрічні позовні вимоги мотивувала тим, що після розірвання шлюбу з ОСОБА_1 їх спільні діти постійно проживають разом з нею у належному їй на праві спільної часткової власності домоволодінні за адресою: АДРЕСА_3. ОСОБА_1 не надає згоди на реєстрацію місця проживання дітей за вказаною адресою їх фактичного місця проживання.

Причиною зміни місця проживання були нестерпні умови для проживання у с. Кам'янка, через постійний морально-психологічний та фізичний тиск з боку ОСОБА_1. Вказує, що була змушена неодноразово звертатися до поліції, оскільки ОСОБА_1 не відпускав додому дітей, неодноразово вчиняв на неї психологічний та фізичний тиск, провокував, погрожував забрати старших дочок, що завдавало страждань їй та дітям.

Зазначала, що висновок органу опіки та піклування Тростянецької районної державної адміністрації Сумської області за №02-23/2604 від 31 липня 2019 року про визначення місця проживання доньок ОСОБА_3 та ОСОБА_4 із ОСОБА_1 був складений виключно на основі пояснень останнього, у ньому не враховано її позицію, тому не може вважатися належним доказом у справі. Вважає, що наявність у відповідача аліментних зобов'язань щодо дітей свідчить про визнання ним факту необхідності проживання дітей із нею.

Рішенням Тростянецького районного суду Сумської області від 09 вересня 2020 року первісний позов ОСОБА_1 до ОСОБА_2, третя особа, яка не заявляє самостійних вимог на предмет спору - Орган опіки та піклування Тростянецької районної державної адміністрації Сумської області, про визначення місця проживання дітей, задоволено частково.

Визначено місце проживання малолітньої дитини ОСОБА_4, ІНФОРМАЦІЯ_2, із батьком ОСОБА_1. У задоволенні іншої частини позовних вимог ОСОБА_1 відмовлено.

Зустрічний позов ОСОБА_2 до ОСОБА_1, треті особи, які не заявляють самостійних вимог на предмет спору Орган опіки та піклування Тростянецької районної державної адміністрації Сумської області, Орган опіки та піклування Охтирської районної державної адміністрації Сумської області, про визначення місця проживання дітей задоволено частково. Визначено місце проживання малолітніх дітей ОСОБА_3, ІНФОРМАЦІЯ_1, ОСОБА_7, ІНФОРМАЦІЯ_4, із матір'ю ОСОБА_2. У задоволенні іншої частини позовних вимог ОСОБА_2 відмовлено.

Відповідачка (позивачка за зустрічним позовом) подала апеляційну скаргу на рішення.

Мотиви та правове обґрунтування рішення суду апеляційної інстанції.

Колегія суддів апеляційного суду вирішила, що апеляційна скарга підлягає задоволенню з наступних підстав.

Відповідно до висновку органу опіки та піклування Охтирської

районної державної адміністрації від 04 грудня 2020 року мати дітей має всі необхідні побутові умови для спільного проживання з нею її малолітніх дітей ОСОБА_3, ОСОБА_4, ОСОБА_7, спроможна забезпечити їм психологічний та фізичний розвиток, а також створити сприятливий емоційний клімат у родині. Тобто вважають за можливе і доцільне проживання з матір'ю всіх трьох дітей.

Відповідно до висновку органу опіки та піклування Тростянецької районної державної адміністрації від 02 грудня 2020 року останній підтримав свій попередній висновок від 31 липня 2019 року про доцільність встановлення місця проживання ОСОБА_4 та ОСОБА_3 з батьком ОСОБА_1, проте зазначив, що негативно на моральний стан дітей впливає факт того, що вони проживають окремо одне від одного, а їх батьки постійно конфліктують.

Під час бесіди з ОСОБА_4 остання повідомила, що сумує за сестричками, прагне забрати на спільне проживання і старшу сестричку.

Відповідно до статті 3, статті 18 Конвенції про права дитини, прийнятої 44-ю сесією Генеральної Асамблеї ООН 20 листопада 1989 року (набрала чинності для України 02 вересня 1991 року) в усіх діях щодо дітей, незалежно від того, здійснюються вони державними чи приватними установами, що займаються питаннями соціального забезпечення, судами, адміністративними чи законодавчими органами, першочергова увага приділяється як найкращому забезпеченню інтересів дитини. Батьки несуть основну відповідальність за виховання дитини. Найкращі інтереси дитини є предметом їх основного піклування.

Аналізуючи викладені вище обставини справи, думку органів опіки та піклування, діюче законодавство, що регулює спірні у даній справі відносини, судову практику, колегія суддів визначила, що найкращим інтересам малолітньої ОСОБА_4 відповідає збереження її зв'язків із сім'єю, тобто проживання з матір'ю та іншими сестрами. Остання не висловила категоричної відмови від проживання з матір'ю, проте її проживання окремо від сестер негативно впливає на її моральний стан, вона бажає і прагне спільного проживання із сестрами, а ухвалені рішення у даній справі створює для цього перешкоди.

Мати дітей бажає, щоб сестри виховувалися разом, не втрачали зв'язки із сім'єю і має для цього всі необхідні умови та можливість.

Проте такого бажання колегія суддів не побачила в діях батька дітей ОСОБА_1, який навіть в суді апеляційної інстанції заявив, що старші сестри це його діти, а менша сестра не є його дитиною та погодився з рішенням суду, який визначив рідним сестрам різне місце проживання за наявності умов для збереження зв'язків з сім'єю.

Керуючись принципом якнайкращого забезпечення інтересів дітей, апеляційний суд, з урахуванням позиції обох батьків та думки органу опіки та піклування, вирішив залишити проживати всіх трьох дітей в одній сім'ї разом із мамою.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93554684>

Постанова Вінницького апеляційного суду від 06 жовтня 2020 року у справі № 132/3061/19

Апеляційний суд дійшов висновку, що за фактично рівних умов, створених обома батьками для дитини, суд першої інстанції безпідставно не взяв до уваги явну прихильність сина до батька. Наявність міцного психо-емоційного зв'язку між батьком та дитиною. Не врахував рекомендації спеціалістів щодо недопущення зміни місця проживання дитини та можливі негативні наслідки у разі переїзду сина за місцем проживання матері. Колегія суддів апеляційної інстанції обґрунтувала та мотивувала свою позицію з приводу недоцільності формального застосування «доктрини на користь матері», акцентувала увагу на рівності прав обох батьків. І з урахуванням всіх обставин справи ухвалила нове рішення про визначення місця проживання дитини з батьком. Згідно зібраних та досліджених доказів саме таке рішення відповідає якнайкращим інтересам хлопчика.

У серпні 2020 року позивачка звернулася до суду з позовом про визначення місця проживання малолітньої дитини. Позов обґрунтовано тим, що вона перебувала з відповідачем у зареєстрованому шлюбі з 08.11.2002, а ІНФОРМАЦІЯ_1 у них народився син ОСОБА_3. Після народження дитини у них почали виникати непорозуміння з приводу того, що відповідач не бажав працювати. За станом здоров'я йому встановлено III групу інвалідності, але без призначення пенсії, оскільки він не мав трудового стажу. З метою призначення йому пенсії відповідач запропонував фіктивно розлучитися. Згідно з суду шлюб укладений між сторонами по справі, розірвано. Після розірвання шлюбу вони продовжували спільно проживати в АДРЕСА_1.

3 жовтня по грудень 2018 року її було направлено на службове навчання, так як вона військовослужбовець. Після повернення додому виявилось, що відповідач продав квартиру, і їм необхідно переїхати проживати в будинок його баби, з якою також проживає його мати.

Протягом декількох місяців вона вимушена була проживати з відповідачем та сином у будинку його баби. Проте, з боку матері відповідача вчинялось психологічне насильство, і вона вимушена була переїхати проживати до своєї матері. Сина відповідач їй не віддав, тому вона постійно з ним спілкується лише під наглядом відповідача та на території домогосподарства за місцем проживання. Відповідач постійно налаштовує дитину проти неї. Дитина залякана, ні з ким не спілкується, що в свою чергу негативно впливає на психо-емоційний стан дитини.

Вважає, що проживання сина разом з нею повністю відповідає інтересам дитини, так як вона має можливість забезпечити йому належні умови проживання, повною мірою займатися вихованням та оздоровленням дитини, її соціальним та моральним розвитком. Разом з тим, вона не чинитиме жодних перешкод для спілкування відповідача з сином і готова зі свого боку сприяти тому, щоб дитина через розлучення батьків не була позбавлена спілкування з батьком. На думку позивача визначення місця проживання дитини разом із матір'ю за рішенням суду є необхідністю і якнайкраще забезпечить задоволення і захист інтересів дитини, що стало підставою звернення ОСОБА_2 до суду з цим позовом.

26.09.2019 відповідач ОСОБА_1 звернувся до суду із зустрічним позовом до ОСОБА_2 про визначення місця проживання малолітньої дитини, в якому просить визначити місце прожи-

вання малолітнього ОСОБА_3, ІНФОРМАЦІЯ_2, разом з ним, за адресою: АДРЕСА_2.

Рішенням Калинівського районного суду Вінницької області від 02 липня 2020 року позов ОСОБА_2 до ОСОБА_1, третя особа без самостійних вимог щодо предмета спору – Служба у справах дітей Калинівської районної державної адміністрації, про визначення місця проживання малолітньої дитини задоволено. Визначено місце проживання малолітнього ОСОБА_3, ІНФОРМАЦІЯ_2, разом з матір'ю ОСОБА_2, за адресою: АДРЕСА_3.

В задоволенні зустрічного позову ОСОБА_1 до ОСОБА_2, третя особа, яка не заявляє самостійних вимог-Виконавчий комітет Калинівської міської ради, про визначення місця проживання малолітньої дитини відмовлено.

Рішення суду першої інстанції мотивовано тим, що згідно висновку комісії з питань захисту прав дитини при Калинівській районній державній адміністрації №01-17-2757 від 09.12.2019 не зазначено істотних обставин, які б переконливо свідчили про те, що місце проживання дитини не може бути визначено з матір'ю, що мати ухиляється від виконання своїх батьківських обов'язків, не має самостійного доходу, зловживає спиртними напоями або наркотичними засобами, своєю аморальною поведінкою може зашкодити розвитку дитини. Те, що мати відвідує дитину в присутності батька по вихідних днях та по можливості, у вільний від служби час суд розцінив як перешкоджання зі сторони батька для спілкування з сином, що в подальшому може негативно вплинути на моральний та духовний розвиток малолітньої дитини ОСОБА_3.

Жодним зі свідків, які були допитані в судовому засіданні, не було зазначено про те, що проживання сина разом з матір'ю буде суперечити інтересам дитини, що вона не має можливості забезпечити йому належні умови проживання, повною мірою займатися вихованням та оздоровленням дитини, її соціальним та моральним розвитком, що батько дитини не чинив матері жодних перешкод для спілкування з сином і сприяти тому, щоб дитина через розлучення батьків не була позбавлена спілкування з матір'ю.

Пояснення свідків з приводу того, що батько дитини ОСОБА_1 відводить та забирає дитину зі школи, пере, перебував у лікарні з сином, то зазначені факти свідчать лише про те, що останній добросовісно ставиться до виконання своїх обов'язків та не може свідчити про аморальну поведінку матері дитини, зловживання нею спиртними напоями, що в подальшому може зашкодити розвитку дитини. Враховуючи матеріальний стан ОСОБА_1, його стан здоров'я та сімейний стан, а саме проживання з ним його баби, яка є людиною похилого віку і потребує догляду, та матері, суд критично поставився до вимоги позивача за зустрічним позовом про визначення місця проживання дитини разом з ним. У зв'язку із указаним суд задовольнив позов матері та відмовив у позові батька.

Мотиви та правове обґрунтування рішення суду апеляційної інстанції.

Колегія суддів вирішила, що апеляційна скарга підлягає задоволенню з наступних підстав. Комісія з питань захисту прав дитини при виконанні Калинівської міської ради, враховуючи особисту прихильність дитини до батька, надала висновок №14 від 25.06.2019 року про доцільність визначення місця прожи-

вання малолітньої дитини разом із батьком за місцем фактичного проживання батька. Висновок затверджений рішенням виконавчого комітету Калинівської міської ради Вінницької області №182 від 25.06.2019 року.

Згідно зазначеного висновку батьки з метою надання хлопчику психологічної підтримки та врегулювання сімейних стосунків, на протязі двох місяців регулярно відвідували психолога, завідувача РЦППСР «Довіра». З його слів, в родині є відчутний прогрес, батьки в змозі разом вирішувати спільні проблеми та нагальні питання, хлопчик став менш дратівливим, зник страх, менш помітне кліпання очима. Хлопчик тягнеться більше до батька, з ним в нього більш міцні та довірливі стосунки, і для дитини може бути черговою травмою переїзд до мами за місцем її проживання.

В обох батьків створено належні умови для проживання малолітньої дитини. На даний час дитина проживає разом з батьком. Дитина має все необхідне для життя та повноцінного розвитку. Між дитиною та батьком гарні взаємостосунки, батько виконує батьківські обов'язки на належному рівні. В порушенні громадського порядку не помічений, спиртними напоями не зловживає, характеризується з позитивної сторони, має добрі стосунки зі своїм сином, піклується про здоров'я дитини, її фізичний, моральний та духовний розвиток. Мама дитини проживає в АДРЕСА_3. Умови проживання задовільні. Згідно службової характеристики ОСОБА_2 є відповідальним працівником військової частини. Дитину відвідує в присутності батька по вихідних днях та по можливості, у вільний від служби час.

В сторін виник спір щодо місця проживання дитини, так як кожен із батьків, які на даний час проживають окремо, вимагає, щоб малолітня дитина проживала із ним, і мати та батько не дійшли згоди щодо цього.

Установлено, що обоє батьків позитивно характеризуються, не перебувають на обліках з приводу психічних захворювань чи залежностей, є законослухняними громадянами, працюють та мають стабільний дохід, забезпечені житлом, і в змозі забезпечити належні побутові умови для проживання дитини, її безпечного і здорового зростання, фізичного розвитку.

При цьому батько приділяє більше уваги вихованню дитини й більш відповідально ставиться до виконання своїх батьківських обов'язків. Так, весь цей час він постійно піклується про свою дитину, забезпечує її одягом, харчуванням, засобами для розвитку, дитина перебуває на повному утриманні та вихованні батька, що підтверджується як письмовими доказами, які були досліджені судом в судовому засіданні, так і показами свідків.

ОСОБА_2 не надала суду доказів того, що вона, як мати дитини, до моменту виникнення спору щодо місця проживання дитини, приділяла увагу створенню належних умов для повноцінного розвитку та проживання дитини, цікавилася ступенем розвитку дитини і її повсякденним життям та потребами, тобто не довела тих обставин, на які вона посилювалась при зверненні до суду із позовом про визначення місця проживання дитини з нею, що є її процесуальним обов'язком.

Проте за час окремого проживання батьків і відповідно проживання малолітньої дитини з батьком в дитини сформувалося звичне для неї й комфортне оточуюче середовище, вона відвідує дошкільний навчальний заклад, перебуває на обліку в Центрі первинної медико-санітарної допомоги, де отримує необхідну медичну допомогу, має поряд із собою друзів та родичів

по батьківській лінії, які проявляють турботу про дитину разом з батьком.

З пояснень психолога ОСОБА_4 встановлено, що між батьком та дитиною спостерігається міцний двосторонній контакт, взаємне розуміння, підтримка та любов. Як фахівець радить наразі у жодному випадку не змінювати місце проживання дитини і залишити й надалі проживати хлопчика з батьком. Зміна місця проживання дитини може вплинути на психіку дитину, враховуючи надзвичайно емоційний (чуттєво-психічний) зв'язок, який існує між сином та батьком.

Повно та всебічно дослідивши обставини справи, перевіrivши їх доказами, які оцінено на предмет належності, допустимості, достовірності, достатності та взаємного зв'язку, апеляційний суд встановив, що неповнолітня дитина постійно проживає з батьком, останній приділяє більше уваги вихованню дитини й більш відповідально ставиться до виконання своїх батьківських обов'язків, дитина перебуває на повному утриманні та вихованні батька. Також, колегія суддів врахувала, що до моменту виникнення даного спору мати дитини не приділяла достатньої уваги створенню належних умов для повноцінного розвитку та проживання сина, не надала доказів піклування з її боку про ступінь розвитку дитини, зацікавленості її повсякденним життям та потребами. В зв'язку із зазначеним, апеляційний суд дійшов висновку про визначення місця проживання неповнолітнього ОСОБА_3 з батьком, що забезпечить якнайкращі інтереси дитини.

Сімейне законодавство не виключає визначення місця проживання малолітньої дитини з батьком незалежно від віку дитини, якщо наявні обставини, за яких дитині краще проживати з батьком, ніж з матір'ю.

До указанного вище рішення Європейського Суду з прав людини в справі «М. С. проти України» від 11 липня 2017 року (заява № 2091/13) відповідно до пункту 2 статті 45 Конвенції та пункту 2 правила 74 Регламенту Суду додана окрема думка судді Карло Ранзоні, яка зводиться до наступного: Презумпція на користь матері в справах про опіку над дитиною не підтримується ані практикою на рівні ООН після прийняття Декларації, ані судовою практикою Європейського Суду з прав людини і не відповідає позиції Ради Європи і більшості держав-членів. У 21 столітті методологія з такою презумпцією, яку можна відхилити лише за «виняткових обставин» більше не є раціональною в частині прав, що гарантуються Конвенцією. Основна думка полягає в тому, що ця презумпція, за відсутності доказів на користь зворотного, розглядає проживання дитини з батьком як таке, що не відповідає найкращим інтересам дитини (див. справу «Цаунеґґер проти Німеччини» з відповідними змінами, заява № 22028/04, § 46, 03 грудня 2009 року).

Декларація ООН не є юридично обов'язковим документом. Вона стала основою для розробки Конвенції Організації Об'єднаних Націй про права дитини 1989 року, яка, на відміну від Декларації, є юридично обов'язковим міжнародним договором. Утім, підготовчі матеріали до Конвенції чітко демонструють, що положення про «розлучення дитини з матір'ю лише за виняткових обставин» існувало на дуже початковій стадії процесу розробки. Його потім критикували, оскільки він просував стереотипний погляд матерів, який ґрунтувався на дискримінації, а відтак, його вилучили. Принцип найкращих інтересів дитини, що впливає з самої Декларації, отримав повну підтримку, втім, як першочергове та найважливіше міркування (див., наприклад, ОСОБА_6

, Конвенція Організації Об'єднаних Націй про права дитини, Путівник до «Travaux Preparatoires», 1992 р., і ОСОБА_7, «Основи прав у Африканській хартії про права та добробут дитини», Африканський журнал правових досліджень, листопад 2009).

Як зазначалося в справі «Цаунеґґер проти Німеччини» (§ 60), спільною відправною точкою для рішень більшості держав-членів, погоджено те, що рішення щодо присудження опіки мають ґрунтуватися на найкращих інтересах дитини. Палата Лордів, наприклад, у своєму рішенні від 04 липня 1996 року вичерпно заперечила презумпцію чи принцип «переваги матері» в питаннях опіки. Більше того, суд підкреслив, що перевага маленької дитини бути зі своєю матір'ю стала лише однією з багатьох конкуруючих обставин і що вона не була переважаючою (див. справу «М.Л. проти Великобританії», заява № 35705/97, 20 березня 2001 р.).

Насамкінець, Рада Європи декілька разів засуджувала нерівне ставлення до батьків і наголошувала на тому, що роль батька щодо дітей необхідно краще визнавати і належно цінувати. Наприклад, у своїй Постанові 2079 (2015) щодо «Рівності і спільної батьківської відповідальності: роль батька» Парламентська Асамблея наголосила на важливості «подолання гендерних стереотипів щодо ролей, які приписуються жінкам і чоловікам у сім'ї» як «відображення соціологічних змін, що відбулися впродовж останніх п'ятдесяти років з огляду на організацію приватної сфери і сім'ї».

Аналогічний висновок викладено у постанові Верховного Суду від 30 травня 2018 року справа № 343/1500/15-ц (касаційне провадження № 61-23861св18).

Будь-яких доказів про те, що батько перешкоджає спілкуванню з ОСОБА_2, налаштовує проти неї остання суду не надала. Доводи матері про те, що дитина залякана, нікуди не ходить, ні з ким не спілкується спростовуються характеристикою на вихованця ОСОБА_3. ДНЗ № 14 м. Калинівка (а. с. 76), довідкою з Калинівської дитячої музичної школи. Згідно наданої характеристики, дитина здорова, активна, розумна, самостійна, вихована. ОСОБА_5 соціально активний, дружелюбний, легко контактує з дітьми та дорослими. Володіє своїми емоціями, у дитини ніколи не спостерігались прояви агресії, дратівливості, емоційної нестабільності.

Враховуючи наведене, суд вирішив, що апеляційна скарга підлягає задоволенню, а рішення суду першої інстанції підлягає скасуванню із ухваленням нового рішення про задоволення зустрічного позову та визначення місця проживання сина з батьком.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92092038>

3.2. Практика Європейського суду з прав людини

Назва: *C v. Croatia* (№ 80117/17)

Дата: 08.10.2020 року

Обставини справи:

Справа стосувалася захисту прав дитини під час провадження з розгляду питання стосовно опіки батьків. Заявник у цій справі 2006 року народження, а його інтереси в Суді представляли мати А. та юрист.

У січні 2010 року рішенням суду шлюб батьків заявника було розірвано. Місце проживання заявника визначено з його матір'ю А., а батькові В. було надано право на побачення з ним. Пізніше мати заявника звинуватила його батька у сексуальному розбещенні дитини та клопотала про припинення контакту заявника з ним; проте її клопотання було відхилене у зв'язку з невстановленням вчинення батьком заявника стверджуваних дій.

Після тверджень матері заявника про його сексуальне розбещення в рамках адміністративного та судових проваджень у жовтні 2012 року було підготовлено експертний висновок, у якому, зокрема, вказувалось, що мати завдавала заявникові емоційних образ. На основі цього звіту його батько звернувся з проханням про надання йому права на опіку над дитиною, яке було задоволене судом у червні 2015

року та підтримане в апеляційному порядку («другий етап проваджень»). Мати ініціювала третій етап проваджень, коли заявник повернувся до неї в червні 2016 року, втішки від батька, з яким він перебував на виконання судового рішення. У 2019 році соціальний центр, що був залучений до справи, запропонував тимчасово помістити заявника до дитячого будинку, проте суди відхилили це клопотання.

Заявник скаржився, що під час другого етапу проваджень та впродовж наступного виконання рішення про опіку йому не було призначено опікуна *ad litem*³ для представництва та захисту його інтересів; не було надано можливості бути заслуханим / почутим під час цих проваджень і що рішення про надання права опіки його батькові без жодної підготовки та адаптаційного періоду не відповідало його найкращим інтересам, що суперечило статті 8 Конвенції.

Оцінка Суду:

ЄСПЛ нагадав, що стаття 8 Конвенції вимагає дотримання органами влади справедливого балансу між інтересами дитини та її батьками і що під час процесу урівноваження особлива увага має бути приділена найкращим інтересам дитини, які, залежно від характеру та серйозності, можуть переважати над

правами батьків. Зокрема, мати / батько не мають права згідно зі статтею 8 Конвенції вживати таких заходів, що можуть заподіяти шкоду здоров'ю чи розвитку дитини (див. *Sahin v. Germany* [БП], no. 30943/96, § 66, ECHR 2003–VIII; *Sommerfeld v. Germany* [БП], no. 31871/96, § 64, ECHR 2003–VIII (витяги)). Із цієї метою Суд мав з'ясувати, чи провели національні суди комплексний аналіз усієї сімейної ситуації разом із низкою таких аспектів, як фактичний, емоційний, психологічний, матеріальний / майновий та медичний, і чи забезпечили збалансовану та розумну оцінку відповідних інтересів кожної особи, виявляючи постійний інтерес з визначення / пошуку такого рішення, яке б відповідало найкращим інтересам дитини (див. *Neulinger and Shuruk v. Switzerland* [БП], no. 41615/07, § 139, ECHR 2010, та *Antonyuk v. Russia*, no. 47721/10, § 134, 1 серпня 2013 року) (пункт 72 рішення). ЄСПЛ також нагадав, що, хоча стаття 8 Конвенції не містить явних процесуальних вимог, процес прийняття рішення має бути справедливим і таким, що забезпечує належну повагу до інтересів, гарантованих статтею 8 Конвенції (див., напр., *T. P. and K. M. v. the United Kingdom* [БП], no. 28945/95, § 72, ECHR 2001–V (витяги)). Крім цього, у низці справ щодо дітей Суд розглядав питання, чи були батьки достатньою мірою залучені до процесу прийняття рішення, для того, щоб установити, чи мало місце порушення статті 8 Конвенції (див., напр., *Sommerfeld*, згадану вище, §§ 66–75, та *Sahin*, згадану вище, §§ 68–78). ЄСПЛ вже попередньо зазначав, що такі ж міркування мають *mutatis mutandis* застосовуватись і до дітей – як у судовому, так і в адміністративному провадженні стосовно їхніх прав за статтею 8 Конвенції. Зокрема, в таких справах не можна сказати, що діти, здатні формулювати власні думки, були достатнім чином залучені до процесу прийняття рішення у разі, якщо їм не було надано можливості бути заслуханими і тим самим висловити свої погляди відповідно до свого віку та зрілості (див. *M. and M. v. Croatia*, no. 10161/13, §§ 171 та 181, ECHR 2015 (витяги)) (пункт 73 рішення).

Застосування зазначених принципів до цієї справи Суд зазначив, що суть у цій справі полягала у скарзі заявника на те, що другий етап провадження з опіки та процес виконання рішення, здійснюваного органами влади, не відповідали вимогам статті 8 Конвенції, у результаті чого не було взято до уваги його найкращих інтересів (пункт 74 рішення). Стосовно першої частини скарги заявника Уряд зазначив про відсутність необхідності в наданні можливості заявникові бути заслуханим у суді, оскільки залученим органам влади і так було зрозуміло, що він бажав проживати разом зі своєю матір'ю. Крім того, органи влади стверджували, що заявник не потребував спеціального опікуна *ad litem* в рамках провадження щодо опіки, оскільки він не був стороною цього провадження (пункт 75 рішення). У зв'язку із цим Суд підкреслив, що Закон про сім'ю 2003 року, застосований на час подій у справі заявника, покладав обов'язок на компетентні соціальні органи призначити спеціального опікуна *ad litem* у справах, у яких інтереси дитини вступали в конфлікт з інтересами її батьків (див. статтю 167 цього Закону). У цьому

контексті варто послатися також на статтю 10 Європейської конвенції про здійснення прав дітей, яка набула чинності для Хорватії 1 серпня 2010 року і передбачала, що представник має діяти належним чином від імені дитини, шляхом надання їй інформації та пояснень, визначення поглядів дитини та представлення їх у суді. Зокрема, Керівні принципи КМ РЄ щодо правосуддя, дружнього до дітей (the Guidelines of the Committee of Ministers of the Council of Europe on Child-Friendly Justice) спрямовані на забезпечення того, щоб у разі суперечності інтересів батьків та дітей призначався чи опікун ad litem, чи інший незалежний представник для представництва поглядів та інтересів дитини та її інформування про суть провадження (пункт 76 рішення).

У світлі вищенаведених національних і міжнародних правових стандартів Суд не міг погодитися з Урядом, що не було необхідним призначення спеціального опікуна ad litem заявникові лише тому, що він офіційно не був стороною провадження у провадженні з опіки. Навпаки, ЄСПЛ підкреслив, що ситуація заявника – дитини розлучених батьків, які вирішують питання щодо її опіки, видається одним із прикладів справ, у яких діти можуть потребувати спеціальних опікунів ad litem для захисту своїх інтересів, пояснень про судові провадження, ухвалені рішення та їхні наслідки, а також підтримувати зв'язок між суддею та дитиною загалом. Однак заявникові жодного разу не було надано такого опікуна в рамках другого етапу проваджень, ці функції було покладено на його матір (пункт 77 рішення). Далі ЄСПЛ розглянув питання про те, чи було надано заявникові – на час подій 9-річній дитині, можливість бути заслуханим під час другого етапу проваджень компетентним судом. У зв'язку із цим ЄСПЛ зауважив, що стаття 86 Закону про сім'ю 2003 року, чинна на час подій, передбачала, що дитина вправі висловлювати свою думку в ході провадження, пов'язаного з прийняттям рішення про її право чи інтерес. Крім цього, цією статтею передбачалося, що поглядам дитини варто приділяти належну увагу відповідно до її віку та зрілості. Такий обов'язок заслухати дитину був посилений Законом про сім'ю 2015 року. ЄСПЛ знову нагадав, що відповідно до чинних міжнародних стандартів у будь-якому судовому чи адміністративному провадженні стосовно прав дитини за статтею 8 Конвенції діти, здатні формулювати власні думки, мають достатньою мірою бути залучені до процесу прийняття рішення, їм повинна бути надана можливість бути заслуханими і висловити свою думку (див. M. and M., цит. вище, §§ 171 та 181; M. K. v. Greece, no. 51312/16, §§ 74 та 91, 1 лютого 2018 року; див. також §§ 53 та 73 цього рішення) (пункт 78 рішення).

У цій справі жоден із судових органів при вирішенні питання опіки не заслухав заявника. Уряд у цій частині стверджував, що відповідне законодавство не передбачало обов'язку прямого залучення дитини і що в будь-якому разі відповідні органи влади були добре обізнані про бажання заявника жити зі своєю матір'ю (пункт 79 рішення). ЄСПЛ не переконав аргумент Уряду. З точки зору відповідних правових стандартів із зазначеного питання у цій справі Суд не побачив достатнього пояснення того, чому національні суди не розглянули можливості прямого залучення заявника до провадження та не надали жодних причин, чому його не було заслухано (див. M. and M., цит. вище, §§ 184–85). Потенційна необхідність у безпосередній участі заявника була особливо важливою з огляду на недоліки в його представництві, як указано вище (див. N. Ts. and Others, цит. вище, § 80) (пункт 80 рішення).

На думку Суду, недосконале представництво та ненадання

представника у відповідному порядку разом із незаслухованням думки заявника заподіяли непоправної шкоди процесу прийняття рішення. Такий висновок усуває необхідність Суду у з'ясуванні, чи були належним чином оцінені найкращі інтереси заявника під час ухвалення рішення про опіку на користь його батька без жодного періоду підготовки чи адаптації та чи було виконання цього рішення сумісне зі статтею 8 Конвенції (див. E. S. v. Romania and Bulgaria, no. 60281/11, § 82, 19 липня 2016 року) (пункт 81 рішення).

Без шкоди будь-якому майбутньому рішення національних судів, яке можуть ухвалити суди в цій справі (див. E. S. v. Romania and Bulgaria, цит. вище, § 82), розгляд якої національними судами ще триває, вказані вище недоліки призвели до висновку Суду про порушення статті 8 Конвенції в частині права заявника на повагу до його сімейного життя (пункт 82 рішення).

Висновок: Порушення статті 8 Конвенції (право на повагу до приватного і сімейного життя). Рішення в цій справі ухвалене Палатою 8 жовтня 2020 року і набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

Джерело: Огляд рішень Європейського суду з прав людини (жовтень 2020 року). Рішення за період з 01.10.2020 по 31.10.2020 / Відпов. за вип.: О. Ю. Тарасенко, Д. П. Мордас, Р. Ш. Бабанли. – Київ, 2020. –92 стор. за посиланням: <https://bit.ly/36SbwXp>

Справа: KOYCHEV v. Bulgaria (№ 32495/15)

Дата: 13.10.2020

Обставини справи:

Ця справа стосувалася тверджень заявника, що він був біологічним батьком дитини, народженої поза шлюбом, і скарг, що його позов щодо визнання батьківства був відхилений із підстав визнання батьківства щодо дитини новим чоловіком її матері. Починаючи з 2003 року заявник спільно проживав із жінкою С.; у 2005 році вона завагітніла, проте пара розлучилася у жовтні того ж року. У 2006 році С. народила сина. За твердженнями заявника, між ним та матір'ю дитини було розуміння, що він був батьком дитини; заявник постійно бачився із сином, який називав його татом, проте заявник не вживав заходів для визнання свого батьківства, оскільки мати дитини заперечувала проти цього. Із 2010 року С. співпроживала з іншим чоловіком – Г.

У 2012 році вони одружилися. У 2013 році заявник звернувся до нотаріуса із заявою про визнання батьківства дитини. Наступного місяця Г. висловив своє бажання усиновити дитину. Заявник звернувся до суду з клопотанням про зупинення процедури усиновлення, оскільки він уже визнав батьківство щодо дитини. Органи реєстрації актів цивільного стану поінформували матір хлопчика про наміри заявника визнати батьківство. Вона заперечила проти цього, що мало наслідком визнання батьківства заявника недійсним. Того ж дня Г. нотаріально засвідчив бажання визнати своє батьківство щодо дитини. Її мати не запе-

речувала, і таке визнання набуло чинності. Заявник звернувся до суду із заявою про встановлення батьківства. Суд зазначив, що Г. визнав батьківство щодо дитини, відомості про нього були внесені до свідоцтва про народження хлопчика, а мати не заперечувала проти цього. Як наслідок, позов заявника визнали неприйнятним, тому що правовідносини «батьки – дитина» вже були встановлені. У 2014 року заявник звернувся із позовом про визнання Г. таким, що не був батьком дитини. Позов визнали неприйнятним, оскільки заявник не був суб'єктом оскарження батьківства, визнаного іншим чоловіком, ними могли бути лише мати чи дитина. Це рішення підтримали в порядку апеляційного оскарження. Касаційну скаргу заявника в лютому 2015 року також було відхилено. Тим часом заявник звернувся до місцевої прокуратури та місцевого департаменту соціального захисту із проханням подати позов про скасування визнання Г. батьківства. Прокуратура відмовила в цьому, оскільки позови заявника були спрямовані на досягнення такого ж результату. Департамент соціального захисту визнав, що такі дії можливі лише за умови необхідності цього в інтересах дитини, зокрема якщо вона перебуває в небезпеці, однак у цій справі цього встановлено не було. У 2015 році заявник порушив другий етап провадження щодо визнання Г. небіологічним батьком дитини, однак національні суди вказували, що згідно із Сімейним кодексом стверджуваному біологічному батькові не дозволялось оскаржити визнання батьківства іншим чоловіком. 11 квітня 2016 року Верховний касаційний суд зазначив, що дитина проживала разом зі своєю матір'ю та Г., який був його законним батьком, а тому оскарження законно встановлених правовідносин «батьки – дитина» не відповідали інтересам останньої. Посилаючись на статтю 8 Конвенції, заявник стверджував, що національне законодавство не дозволяло біологічному батькові дитини оскаржити рішення про визнання батьківства іншим чоловіком та намагатися визнати дитину своєю.

Оцінка Суду:

ЄСПЛ вказав, що він має розглянути питання про те, чи забезпечили органи влади справедливий баланс між різними державними і приватними інтересами, про які йде мова, та якість процесу прийняття рішень, що призвів до прийняття цих самих рішень. Стосовно наведених органами влади підстав.

Суд підкреслив, що обґрунтування Верховного касаційного суду та департаменту соціального захисту в цій справі (а саме ризик порушення емоційного та сімейного балансу і відсутність старанності заявника у визнанні свого батьківства) та мета, покладена в основу національного законодавства (зокрема, надання пріоритету правовідносинам «батьки – дитина», які відповідають соціальній та сімейній реальності), в принципі, могли б виправдати обмеження можливості встановлення біологічного батьківства. Проте Суд зауважив, що з урахуванням усіх відповідних інтересів варто також узяти до уваги й інші фактори. Таким чином, незважаючи на твердження заявника про тривалі стосунки з дитиною С., яка, як він указував, називала його татом, ані департамент соціального захисту, ані Верховний касаційний суд не намагалися розглянути стосунки, що склалися між заявником і дитиною, а також їх важливість для них обох. Верховний касаційний суд критикував заявника за невизнання батьківства щодо дитини впродовж семи років, але так само не визнав за необхідне оцінити пояснення заявника, що він діяв так на прохання матері дитини, а не через відсутність інтересу до неї. Крім цього, всупереч висновку Верховного касаційного суду, за яким заявник сам створив ситуацію, на яку скаржився, той факт, що він не визнавав дитини протягом декількох років, найімовірніше,

не вплинув на його здатність визнати батьківство відповідно до національного права, оскільки можливість визнання батьківства щодо дитини не була обмежена строками позовної давності та могла бути реалізована в будь-який момент за умови, що жодних правовідносин «батьки – дитина» встановлено не було. Тому заявник міг це реалізувати у квітні 2013 року; урахувавши заперечення матері, він надалі звернувся із позовом про визнання батьківства, що, як правило, давало змогу перевірити його біологічне батьківство. Його позов, зрештою, не був розглянутий у зв'язку із визнанням батьківства Г., про яке заявника не було поінформовано і проти якого він не міг заперечити згідно з національним законодавством. Однак Верховний касаційний суд не врахував цих обставин у своєму рішенні від 11 квітня 2016 року. Що стосується процесу прийняття рішення в цій справі ЄСПЛ вказав, що хоча департамент соціального захисту, як видається, детально вивчив факти, зокрема шляхом відвідин дитини вдома, перед тим як дійти висновку, що не в інтересах дитини було ставити під сумнів правовідносини «батьки – дитина» щодо чоловіка матері, заявник не зміг узяти участі в цьому процесі та захистити свої права. Йому стало відомо про відмову департаменту лише зі звичайних листів, а не з обґрунтованого рішення, яке заявник міг оскаржити до суду. Дійсно, згідно із застосовним законодавством, вирішуючи питання, чи реалізовувати своє право оскарження батьківства, департамент соціального захисту мав урахувати найкращі інтереси дитини, проте при цьому не мали братись до уваги різні інтереси, про які йшла мова, особливо інтереси стверджуваного біологічного батька. Варто визнати, що заявник мав можливість звернутися із позовом до цивільних судів про оскарження визнання батьківства та представляти свою справу у змагальному провадженні.

Однак національні суди не спромоглися провести детального розгляду ситуації шляхом заслуховування відповідних сторін, зокрема й дитини. Крім того, Верховний касаційний суд у своєму рішенні від 11 квітня 2016 року посилався на висновки департаменту соціального захисту дворічної давності, які були надані без достатніх гарантій щодо інтересів заявника, що не дало змоги збалансувати відповідні інтереси.

Таким чином, заявник безуспішно намагався визнати своє батьківство щодо дитини шляхом подання, зокрема, нотаріально засвідченої заяви, ініціюванням декількох етапів судових проваджень та зверненнями до прокуратури і органів соціального захисту. Хоча національні органи та суди у своїх рішеннях навели конкретні причини, які, на їхню думку, виправдовували відмову у наданні дозволу заявникові встановити своє батьківство, процес прийняття цих рішень, як вбачається, не гарантував належного захисту інтересів заявника та не дав змоги детально оцінити факти і збалансувати відповідні інтереси. Як наслідок, ЄСПЛ визнав, що, незважаючи на широкі межі свободи розсуду, наданої державам у таких справах, право на повагу заявника до його приватного життя було порушено.

Висновок: Порушення статті 8 Конвенції (право на повагу до приватного і сімейного життя). Рішення в цій справі ухвалене Палатою 13 жовтня 2020 року і набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

Джерело: Огляд рішень Європейського суду з прав людини (жовтень 2020 року). Рішення за період із 01.10.2020 по 30.10.2020 / Відпов. за вип.: О. Ю. Тарасенко, Д. П. Мордас, Р. Ш. Бабанли. – Київ, 2020. – 92 стор. за посиланням: <https://bit.ly/36SbwXp>

Справа: DUPATE v. Latvia (№ 18068/11)

Дата: 19.11.2020

Обставини справи:

Ця справа стосувалася прихованого фотографування заявниці, яка покидала пологовий будинок, із подальшою публікацією цих фото у відповідній статті. На час подій у справі заявниця була юристом / адвокатом, а її партнером / співмешканцем був голова політичної партії та обличчя рекламної кампанії для *Privātā Dzīve* (пер. із латв. «Приватне життя») – загальнодоступного журналу про відомих осіб. Перед цим він керував державною компанією. У 2003 році *Privātā Dzīve* опублікував статтю про розірвання попереднього шлюбу партнера заявниці разом із фото останньої та інформацією про її вагітність їхньою першою дитиною. У 2004 році журнал надрукував статтю про народження заявницею другої дитини, опублікувавши й таємно зроблені фото, на яких вона покидає пологовий будинок зі своєю дитиною та сідає до автомобіля. Одна зі світлин була розміщена на обкладинці. У 2006 році заявниця ініціювала провадження в судах, указуючи на втручання у її право на повагу до приватного життя. Суд першої інстанції задовольнив її позов. Однак журнал перевидавав статтю та повторно опублікував фото разом зі своєю незгодою з рішенням суду. У результаті апеляційного провадження апеляційний суд відмовив у задоволенні позову заявниці, зокрема підкреслюючи її статус як партнерки публічного діяча, публічність заявниці та її партнера, зауваживши також, що фото були зроблені в публічному місці, не були принизливими, а журналісти не відслідковували її життя, а сфокусувались лише на одній події. Касаційна скарга заявниці була відхилена Верховним судом Латвії. Посилаючись на статтю 8 Конвенції, заявниця зауважувала, що відхилення її скарг щодо публікації таємно зроблених фото разом із її новонародженою дитиною порушувало її права.

Оцінка Суду

ЄСПЛ нагадав про важливість свободи вираження поглядів для демократій, проте підкреслив при цьому важливість забезпечення правильного балансу між цією свободою та захистом приватного життя. ЄСПЛ зауважив, що новини про приватне життя публічних діячів, як правило, користуються захистом Конвенції за винятком тих випадків, коли така інформація має приватний чи інтимний характер або в її публікації відсутній суспільний інтерес. ЄСПЛ визнав необґрунтованим те, що приватне життя партнера заявниці певним чином впливало на суспільство на той час подій. Проте інформація про народження дитини належить до публічної сфери, а тому має деяке суспільне значення, хоча й меншою мірою, аніж, можливо, питання політичне. ЄСПЛ погодився з національними судами в тому, що заявниці як партнерці публічного діяча варто було б очікувати згадки про себе в ЗМІ як матері дитини. Водночас ЄСПЛ зазначив, що згадувана стаття виходила далеко за межі того, що можна було б розумно очікувати. ЄСПЛ зауважив, що варто виявляти певну обережність у тих випадках, коли партнер публічного діяча привертає увагу ЗМІ лише через приватне чи сімейне життя. У цій справі національні суди не провели розмежування між передаванням інформації про народження дитини й публікацією таємно зроблених фото із зображенням заявниці в приватний момент, тобто коли вона залишала лікарню після народження дитини. ЄСПЛ також установив, що

попередні та наступні появи заявниці та її партнера в ЗМІ, які могли мати менший ступінь втручання у їхню приватність, не перетворили народження дитини в публічну подію. Крім цього, вони не виправдовували конкретного зазіхання на приватне життя заявниці. ЄСПЛ підкреслив, що, хоча заявницю не було зображено принизливо, стаття була «фоторепортажем» із текстом другорядного значення. Фото були зроблені приховано, у ситуації, якої заявниця ніяк практично не могла б уникнути: вона пройшла на парковку лікарні, а потім її переслідували до будинку. Національні суди не проаналізували цих аспектів. У зв'язку із цим ЄСПЛ установив, що, хоча національні суди збалансовували відповідні аспекти, вони не здійснили цього достатньою мірою чи відповідно до практики Суду.

Висновок: Порушення статті 8 Конвенції (право на повагу до приватного і сімейного життя). Це рішення ухвалене Палатою 19 листопада 2020 року й набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

Джерело: Огляд рішень Європейського суду з прав людини (листопад 2020 року). Рішення за період із 01.11.2020 по 30.10.2020 / Відпов. за вип.: О. Ю. Тарасенко, Д. П. Мордас, Р. Ш. Бабанли. – Київ, 2020. – 50 стор. за посиланням:

<https://bit.ly/3tyJrOB>

Справа: KLAUS MÜLLER v. Germany (№ 24173/18)

Дата: 19.11.2020

Обставини справи:

Справа стосувалася сумісності адміністративного штрафу, накладеного у справі на заявника, який був юристом за фахом, зі статтею 8 Конвенції. Спираючись на адвокатську таємницю, заявник відмовився свідчити в кримінальному провадженні проти колишніх керівників чотирьох компаній, яким він надавав юридичну консультацію в процедурі їхнього банкрутства. Заявника було звільнено від обов'язку дотримуватися принципу конфіденційності лише щодо чинних керівників компаній, а не щодо колишніх директорів, яких було засуджено. У період з 1996 по 2014 рік заявник (адвокат) та його фірма надавали юридичні консультації чотирьом компаніям, які у 2014 році були визнані банкрутами.

У 2017 році проти колишніх керівників цих компаній було відкрито кримінальне провадження. Заявника викликали як свідка в кримінальній справі. Незважаючи на те, що керуючі директори під час розгляду справи судом відмовилися від дотримання принципу конфіденційності, заявник стверджував, що він все ще був зобов'язаний дотримуватися цього принципу щодо колишніх керуючих директорів. Окружний суд міста Мюнстера двічі ухвалював рішення про те, що заявник не має права відмовлятися свідчити, і призначив покарання у вигляді штрафу. У першому випадку апеляційний суд міста Хамм скасував рішення суду про накладення штрафу; у другому – підтримав рішення окружного суду. Апеляційний суд визнав різну практику апеляційних судів у Німеччині щодо розгляду подібних справ. Однак суд апеляційної інстанції констатував, що відносини адвокат-клієнт існують лише між компанією та її адвокатом, а інтереси колишнього керівника можуть суперечити інтересам цієї компанії.

Заявник подав конституційну скаргу до Федерального Конституційного суду Німеччини, який рішенням від 26 березня 2018 року залишив її без розгляду. Надалі заявник сплатив 600 євро штрафу та надав свідчення в суді під загрозою адміністративного арешту. Посилаючись на статтю 8 Конвенції, заявник скаржився, що примушування його давати показання порушило принцип дотримання адвокатської таємниці.

Оцінка Суду:

ЄСПЛ зазначив, що в цій справі заявник скаржився на те, що він був змушений шляхом накладення на нього адміністративного штрафу свідчити в межах кримінального провадження щодо інформації, яку він дізнався як адвокат через обмін нею (усно, письмово або в електронному вигляді) із чотирма компаніями, інтереси яких у відповідний час були представлені керуючими директорами, кримінальне провадження щодо яких наразі триває. Відповідно до зазначених вище принципів такі ділові обміни з представниками клієнтів його юридичної фірми охоплювалися як поняттям «кореспонденція», так і поняттям «приватне життя». Суд у цьому контексті зазначив, що факт членства заявника в юридичній фірмі, яка уклала договір про надання консультацій з чотирма компаніями, не звільняв його від прав та обов'язків адвоката, зокрема, у частині обов'язку дотримуватися професійної таємниці (порівн. також *Servulo & Asociados - Sociedade de Advogados, RL and Others v. Portugal*, пункт 79). Тому зобов'язання заявника розкривати таку інформацію становило втручання в права на повагу до його «кореспонденції» та «приватного життя» (пункт 41 рішення). Чи було втручання, передбачене законом У цій справі апеляційний суд міста Хамм, посилаючись на усталену практику (див. пункти 21 і 30 цього рішення), не проявив непослідовності в питанні, чи була необхідною відмова від дотримання принципу конфіденційності з боку колишніх директорів, аби звільнити заявника від дотримання професійної таємниці та зобов'язати його давати показання в кримінальному провадженні проти директорів. У розглянутому провадженні він не лише навів вичерпні аргументи на користь того, чому він вважав відмову від дотримання конфіденційності колишніми керівниками підприємств непотрібною за цих обставин, але й розглянув у цьому контексті твердження, висунуті протилежною стороною, враховані іншими апеляційними судами (див. пункти 16–22 цього рішення).

Крім того, апеляційний суд чітко зазначив позицію, якої він має дотримуватися в цьому питанні під час першого провадження, коли він скасував рішення окружного суду з інших підстав і передав справу до суду апеляційної інстанції (див. пункт 9 цього рішення) (пункт 56 рішення). За цих обставин жодної правової невизначеності щодо заявника не виникло через те, що інші апеляційні суди в різних територіальних юрисдикціях по-різному тлумачили обсяг права не давати свідчень за обставин, наявних у цій справі (пункт 57 рішення). У подальшому Суд вважав, що тлумачення національних судів у справі заявника було передбачуваним також із урахуванням того, що воно повинно розглядатися як охоплюване формулюванням і метою відповідного положення кримінального процесуального законодавства. Таким чином, відповідний закон у тому вигляді, у якому його було протлумачено та застосовано національними судами, може вважатися таким, що достатньо чітко вказував на обсяг адвокатської таємниці, на яку міг би розраховувати заявник (пункт 58 рішення). Крім того, Суд не переконався в тому, що внаслідок розбіжностей у судовій практиці різних апеляційних судів, надаючи показання перед окружним судом у кримінальному провадженні, заявник фактично ризикував бути визнаним

винним у вчиненні злочину – розголошення приватної таємниці за статтею 203 Кримінального кодексу (див. пункт 28 цього рішення). Навіть припускаючи, що з урахуванням різної судової практики щодо обсягу адвокатської таємниці інший суд дійшов висновку, що заявник не мав права свідчити про інформацію, яка стала йому відома під час обміну нею з колишніми керівниками чотирьох компаній, у діяннях заявника все одно не було б підстав для встановлення його вини в частині відмови надавати показання в цьому судовому провадженні, оскільки національні суди зобов'язали його свідчити під час цього судового розгляду (пункт 59 рішення). Ураховуючи викладене вище, Суд дійшов висновку, що застосований у цій справі закон у той спосіб, яким його було тлумачено та застосовано судами, був передбачуваним у частині наслідків для заявника. Отже, накладення адміністративного штрафу на заявника було «відповідно до закону» для цілей пункту 2 статті 8 Конвенції (пункт 60 рішення). Чи переслідувало втручання легітимну мету Суд вважав, що рішення про сплату заявником адміністративного штрафу було санкцією за відмову свідчити в кримінальному провадженні проти колишніх керівників чотирьох компаній. Рішення мало б забезпечити виконання заявником обов'язку згідно з національним законодавством, яке тлумачиться та застосовується національними судами, у вигляді надання показань у цьому провадженні з метою повнішого встановлення фактів.

Отже, втручання слугувало легітимній меті, передбаченій пунктом 2 статті 8 Конвенції, а саме – запобігання злочинності. Ця мета включає в себе забезпечення отримання доказів із метою виявлення та притягнення до кримінальної відповідальності (порівн. *Société Colas Est* та інші, процитовано у рішенні, пункт 44, та *Van der Heijden v. the Netherlands* [ВП], заява № 42857/05, пункт 54, рішення від 3 квітня 2012 року) (пункт 62 рішення). Чи було втручання необхідним у демократичному суспільстві Для встановлення того, чи було в цій справі втручання в право заявника на повагу до його кореспонденції та приватного життя шляхом наказу про сплату адміністративного штрафу «необхідним у демократичному суспільстві», ЄСПЛ першочергово зазначив, що предметом розгляду були різні конкуруючі інтереси. З одного боку, адвокатська таємниця, на яку посилався заявник і яка є загальноновизнаною, охоплювала лише відносини між адвокатом і його клієнтами (див., наприклад, справа *Корр*, процит. у рішенні, пункт 73) та слугувала як професійним, так і комерційним інтересом заявника як адвоката захистити його обмін інформацією з представниками його клієнтів, а з іншого – передбачала суспільний інтерес у забезпеченні належного здійснення правосуддя (див. значення цих інтересів, наприклад, у справі *Wieser and Bicos Beteiligungen GmbH*, процит. у рішенні, пункт 65). Ці інтереси конкурували з суспільними інтересами в запобіганні злочинності, що сприяло встановленню істини (пункт 67 рішення). Щодо пропорційності цього заходу переслідуваній законній меті Суд зазначив, що національне законодавство та практика забезпечують захист адвокатської таємниці в тому сенсі, що ними передбачені винятки із зазначеного обов'язку надавати показання в кримінальних провадженнях для адвокатів за певних обставин. Відповідно до пункту 3 частини 1 статті 53 Кримінального процесуального кодексу адвокати можуть, як правило, відмовлятися свідчити про інформацію, довірену або відому їм (див. пункт 26 цього рішення). Однак згідно з частиною 2 зазначеної статті адвокати більше не мають права не давати свідчень, якщо їхній клієнт, захист якого першочергово служить обов'язку зберігати таємницю, позбавив свого адвоката цього обов'язку (пункт 68 рішення). Таким чином, у цій справі виникло питання, чи можна вважати пропорційним

ми застосовані національними судами в цій справі обмеження обсягу адвокатської таємниці згідно з Кримінальним процесуальним кодексом. Це свідчить про досить широкі межі розсуду. У поданому контексті ЄСПЛ зазначив, що, на думку національних судів, клієнтами адвокатської компанії заявника в цій справі були лише чотири компанії, які уклали договір про надання юридичних консультацій із юридичною фірмою, а не з окремими керівниками, які представляли компанію у відповідний час. Національні суди наголосили, що заявник більше не мав права не свідчити в кримінальному провадженні, коли представники компаній відмовилися від конфіденційності (пункт 69 рішення). Крім того, оскільки суворість санкцій була рівноцінною в частині пропорційності оскаржуваного заходу, ЄСПЛ зазначив, що штраф у розмірі 600 євро, хоч і не був незначним, водночас не міг вважатися й надмірним, урахувавши конкуруючі інтереси (пункт 70 рішення). ЄСПЛ також не залишив без уваги того факту, що після накладення штрафу заявника було затримано з метою примусу надати показання (частина 2 статті 70 Кримінального процесуального кодексу, див. пункт 27 цього рішення). Однак національне законодавство містило достатні заходи щодо максимальної тривалості такого затримання (порів. щодо таких гарантій також у справі Van der Heijden, пункт 77). Таке тримання під вартою не могло бути продовжено ні після закінчення провадження у відповідному суді, ні впродовж шести місяців щодо того самого правопорушення (див. пункти 2 та 4 статті 70 Кримінального процесуального кодексу) (пункт 71 рішення). До того ж ЄСПЛ посилався на свій зазначений вище висновок (див. пункт 59 рішення), що під час надання показань в окружному суді в кримінальному провадженні, порушеному проти колишніх керівників чотирьох компаній, заявник не ризикував учинити злочин у зв'язку з розкриттям конфіденційної інформації відповідно до статті 203 Кримінального кодексу (див. пункт 28 цього рішення) (пункт 72 рішення). Зрештою, ЄСПЛ вважав, що обґрунтування національних судів у виправданні втручання були «належними та достатніми», а втручання було «необхідним у демократичному суспільстві». Як уже було встановлено (див. пункти 16–22 та 56 цього рішення), національні суди ретельно аргументували своє рішення про накладення адміністративного штрафу, пояснивши в цьому контексті свою позицію щодо обсягу адвокатської таємниці. Їхнє тлумачення було чітко сформульованим, аби заявник міг урегулювати свою поведінку (див. пункт 58 рішення) (пункт 73 рішення). Таким чином, оскаржуване втручання в право заявника на повагу до його кореспонденції та приватного життя могло розглядатися як необхідне в демократичному суспільстві, а також було виправданим відповідно до пункту 2 статті 8 Конвенції. Отже, порушення статті 8 Конвенції в цій справі не було (пункт 74 рішення).

Висновок: Відсутність порушення статті 8 Конвенції (право на повагу до приватного і сімейного життя). Рішення в цій справі ухвалене Палатою 19 листопада 2020 року й набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

Джерело: Огляд рішень Європейського суду з прав людини (листопад 2020 року). Рішення за період із 01.11.2020 по 30.10.2020 / Відпов. за вип.: О. Ю. Тарасенко, Д. П. Мордас, Р. Ш. Бабанли. – Київ, 2020. – 50 стор. за посиланням: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Oglyad_ESPL_nov_2020.pdf.

Справа: Makhmudova проти Росії (№. 61984/17)

Дата: 01.12.2020

Обставини справи:

Заявниця, Амінат Махмудова (Aminat Makhmudova), є громадянкою Естонії, яка народилася в 1987 році і мешкає в Хаабнееме (Естонія).

Справа стосувалася спроб заявниці домогтися виконання в Російській Федерації наказу про повернення її дітей.

Між 2010 до 2014 роками в заявниці з її тогочасним чоловіком, А., громадянином Росії, народилися двоє дітей. Діти мали громадянство Росії та Естонії та мешкали в обох державах. В 2016 році А. вивіз дітей без її згоди з Естонії в Дагестан в Росії для того, щоб мешкати там.

9 лютого 2016 року заявниця відкрила провадження за Гаазькою конвенцією від 1980 року про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей в Естонії для повернення дітей. 5 липня 2016 року заявниця розірвала шлюб з А. та отримала опіку над дітьми.

20 січня 2017 року в остаточному рішенні російські суди наказали повернути дітей та здати їх паспорти. Процедура правозастосування розпочалась у березні 2017 року під егідою судових приставів у Дагестані. А. повідомив заявницю, що вона повинна приїхати в Дагестан для того, щоб відбулася передача. Передача не відбулася. В травні 2017 року знову було здійснено спробу виконання рішення. А. уникнув передачі незважаючи на те, що заявниця приїхала в Дагестан.

Заявниця подала запит до Федеральної служби судових приставів для забезпечення виконання рішення незалежною групою. Вона також оскаржила рішення судових приставів в Дагестані стверджуючи про упередженість. В вересні 2017 року примусове виконання було передане до Федеральної служби судових приставів. В листопаді 2017 року була здійснена третя спроба виконати рішення суду, але від неї відмовились після двох годин, проведених в компанії дітей.

В 2019 році заявниця відкрила провадження для передачі дітей під її опіку незалежно від їх побажань, особливо в світлі відмови А. від співпраці. Ця заява була відхилена. Це відхилення заяви було підтримане по апеляції.

Покладаючись на статтю 8 (право на повагу до приватного і сімейного життя) Європейської Конвенції заявниця скаржилася на те, що нездатність органів влади Росії забезпечити повернення її дітей порушила її права.

Висновок: Порушення статті 8 Конвенції. Справедлива сатисфакція: 12 500 євро (моральна шкода) та 4 000 євро (витрати).

Джерело: ECHR: Ukrainian Aspect Рішення / Прес-релізи / Справа «Махмудова проти Росії» URL:

<https://bit.ly/3cQO9Bi>

(дата звернення: 22.01.2021)

IV. ПУБЛІКАЦІЇ У СФЕРІ ДІЯЛЬНОСТІ КОМІТЕТУ

4.1. Наукові публікації

- Петков С.В., Журавльов Д.В., Дрозд О.Ю., Дрозд В.Г. Аліменти. Актуальне законодавство та судова практика. Київ: ЦУЛ, 2021.
- Зінсу О. І. Соціальні та юридично-психологічні аспекти домашнього насильства. Наук.вісн.Нац.акад.внутр.справ. 2020, № 1. С. 79–87.
- Міллер А. О. Проблеми правового регулювання та реалізації права на державну допомогу по вагітності та пологах. Вчені зап. Тавр.нац.ун-ту ім.В. І. Вернадського. Серія: Юрид.науки. 2020.Т. 31 (70), № 2, ч. 1. С. 101–106.
- Тімуш І. С. Захист особистих немайнових прав батьків як учасників сімейних правовідносин. Молодий вчений. 2020. № 1. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2020/1/6.pdf>
- Чернега В. М. Застосування норм цивільного права до регулювання сімейних відносин. Право і суспільство. 2020. № 2. С. 244–249.
- Пономаренко О.М. Проблеми визначення правової природи договору про поділ спільного майна подружжя. 36. наук. пр. Харків. нац. пед. ун-ту ім. Г.С. Сковороди. Право. Харків, 2019. Вип.31. С.49–57 URL: <http://journals.hnpu.edu.ua/index.php/law/article/view/3164>
- Маковецька, В. Способи захисту права на належне батьківське виховання малолітніх осіб. Підприємництво, господарство і право. 2020. № 8. С. 35–41. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2020/8/7.pdf>
- Волкова Н. Суб'єкти доказування у справах про захист прав та інтересів дитини в цивільному судочинстві. Підприємництво, господарство і право. 2020. № 9. С. 19–23. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2020/9/5.pdf>
- Скрипник В.Л. Аліменти як об'єкти цивільних прав. Підприємництво, господарство і право. 2020. № 9. С. 60–65 URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2020/9/12.pdf>
- Шкорупеев Д. Особливості формування предмета доказування у справах про стягнення аліментів на утримання дитини. Підприємництво, господарство і право. 2020. № 9. С. 71–75. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2020/9/14.pdf>
- Радченко Л. Сімейні трасти й управління майном подружжя в праві окремих іноземних держав. Підприємництво, господарство і право. 2020. № 12. С. 34–39. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2020/12/7.pdf>
- Борисова В. І., Красицька Л.В. Аліментні зобов'язання членів сім'ї в сімейному праві України: проблемні питання теорії та практики. Вісник Національної академії правових наук України. 2020. № 3. С. 28–48. URL: <http://visnyk.kh.ua/ru/journals/visnik-naprrnu-3-2020-r>
- Чурпіта Г. Деякі аспекти судового захисту сімейних прав та інтересів. Вісник Національної академії правових наук України. 2020. № 1. С. 71–84. URL: <http://visnyk.kh.ua/uk/journals/visnik-naprrnu-1-2020-r>
- Боднар Т. В. Деякі проблемні аспекти здійснення та захисту майнових прав подружжя. Вісник Національної академії правових наук України. 2020. № 1.-С.72–88. URL: <http://visnyk.kh.ua/uk/journals/visnik-naprrnu-1-2020-r>
- Бичкова С. С. Правове регулювання патронату над дітьми в Україні: прогалини та колізії. Вісник Національної академії правових наук України. 2020. № 1. С.89–108. URL: <http://visnyk.kh.ua/uk/journals/visnik-naprrnu-1-2020-r>

4.2. Дисертації

Ходак С.М. «Категорія інтересу в сімейному праві України»

- Дата захисту: 15.10.2020
- Місце захисту: Приватний вищий навчальний заклад Університету Короля Данила
- Автореферат дисертації: <https://bit.ly/3tzKDBm>
- Дисертація: <https://bit.ly/3tE87oT>

Красник К.С. «Форми здійснення права особи на сім'ю за сімейним законодавством України»

- Дата захисту: 04.11.2020,
- Місце захисту: Харківський національний університет внутрішніх справ
- Анотація дисертації: <http://www.univd.edu.ua/files/articles/163139/thesis.pdf>
- Дисертація: <http://www.univd.edu.ua/files/articles/163139/annotation.pdf>

4.3. Публікації, які не відносяться до розряду наукових

- Лисик Д. “З колишніми під одним дахом: виселення з житла.” Юридична газета. 2020. 23 вересня.
URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/simeyne-pravo/z-kolishnimi-pid-odnim-dahom-viselennya-z-zhitla.html>
- Місце проживання дитини пропонують визначати в безспірному порядку. Юридична газета. 2020. 28 вересня.
URL: <https://yur-gazeta.com/golovna/misce-prozhivannya-ditini-proponuyut-viznachati-v-bezspirnomu-poryadku.html>
- Як розпізнати та припинити економічне домашнє насильство? Юридична газета 2020. 24 жовтня.
URL: <https://yur-gazeta.com/golovna/yak-rozpiznati-ta-pripiniti-ekonomichne-domashne-nasilstvo.html>